

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

nr 6114/15

*Załącznik nr 2 do Uchwały
Sejmiku Województwa Dolnośląskiego
z dnia 21 stycznia 2015 r.*

Diagnoza wyzwań, potrzeb i potencjałów obszarów/sektorów objętych programem

Przedsiębiorstwa i innowacje

Dolny Śląsk jest jednym z najprężniej rozwijających się gospodarczo regionów w Polsce. O dużym potencjale rozwojowym świadczą czołowe lokaty pod względem wartości Produktu Krajowego Brutto, PKB na 1 mieszkańca, udziału w tworzeniu krajowego PKB i dynamiki PKB. Stopniowo maleje dystans dzielący region względem średniej rozwojowej w Unii Europejskiej. W strukturze sektorowej gospodarki przeważa zróżnicowany branżowo przemysł oraz usługi. Ze względu na korzystne położenie geograficzne i powiązania komunikacyjne z Europą Zachodnią, a także dobrze wykształcone kadry, region jest atrakcyjny dla inwestorów zagranicznych, ma także wysoki potencjał w kierunku internacjonalizacji gospodarki. Lokalizacji nowych inwestycji sprzyjają m.in. Specjalne Strefy Ekonomiczne oraz przebiegi międzynarodowych korytarzy transportowych. Istotnym czynnikiem lokalizacji inwestycji jest także Port Lotniczy we Wrocławiu, którego znaczenie rośnie z roku na rok.

PKB

PKB w regionie w 2012 r. ukształtował się na poziomie 137,2 mld zł, co stanowiło 8,6 % dochodu krajowego i klasyfikowało na 4. miejscu w kraju (za mazowieckim, śląskim i wielkopolskim). Dynamika wzrostu gospodarczego w województwie w 2012 r. wyniosła 4,6 % - Dolny Śląsk był w tym okresie drugim najszybciej rozwijającym się regionem w Polsce. PKB liczony na 1 mieszkańca w 2012 r. wyniósł 47,06 tys. zł, co było wartością wyższą o 13,7 % od średniej krajowej i plasowało region na 2. miejscu w kraju, po województwie mazowieckim.

Pomimo korzystnie kształtujących się wskaźników gospodarczych na poziomie całego regionu, w skali subregionów występuje bardzo duże zróżnicowanie. Wskaźnik dyspersji subregionalnego PKB per capita wynosi na Dolnym Śląsku powyżej 34% i jest to drugi po Małopolsce region o tak wyraźnym zróżnicowaniu wewnętrznym (dla porównania zróżnicowanie wewnętrzne regionów w kraju wynosi ok. 20%). Wysoki wskaźnik zróżnicowania wewnętrznego potwierdza wyraźny podział w regionie na 2 lokomotywy rozwojowe (Legnicko-Głogowski Obszar Przemysłowy oraz Wrocław) oraz słabsze rozwojowo południe i północ regionu. Dwa najsilniejsze subregiony, tj. legnicko-głogowski i miasto Wrocław znajdują się w czołówce krajowej w zakresie PKB per capita (3. i 4. miejsce), a ich wskaźnik stanowi odpowiednio 180% i 152% średniej krajowej. W tych dwóch subregionach ma miejsce koncentracja wytwarzanego dochodu województwa – blisko 55% PKB regionu. Rozwój Legnicko-Głogowskiego Obszaru Przemysłowego (LGOP) oparty jest na zasobach miedzi oraz surowców towarzyszących, Wrocław jako stolica województwa jest centrum aktywności gospodarczej regionu, z dobrze rozwiniętym sektorem usług, zróżnicowaną działalnością przemysłową, koncentrującym potencjał naukowy i innowacyjny. Jedną z przyczyn powstawania zróżnicowań między poszczególnymi podregionami jest dostępność wyspecjalizowanych kadr.

Największy udział w wytwarzaniu PKB na Dolnym Śląsku mają jednostki działające w sektorze usług (53,9 %), sektor przemysłowy w 2011 r. wytworzył 36,8 %, budowlany – 7,2 %, a rolniczy – 2,1 %. W ostatnich latach nie odnotowuje się znaczących zmian w tej strukturze.

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ

W województwie dolnośląskim w końcu grudnia 2012 r. w rejestrze REGON zarejestrowanych było 336,9 tys. podmiotów gospodarki narodowej (bez indywidualnych gospodarstw rolnych), w tym 232,1 tys. osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą. W województwie koncentruje się 8,5% wszystkich podmiotów gospodarczych w kraju, co klasyfikuje je na 5. miejscu (po mazowieckim,

Dyrektor Departamentu
Rozwoju Regionalnego

Maciej Zathy

śląskim, wielkopolskim i małopolskim). W porównaniu do 2011 r. liczba podmiotów ogółem zwiększyła się o 9,3 tys. tj. o 2,8%.

Zdecydowaną większość (321,6 tys. jednostek), tj. 95,4% ogólnej liczby podmiotów, stanowiły jednostki sektora prywatnego. Podmioty te prowadziły działalność gospodarczą głównie w sekcjach: handel i naprawa pojazdów samochodowych (26,1%), budownictwo (12,4%) oraz działalność profesjonalna, naukowa i techniczna (9,4%). Podmioty sektora publicznego, których w 2012 r. było 15,3 tys., stanowiły w rejestrze 4,6%. Prowadziły one głównie działalność gospodarczą związaną z obsługą rynku nieruchomości (64,3%) oraz edukacją (20,4%).

W końcu 2012 r. najwięcej podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych było we Wrocławiu – 105,1 tys. oraz w powiatach: wałbrzyskim – 20,2 tys., świdnickim – 17,9 tys. i kłodzkim – 17,6 tys., a najmniej w powiatach: górowskim – 2,7 tys., milickim – 3,3 tys. i strzelińskim – 3,7 tys. W końcu 2012 r. w rejestrze REGON odnotowano 30,2 tys. podmiotów gospodarczych z zawieszoną działalnością, co stanowiło 9% wszystkich podmiotów. Ponad 90% z nich stanowiły osoby fizyczne. Liczba podmiotów z zawieszoną działalnością wzrosła w porównaniu z 2011 r. o blisko 40%.

Rozwojowi przedsiębiorczości, wzmocnieniu i wzrostowi konkurencyjności sprzyja tworzenie sieci klastrowych, które znajdują się w województwie, podobnie jak w całej Polsce, w początkowej fazie swego rozwoju. Inicjatywy klastrowe powstają w branżach, które posiadają duży udział w regionalnej gospodarce lub posiadają duży udział w eksporcie regionu. Ich działalność dotyczy produkcji ceramik, energii ze źródeł odnawialnych, artykułów gospodarstwa domowego oraz takich branż jak ochrona zdrowia, motoryzacja, biotechnologia, techniki informacyjne, budownictwo związane z drewnem eko, przemysł drzewny i metalowy.

Sektor MŚP

Przedsiębiorstwa małe i średnie zaliczane są do filarów rozwoju gospodarki Dolnego Śląska. Ich znaczenie wynika nie tylko z przewagi liczbowej, lecz także z rzeczywistego wkładu w tworzenie miejsc pracy, udziału w tworzeniu PKB, generowania innowacji, udziału w eksporcie, zapewnianiu społeczeństwom alternatywnych wyborów dostarczając produkty regionalne. MŚP umożliwiają najbardziej racjonalne wykorzystanie lokalnych i regionalnych zasobów naturalnych, ludzkich i kapitałowych. Jednocześnie, zauważa się brak umiejętności radzenia sobie przez MŚP z problemami finansowymi, słabe umiejętności menedżerskie właścicieli i trudności w nawiązaniu współpracy sieciowej, które ograniczają wdrażanie innowacyjności i ekspansję na rynki zagraniczne.

W 2012 r. w województwie dolnośląskim w rejestrze REGON zarejestrowanych było **336,6 tys. mikro, małych i średnich przedsiębiorstw, co stanowi 99,9% wszystkich podmiotów**. W strukturze MŚP przeważającą część wszystkich podmiotów stanowiły podmioty mikro, o liczbie pracujących do 9 osób (96,2%). Udział małych podmiotów, zatrudniających od 10 do 49 osób, wyniósł 3,0%, a jednostek średnich zatrudniających od 50-249 osób – 0,7%. Większość podmiotów, które prowadziły działalność w sekcjach handel i naprawa pojazdów samochodowych (82,1 tys., tj. 25,3%) oraz budownictwo (38,5 tys., tj. 11,9%) zatrudniało poniżej 10 pracowników. Sektor MŚP, choć przeważający pod względem liczby podmiotów gospodarczych nie jest już tak dominujący ze względu na generowane przychody i dokonywane inwestycje. W sektorze MŚP pracuje 67,1% ogółu zatrudnionych w sektorze przedsiębiorstw. Sektor ten odpowiada za 52,9% przychodów ogółu przedsiębiorstw oraz 50,8% nakładów inwestycyjnych ponoszonych przez firmy.

Największe przedsiębiorstwa

O rozwoju gospodarki województwa decydują w znacznym stopniu jego największe przedsiębiorstwa, mimo ich nieznacznego liczbowego udziału w strukturze sektorowej podmiotów. Duże przedsiębiorstwa tworzą największą część produkcji sprzedanej (odnotowują największe przychody ze sprzedaży), generując przy tym znaczącą dla gospodarki podaż miejsc pracy oraz są źródłem

znaczącej części innowacji w regionie. W 2012 r. w na Dolnym Śląsku w rejestrze REGON zarejestrowanych było 370 dużych podmiotów gospodarczych (8,1% dużych przedsiębiorstw w kraju), przy czym zdecydowana ich część zlokalizowana była w stolicy regionu. W latach 2007-2010 można było zaobserwować wzrost liczby podmiotów, natomiast od 2011 r. obserwuje się tendencję spadkową. Wśród podmiotów największych, zatrudniających co najmniej 1 000 osób, ponad połowa z 63 występujących w 2012 r. na Dolnym Śląsku zlokalizowanych było we Wrocławiu (7,9% liczby podmiotów w kraju).

Atrakcyjność inwestycyjna regionu sprzyja lokalizowaniu w jego obszarze znaczących inwestycji i stymulowaniu rozwoju nowoczesnych gałęzi przemysłu, takich jak: przemysł motoryzacyjny, produkcja sprzętu AGD oraz modułów ciekło-krystalicznych do telewizorów i monitorów. Lokalizowane są tu także centra logistyczne oraz wyspecjalizowane usługi outsourcingu, co stwarza szczególne wyzwania dla rynku pracy.

EKSPORT

Eksport stanowi katalizator wzrostu gospodarczego województwa - od lat jego wartość plasuje województwo w czołówce największych eksporterów w kraju, po województwie mazowieckim i śląskim. Pod względem eksportu małych i średnich przedsiębiorstw, którego wielkość stanowi 7,7%, Dolny Śląsk jest jednym z dominujących województw w kraju (5 pozycja). Najważniejszym rynkiem eksportowym województwa jest rynek niemiecki, z udziałem ponad 53% całości eksportu. Kolejne istotne rynki to francuski (blisko 7%) oraz brytyjski, czeski i belgijski, gdzie trafiło około 4% dolnośląskiego eksportu. Analiza udziałów Dolnego Śląska w eksporcie na poszczególne rynki wykazuje wyraźną ich asymetrię i bardzo mocną przewagę krajów UE, gdzie trafia około 90% całości tzw. masy eksportowej. Stosunkowo najmniejszy jest udział województwa w eksporcie towarów i usług na rynki pozaeuropejskie. Potrzebę wsparcia postaw proeksportowych i eksportu dowodzą takie opracowania jak np. badanie ICA Research na próbie 612 średnich i dużych firm, z którego wynika, że przedsiębiorcy wolą działać na krajowym rynku a tylko 1% firm jest zdecydowana na ofertę swoich usług lub produktu na rynkach zagranicznych.

Innowacyjność i sektor B+R

Ogólny poziom innowacyjności

Zgodnie z przeprowadzonym przez PARP badaniem innowacyjności regionów pt.: „*Regionalne Systemy Innowacji w Polsce*” województwo dolnośląskie należy do regionów o wysokim poziomie innowacyjności i wg ogólnego wskaźnika innowacyjności zajmuje 3. miejsce w kraju (po mazowieckim i śląskim).

Innowacyjność przedsiębiorstw

W 2011 r. nakłady na działalność innowacyjną poniosło w regionie 7,23% przedsiębiorstw z sektora usług o liczbie pracujących powyżej 9 osób i 13,99% z sektora przemysłu, co plasuje region odpowiednio na 10. i 5. miejscu w kraju. W porównaniu z latami poprzednimi oznacza to nieznaczny spadek nakładów ponoszonych na działalność inwestycyjną przez przedsiębiorstwa usługowe i nieznaczny wzrost nakładów ponoszonych przez przedsiębiorstwa z sektora przemysłu. Powyższe dane świadczyć mogą o odpowiednim poziomie świadomości dotyczącej wprowadzania innowacji oraz dopasowaniu ofert wsparcia służących rozwojowi innowacji do potrzeb przedsiębiorstw działających w sektorze przemysłu oraz potrzebie objęcia szczególnym wsparciem w ww. zakresie przedsiębiorstw świadczących usługi.

W 2011 r. nakłady na działalność innowacyjną w przemyśle wyniosły około 1 754,0 mld zł (5. miejsce w skali kraju). W tym samym czasie wielkość nakładów na działalność innowacyjną w usługach

osiągnęła poziom 327,4 mld zł (4. miejsce w skali kraju). Zarówno w przypadku wielkości nakładów ponoszonych na inwestycje w usługach, jak i w przemyśle oznacza to spadek w stosunku do 2010 r. o jedno miejsce.

Według danych GUS na Dolnym Śląsku wśród przedsiębiorstw w sektorze usług innowacyjne przedsiębiorstwa stanowią 9,56% i plasuje to region na 11. miejscu w kraju (średnia dla kraju wynosi 11,57%). Jako przedsiębiorstwo innowacyjne rozumieć należy przedsiębiorstwo, które wprowadziło w danym roku przynajmniej 1 innowację produktową bądź procesową. Niska pozycja województwa dolnośląskiego w tym zestawieniu, pomimo dość wysokich w skali kraju nakładów, może świadczyć o niskiej efektywności wykorzystania środków przeznaczonych na działalność innowacyjną. 7,8% przedsiębiorstw z sektora usług wprowadziło przede wszystkim innowacje dotyczące nowych lub istotnie ulepszonych procesów.

Wśród przedsiębiorstw przemysłowych na Dolnym Śląsku 15,04% można uznać za innowacyjne, co w 2011 r. uplasowało region na 12. miejscu w kraju. Poczynione przez przedsiębiorstwa przemysłowe inwestycje w innowacje związane są również w większości z wprowadzaniem nowych bądź istotnie ulepszonych procesów. Głównym odbiorcą innowacji jest przede wszystkim przemysł. Wśród branż, w których w 2011 r. podmioty na Dolnym Śląsku poniosły największe nakłady na innowacje, wyróżnić można: produkcję komputerów, wyrobów elektronicznych i optycznych (141,4 mln zł), produkcję pojazdów samochodowych, przyczep i naczep (133,640 mln zł), produkcję wyrobów z pozostałych mineralnych surowców niemetalicznych (114,5 mln zł). Inwestycje o charakterze innowacyjnym stanowią zarówno w usługach, jak i w przemyśle, w pierwszej kolejności nakłady na wszelkiego rodzaju środki trwałe, a w drugiej na działalność badawczo-rozwojową.

Badania i rozwój

Dolny Śląsk cechuje duży potencjał badawczo-rozwojowy bazujący w dużej mierze na wysoko wykwalifikowanej kadrze akademickiej. W regionie w 2011 r. działalność badawczo-rozwojową prowadziło 207 podmiotów (4. miejsce w kraju) z czego 169 w sektorze przedsiębiorstw (3. miejsce w skali kraju). Wśród wszystkich podmiotów prowadzących działalność B+R, wyróżnić można było 38 jednostek naukowych i badawczo-rozwojowych (w tym między innymi 3 placówki Polskiej Akademii Nauk i 2 instytuty badawcze, 22 szkoły wyższe). Większość podmiotów skoncentrowana jest we Wrocławiu.

Ogółem w 2011 r. zatrudnionych było w B+R w województwie 9 302 osób, z czego zdecydowana większość w szkołach wyższych (6 707 osób), a dopiero w dalszej kolejności w podmiotach gospodarczych i jednostkach naukowo-badawczych. Zarówno poziom przygotowania kadry naukowo-badawczej, jak i stan infrastruktury do prowadzenia badań i prac wdrożeniowych uzależnione są w dużej mierze od wielkości nakładów na działalność badawczo-rozwojową. Województwo charakteryzuje się umiarkowanymi nakładami w tym zakresie. W 2011 r. ich wielkość wyniosła 725,2 mln zł (5. miejsce w kraju). W relacji do PKB z 2010 r. (w cenach bieżących) oznacza to, że nakłady te stanowią 0,52% PKB, co plasuje Dolny Śląsk na 8. miejscu w skali kraju. Blisko 77% nakładów inwestycyjnych na B+R stanowiły wydatki bieżące, a pozostałe 23% wydatki inwestycyjne na środki trwałe. W kategorii nakładów bieżących 48% stanowiły nakłady na prace rozwojowe i badania. W 2011 r. udział środków przedsiębiorstw w finansowaniu działalności B+R wyniósł 43,1% (wartość dla kraju to 28,1%). Obserwowany jest tutaj znaczny wzrost udziału przedsiębiorstw w finansowaniu prac B+R (w 2009 r. wynosił 26,2%). Na Dolnym Śląsku podmioty gospodarcze zgłosiły w 2011 r. 335 wynalazków (4. miejsce w Polsce za województwami mazowieckim – 774, śląskim – 539 i wielkopolskim – 410), co stanowiło 8,64% ogółu wynalazków w kraju. W tym samym czasie Urząd Patentowy RP udzielił 257 patentów na wynalazki Dolnoślązaków, co stanowiło 12,92% udzielonych patentów w kraju (3. miejsce za mazowieckim – 411 i śląskim – 321). W porównaniu z latami

poprzednimi obserwuje się w regionie wzrost liczby zgłaszanych patentów. W zakresie ochrony wzorów użytkowych, w 2011 r. w regionie zgłoszono 75 takich wzorów co stanowiło 7,97% wartości dla kraju (5. miejsce w skali kraju), zaś 36 wzorom udzielono ochrony prawnej, co stanowiło 7,23% wartości dla kraju (również 5. miejsce w skali kraju).

Działalność funduszy pożyczkowych i poręczeniowych

Na koniec 2012 r. na Dolnym Śląsku działało 5 funduszy pożyczkowych o charakterze regionalnym (Karkonoska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A., Fundusz Rozwoju Przedsiębiorczości Fundacji Wałbrzych 2000, Dolnośląski Regionalny Fundusz Pożyczkowy przy AGROREG S.A., Fundusz Regionu Wałbrzyskiego, Sudeckie Stowarzyszenie Inicjatyw Gospodarczych) i 1 ponadregionalny związany z działalnością Polskiej Fundacji Przedsiębiorczości ze Szczecina. W 2013 r. działalność tego typu rozpoczął na Dolnym Śląsku dodatkowo Dolnośląski Fundusz Gospodarczy Pożyczki Sp. z o.o., który jest spółką córką DFG Sp. z o.o.

Kapitał pożyczkowy funduszy wyniósł 34,8 mln zł natomiast przeciętna wartość jednej pożyczki opiewała na nieco ponad 100 tys. zł. Ponieważ inwestycje stanowią trwałą podstawę rozwoju firm pożądane byłoby, aby w strukturze udzielanych pożyczek największy udział miały pożyczki przeznaczane na cele typowo inwestycyjne.

Fundusze poręczeniowe działające na Dolnym Śląsku to: Fundusz Poręczeń Kredytowych Sp. z o.o. w Jeleniej Górze, Fundusz Poręczeń Kredytowych Sp. z o.o. w Złotoryi, Funduszu Poręczeń Kredytowych Powiatu Dzierżoniowskiego Sp. z o.o. i Dolnośląski Fundusz Gospodarczy Sp. z o.o., Samorządowy Fundusz Poręczeń Kredytowych - Stowarzyszenie Inicjatyw Społeczno-Gospodarczych. Kapitał funduszy poręczeniowych na koniec 2011 r. wyniósł 28,8 mln zł.

Struktura klientów funduszy pożyczkowych w województwie dolnośląskim wskazuje, że główną grupę stanowili klienci, którzy poszukiwali środków pieniężnych na rozwój i kontynuację działalności gospodarczej (ok. 90%), pozostałe 10%, którzy pozyskiwali środki pieniężne na rozpoczęcie działalności, a dolnośląskie instytucje udzielały wsparcia wyłącznie mikro (94%) i małym firmom (6%). Pozycja regionu na tle kraju w zakresie działalności funduszy pożyczkowych i poręczeniowych nie jest zadowalająca.

O ile pod względem poziomu rozwoju gospodarczego i wskaźników przedsiębiorczości zajmujemy czołowe miejsca w kraju, o tyle nasz udział w sektorze funduszy pożyczkowych to 4% w kapitale funduszy i 6% w wartości udzielonych pożyczek. Widać więc, że w tym zakresie istnieje jeszcze potencjał do wykorzystania, w szczególności w zakresie wsparcia działania funduszy w obrębie zapewnienia skutecznych kanałów dystrybucji wsparcia finansowego dla podmiotów MŚP na Dolnym Śląsku, co może korzystnie wpłynąć na poprawę poziomu życia społeczno-gospodarczego w ujęciu lokalnym.

Inicjatywa JEREMIE

Fundusze pożyczkowe i poręczeniowe, jak również inne instytucje finansowe wspierają dolnośląskich przedsiębiorców środkami, które otrzymały w ramach Inicjatywy JEREMIE, udzielając im pożyczek i poręczeń.

Od początku realizacji Inicjatywy do końca 2012 r., do dwunastu pośredników finansowych, którymi są fundusze pożyczkowe i poręczeniowe oraz inne instytucje finansowe, przekazane zostały środki o wartości ponad 197 mln PLN, które przeznaczone są na wsparcie dla MŚP.

Według danych na koniec grudnia 2012 r. do ponad 1200 dolnośląskich przedsiębiorców trafiły środki o wartości prawie 170 mln zł [w tym ze środków Dolnośląskiego Funduszu Powierniczego (inicjatywa JEREMIE) 105 mln zł], które przekazane zostały w formie pożyczek udzielonych przez pośredników finansowych z udziałem środków Dolnośląskiego Funduszu Powierniczego lub w formie kredytów, które zabezpieczone zostały poręczeniem ze środków Dolnośląskiego Funduszu Powierniczego.

Kwestią istotną jest właściwa sieć dystrybucji środków przeznaczonych na inicjatywę JEREMIE (Pośredników Finansowych), ponieważ istnieją w przestrzeni województwa miejsca, których odległość do najbliższej siedziby pośrednika finansowego jest znaczna i może to ograniczać dostęp do produktów pożyczkowych i poręczeniowych (np. relatywnie wysokie w stosunku do wartości pożyczki koszty dojazdu). Alternatywnym rozwiązaniem może być, w takich przypadkach, zastosowanie narzędzi internetowych.

Przedsiębiorstwa i innowacje

POTENCJAŁY:

- Atrakcyjne położenie na styku trzech państw, korzystne ze względu na położenie europejskich szlaków transportowych (w szczególności w układzie wschód-zachód), bliskość zagranicznych rynków zbytu i dużych centrów miejskich.
- Bogate zasoby naturalne (miedź, srebro, węgiel brunatny, surowce skalne).
- Zróżnicowany przemysł o wzrastającej roli w tworzeniu PKB.
- Wysoki poziom internacjonalizacji gospodarki.
- Kapitał ludzki o wysokich kwalifikacjach.
- Wysoka aktywność gospodarcza i przedsiębiorczość mieszkańców (zróżnicowane obszarowo).
- Potencjał naukowo-badawczy w sektorze nauki.
- Dobrze rozwinięty sektor otoczenia biznesu.
- Wysoka atrakcyjność inwestycyjna, występowanie dogodnych obszarów dla inwestycji gospodarczych i tworzenia miejsc pracy.
- Wysoki na tle kraju poziom rozwoju gospodarczego oraz wysoka dynamika rozwojowa regionu.
- Dynamiczny rozwój stref aktywności gospodarczej, w tym SSE.
- Wysoka ocena atrakcyjności inwestycyjnej regionu, w szczególności w zakresie technologii zaawansowanych.
- Zaawansowany stopień wdrażania i stosowania nowatorskich metod diagnostyczno – terapeutycznych w zakresie innowacyjnych technologii medycznych.
- Zróżnicowana struktura gospodarcza, w tym rosnące znaczenie w strukturze PKB i eksportu sektorów i branż., Gotowość małych i średnich przedsiębiorstw innowacyjnych do wprowadzania zmian.
- Relatywnie znaczna aktywność innowacyjna wśród dolnośląskich przedsiębiorstw.
- Rozwijająca się współpraca między przedsiębiorstwami i jednostkami naukowymi w ramach klastrów.
- Wysoka dostępność usług instytucji otoczenia biznesu w ocenie przedsiębiorstw.
- Wyspecjalizowanie się instytucji otoczenia biznesu świadczących usługi proinnowacyjne.

WYZWANIA:

- Zwiększenie dostępności komunikacyjnej.
- Zmniejszenie zróżnicowania wewnętrznego w zakresie rozwoju gospodarczego mierzonego PKB per capita oraz produkcją sprzedaną przemysłu.
- Zmniejszenie dystansu rozwojowego do średniej unijnej PKB per capita.

- Zwiększenie nakładów na działalność B+R i inwestycyjną przez MŚP i sektor prywatny.
- Wykorzystanie potencjału naukowego regionu przez sektor przedsiębiorstw.
- Zwiększenie liczby jednostek naukowych oferujących przedsiębiorcom możliwość pozyskania licencji lub know-how.
- Stworzenie warunków sprzyjających poprawie konkurencyjności dolnośląskich firm.
- Wsparcie wprowadzania na rynek nowych produktów i usług oraz ich ekspansji i promocji na rynkach krajowym i zagranicznych.
- Zwiększenie poziomu kooperacji między przedsiębiorstwami oraz wzrostu zaangażowania przedsiębiorstw w inicjatywy klastrowe i inne - o charakterze współpracy sieciowej firm.
- Rozwój i upowszechnianie instrumentów finansowych w celu wsparcia przedsiębiorczości i innowacyjności.
- Odbudowa części tradycyjnych branż lokalnego przemysłu.
- Lokalizacja instytucji otoczenia biznesu blisko przedsiębiorcy.
- Wzmocnieniu silnego endogenicznego potencjału regionu.
- Rozwój gospodarki opartej na wiedzy, poprzez promocję nowych wzorców współpracy wśród przedsiębiorstw i jednostek naukowych.
- Rozwój w oparciu o specjalizacje regionalne.
- Poprawa jakości usług oferowanych przez Instytucje otoczenia biznesu na rzecz podmiotów z sektora MŚP.

Technologie informacyjno-komunikacyjne

Dostęp do Internetu – gospodarstwa domowe

W 2011 r. gospodarstwa domowe na Dolnym Śląsku miały średnio nieco mniejszy dostęp do komputerów osobistych i Internetu niż w innych województwach. Wyższy jest za to dostęp do Internetu szerokopasmowego (57%, przy średniej dla kraju 48,2%), jednak wciąż znacznie niższy niż w Unii Europejskiej (w 2011 r. – 67 %). Według danych GUS¹ w całej Polsce ponad 9,8 mln osób w wieku 16-74 nigdy nie korzystało z Internetu (to 32,4% populacji w tej grupie wiekowej). W regionie południowo-zachodnim (rozumianym jako województwa dolnośląskie i opolskie) ten odsetek jest jeszcze wyższy: 35,3%. Wyższy odsetek jest tylko w regionie wschodnim, który wyniósł 38,4%. Jeden z celów Europejskiej Agendy Cyfrowej wskazuje, że w Unii Europejskiej należy do 2015 r. zmniejszyć o połowę liczbę osób, które nigdy nie korzystały z Internetu (do 15%).

Dostęp do Internetu – przedsiębiorstwa.

Według danych GUS z 2012 r. dolnośląskie przedsiębiorstwa są w krajowej czołówce pod względem wykorzystania komputerów i dostępu do Internetu. Również dostęp do Internetu szybkiego (minimum 10 Mb/s) jest znacznie wyższy niż średnia krajowa.

67,6% przedsiębiorstw prowadzi stronę Internetową, 49,7% prezentuje w ten sposób katalogi, wyroby lub cenniki. Relatywnie dużo dolnośląskich przedsiębiorstw korzysta z zamówień poprzez sieci komputerowe.

W 2011 r. 11,5% otrzymywało w ten sposób zamówienia, a 21,5% składało, co jest odpowiednio trzecim i drugim wynikiem w Polsce. Jeden z celów Europejskiej Agendy Cyfrowej w zakresie e-handlu przewiduje,

że 33% małych i średnich przedsiębiorstw powinno prowadzić kupno/sprzedaż w Internecie w 2015 r.

¹ GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-(tele)komunikacyjnych w przedsiębiorstwach i gospodarstwach domowych w 2012 r.

W 2011 r. 90,8% dolnośląskich przedsiębiorstw wykorzystywało Internet do kontaktów z administracją publiczną. To więcej niż średnia krajowa, która wynosiła 90,2%.

E-administracja

Dane GUS z 2012 r.² wskazują, że region południowo-zachodni Polski charakteryzuje się stosunkowo wysokim zaangażowaniem społecznym i politycznym gospodarstw domowych w Internecie. 8,4% ankietowanych w wieku 16-74 lata (pytano o okres ostatnich 3 miesięcy) czytało i wysyłało opinie związane z tą tematyką, przy wyniku krajowym 7,4%, natomiast 3,2% uczestniczyło w konsultacjach lub głosowaniach przez Internet (kraj: 2,2%). Lepsze wyniki w tych dwóch kategoriach ma tylko region centralny (odpowiednio: 10% i 3,5%). We wszystkich regionach wyższe wskaźniki odnotowano w miastach, niż na terenach wiejskich (w południowo-zachodnim, w miastach 9,8 i 3,6 %, a na wsiach 5,7 i 2,4%).

Tę tendencję potwierdzają dane dotyczące kontaktów przez Internet z administracją publiczną. W regionie korzystało z nich (w okresie 12 miesięcy przed przeprowadzeniem ankiety) 34,6% mieszkańców miast i 24,6% mieszkańców wsi. Ogólny wynik regionu południowo-zachodniego w tym zakresie wynosi 31,2% i jest słabszy od średniej krajowej (31,6%). Mniej osób wyszukiwało informacje na stronach administracji publicznej (odpowiednio: 22,8%; 24,9%) i pobierało formularze urzędowe (14,9%; 15,1%). Region ma natomiast lepsze wyniki dotyczące wypełniania lub wysyłania formularzy online (12,7%; 10,6%), w tym wysyłania deklaracji podatkowych (8,6%; 6,7%). Jeden z celów Europejskiej Agencji Cyfrowej wskazuje, że do 2015 r. 50% obywateli UE powinno korzystać z e-administracji, w tym ponad połowa tej grupy powinna przekazywać tą drogą wypełnione formularze. Według danych MSWiA z 2011 r.³ 79% pracowników dolnośląskich urzędów ma dostęp do własnego służbowego konta poczty elektronicznej. To najlepszy wynik wśród województw. 95% urzędów miało elektroniczną skrzynkę podawczą (to również najlepszy wynik), ale 15% z nich nie informowało o tym na stronie BIP. 70% dolnośląskich urzędów miało elektroniczny system zarządzania dokumentacją (drugie miejsce, najlepsze było województwo śląskie – 71%), a 78% z pozostałych planuje go wprowadzić. Zdecydowanie słabiej dolnośląskie urzędy wykorzystują natomiast platformę ePUAP. Tylko 36% podawało na swoich stronach internetowych informację o możliwości realizacji usługi za jej pośrednictwem. Nie jest z nią zintegrowanych aż 80% systemów elektronicznego zarządzania dokumentacją i 35% elektronicznych skrzynek podawczych. 77% urzędów planuje w większym stopniu wykorzystać możliwości platformy ePUAP.

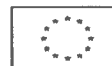
W większości spraw urzędowych możliwe jest wyłącznie pobranie formularza do utworzenia dokumentu papierowego. Złożenie elektronicznego wniosku, który nie wymaga dodatkowo składania dokumentów papierowych, nie jest w ogóle możliwe w przypadku składania ofert dotyczących zamówień publicznych. W przypadku wniosków o wydanie zaświadczenia potwierdzającego wpis do EDG i o wydanie wtórnika prawa jazdy, jest zdecydowanie lepiej. Umożliwia to odpowiednio 15% i 17 % urzędów, co należy do najlepszych wyników w kraju.

W 2010 r. urzędy na Dolnym Śląsku, miały średnio największe wydatki na informatyzację w Polsce (982 939 zł brutto). 73% zatrudniało wydzielonych pracowników zajmujących się obsługą informatyczną (średnio 2 osoby).

Badania ankietowe wśród JST sugerują, że wciąż największą barierą dla rozwoju usług on-line na Dolnym Śląsku są ograniczone środki budżetowe (50%), w drugiej kolejności słaba infrastruktura (12%). Analiza zawartości i funkcjonalności portali internetowych JST wskazuje, że często nie zawierają one nawet podstawowych informacji. Może to świadczyć o tym, że problemem jest również jakość obsługi informatycznej. Na przykład 27% stron dolnośląskich samorządów nie zawiera informacji o godzinach pracy urzędu, 31% nie posiada wyszukiwarki a 63% dostępnych jest wyłącznie

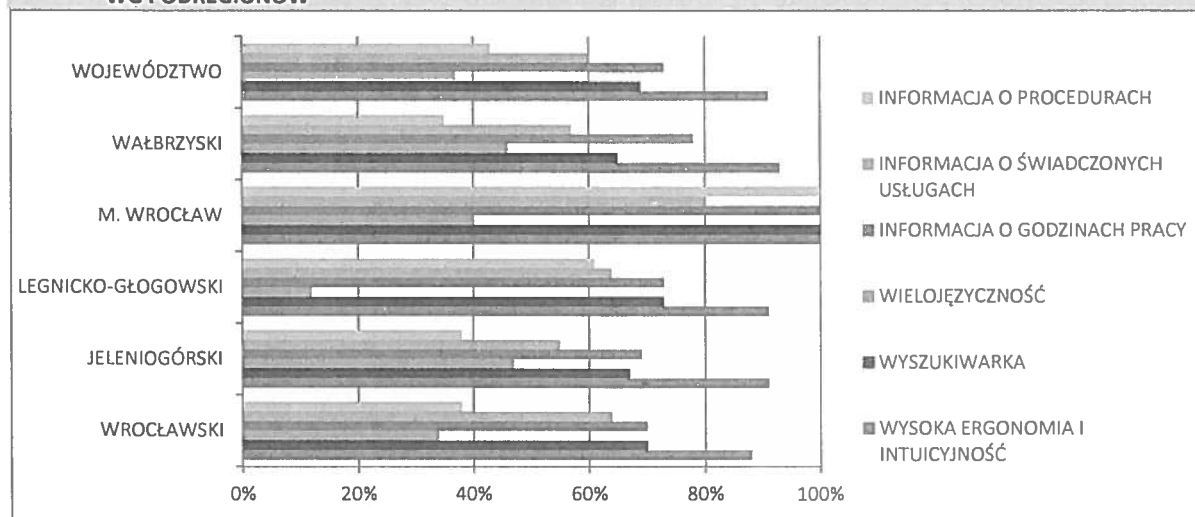
²ibidem

³ MSWiA, *Badanie wpływu informatyzacji na działanie urzędów administracji publicznej w Polsce w 2011 roku*

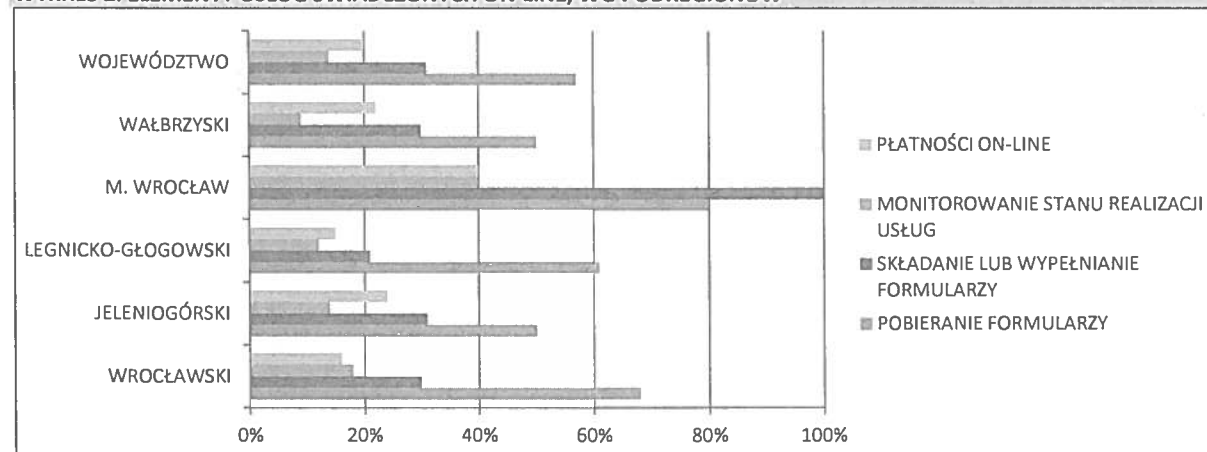
w języku polskim. Aż 67% portali nie zawierało informacji o procedurach a 40% o świadczonych przez urząd usługach. Większość JST nie oferowało usługi składania i wypełniania formularzy przez Internet (z wyjątkiem miasta Wrocławia, gdzie umożliwiało to 100% urzędów), płatności online ani możliwości monitorowania stanu realizacji usługi. Większość, bo 68% dolnośląskich urzędów umożliwiało pobieranie formularzy, jednak jest to jedynie podstawowa usługa z zakresu e-administracji.

WYKRES 1. ERGONOMIA PORTALU ORAZ OBECNOŚĆ INFORMACJI PODSTAWOWYCH O FUNKCJACH URZĘDU, WG PODREGIONÓW

Źródło: Strategia Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego na Dolnym Śląsku do roku 2020

WYKRES 2. ELEMENTY USŁUG ŚWIADCZONYCH ON-LINE, WG PODREGIONÓW

Źródło: Strategia Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego na Dolnym Śląsku do roku 2020

E-edukacja i e-zdrowie

Według danych GUS, w placówkach bibliotecznych na Dolnym Śląsku w 2011 r. było 2 770 komputerów podłączonych do Internetu, a kolejnych 2 266 w bibliotekach fachowych. Odpowiednio 55% i 40% z nich było dostępnych dla czytelników. Stawia to region w krajowej czołówce za województwem mazowieckim, śląskim i małopolskim.

Jak wskazało badanie ankietowe, przeprowadzone na potrzeby diagnozy sporządzonej w 2011 r. w ramach prac nad Strategią Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego na Dolnym Śląsku do 2020 roku, najpilniejszą potrzebą bibliotek w zakresie komputeryzacji jest zakup oprogramowania (70%) i sprzętu (65%). W dalszej kolejności (po ok. 50%): zwiększenie dostępu do Internetu i rozbudowa

sieci. Za największą barierę uniemożliwiającą świadczenie usług drogą elektroniczną został uznany budżet (70%). Drugim wskazaniem była infrastruktura (ponad 40%).

Z diagnozy⁴ sporządzonej w 2011 r. wynika, że 18% dolnośląskich gmin wykorzystywało wówczas dziennik elektroniczny w przynajmniej jednej szkole na swoim terenie (w podregionie wrocławskim – 23%). Usługę WiFi oferowało 42% szkół podstawowych, 58% gimnazjów i 41% szkół ponadgimnazjalnych. W 2010 r. własną stronę internetową miało na Dolnym Śląsku 58,2% podstawówek (kraj: 57,1%), 64,8% gimnazjów (kraj: 67,8%) i 71,5% szkół ponadgimnazjalnych (kraj: 75%).

Według danych GUS z 2012 r., w okresie ostatnich 3 miesięcy, 34,7% osób w wieku 16-74 w regionie południowo-zachodnim Polski korzystało z Internetu, by szkolić się i kształcić (wynik krajowy: 36,5%). 30,8%, próbuje uzupełniać wiedzę, np. korzystając z Wikipedii (w całym kraju: 31,9%). W szkoleniach online brało udział 4,1% ankietowanych, co jest najlepszym wynikiem obok regionu centralnego.

Z badań GUS wynika, iż mieszkańcy Polski chętnie czerpią z Internetu wiedzę na temat zdrowia, natomiast usługi z zakresu e-zdrowia są wciąż na wstępnym etapie rozwoju. Region południowo-zachodni ma w tym zakresie wyniki zbliżone do średniej krajowej. Najwięcej osób korzysta z zamawiania produktów medycznych przez Internet.

Technologie informacyjno-komunikacyjne

POTENCJAŁ:

- Liczna i dobrze wykształcona kadra zajmująca się obsługą informatyczną, duże nakłady na informatyzację oraz wysoki poziom komputeryzacji i dostępu do Internetu w urzędach daje podstawy do rozwoju zaawansowanej e-administracji.
- Wysoka pozycja wśród województw w możliwości składania elektronicznego wniosku (który nie wymaga dodatkowo składania dokumentów papierowych) o potwierdzenie wpisu do Ewidencji Działalności Gospodarczej.
- Zaangażowanie społeczne i polityczne w Internecie oraz aktywność w życiu publicznym za jego pośrednictwem, jest wyższa niż w innych regionach i jeśli będzie się wciąż rozwijać może przyczynić się do budowy społeczeństwa obywatelskiego i partycypacji społecznej.
- Stosunkowo dobry rynek dla e-handlu. Przedsiębiorstwa są skomputeryzowane i mają dostęp do Internetu, oraz posiadają doświadczenia w e-handlu, co może się przyczynić do rozwoju tej formy sprzedaży.
- Szansa na rozwój usług e-edukacji i e-zdrowia. Internet jest źródłem wiedzy dla około 1/3 mieszkańców, także w tematach związanych z ochroną zdrowia.

WYZWANIA:

- Zmniejszenie liczby osób, które nigdy nie korzystały z Internetu, poprzez m.in. inwestycje infrastrukturalne (np. budowa hotspotów) oraz pobudzanie popytu, zapewnienie odpowiedniej podaży e-usług i ich promocję oraz działania edukacyjne.
- Tworzenie i rozwój systemów dedykowanych konkretnym sferom życia – np. bezpieczeństwu.
- Rozwój e-administracji przez wszystkie zainteresowane podmioty, zwłaszcza jest, w oparciu o tzw. pięciostopniowy model dojrzałości (informacja, jednostronna interakcja, dwustronna interakcja, transakcja, nakierowanie usług) – szczególnie preferując projekty wprowadzające usługi z najwyższych stopni tego modelu.
- Wspieranie integracji systemów, baz danych i zasobów cyfrowych w celu ich efektywniejszego wykorzystania.
- Udostępnianie danych publicznych i digitalizacja dóbr kultury.

⁴ Strategia Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego na Dolnym Śląsku do 2020 roku

- Przekształcanie szkół i bibliotek w sublokalne, multimedialne, interaktywne centra edukacji, wiedzy i aktywności.
- Wprowadzenie nowych usług medycznych świadczonych drogą elektroniczną zwiększających dostępność do tych usług, pozwalających na wykorzystanie drogą elektroniczną wiedzy i doświadczenia najlepszych specjalistów.
- Wykorzystanie Internetu do zwiększenia dostępności tradycyjnych usług medycznych (np. e-zdrowie, telemedycyna, teleopieka, e-rejestracja).
- Zapewnienie profesjonalnej informacji o zdrowiu i chorobach, by zapobiec korzystaniu z niepewnych źródeł wiedzy w Internecie.
- Zapewnienie powszechnego, otwartego dostępu w postaci cyfrowej do danych będących w posiadaniu instytucji szczebla regionalnego / lokalnego.
- Wsparcie tworzenia otwartych zasobów publicznych, w tym: dostępu do informacji publicznej, zwiększenia udziału mieszkańców w zarządzaniu gminami, powiatami i regionem (open government).
- Działania zwiększające dostęp obywateli do elektronicznych usług publicznych (w tym oddolne projekty społecznościowe)

GOSPODARKA NISKOEMISYJNA

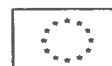
Energia elektryczna

Obszarem kraju, gdzie w ostatnich latach notowane są największe przyrosty zapotrzebowania na energię elektryczną (powyżej średniej krajowej), jest m.in. województwo dolnośląskie, gdzie główne wzrosty związane są z lokalizacją nowej działalności przemysłowej i usługowej na terenie i w okolicach Wrocławia. Podstawowym źródłem energii elektrycznej na terenie województwa jest jedna elektrownia systemowa konwencjonalna zlokalizowana w gminie Bogatynia, wytwarzająca energię elektryczną na skalę przemysłową. PGE GiEK S.A. Oddział Elektrownia Turów jest trzecią co do wielkości elektrownią w kraju. Po modernizacji dysponowała mocą osiągalną 2106 MW, natomiast moc osiągalna na koniec 2010 r. wynosiła 1900 MW – po wyłączeniu z eksploatacji bloku nr 8. Podstawowym paliwem jest węgiel brunatny, dostarczany przesyłkami taśmowymi z KWB Turów oraz biomasa leśna i rolna współspalania w dwóch blokach. Udział produkcji energii elektrycznej Elektrowni Turów w produkcji krajowej wyniósł około 7% w 2010 r.⁵. Sprawność i niezawodność funkcjonowania elektrowni Turów ma zasadniczy wpływ na bezpieczeństwo energetyczne województwa i kraju. Energia elektryczna na skalę przemysłową wytwarzana jest również przez Zespół Elektrociepłowni Wrocławskich KOGENERACJA S.A., która składa się z dwóch zakładów produkcyjnych: Elektrociepłowni Wrocław i Elektrociepłowni Czechnica, o łącznej mocy elektrycznej 363 MW. Produkcja energii elektrycznej w kraju w 2011 roku wynosiła ogółem 163,5 TWh, z czego w województwie dolnośląskim wyprodukowano około 13,3 TWh, co stanowiło 8,13% energii wyprodukowanej ogółem w Krajowym Systemie Elektroenergetycznym. W 2011 r. udział produkcji energii elektrycznej z odnawialnych nośników energii w województwie dolnośląskim wyniósł 0,7 TWh, co stanowi 5,3% energii wyprodukowanej w regionie⁶.

Zużycie energii elektrycznej w gospodarstwach domowych na terenie województwa dolnośląskiego w 2011 r. wyniosło 2,2 TWh, to jest 8,7% ogólnego zużycia energii elektrycznej w kraju, przy czym zużycie na 1 mieszkańca było niewiele niższe od średniego zużycia na obszarze Polski i wyniosło

⁵ <http://www.pgegiiek.pl/index.php/elektrownie/elektrownia-turow/>

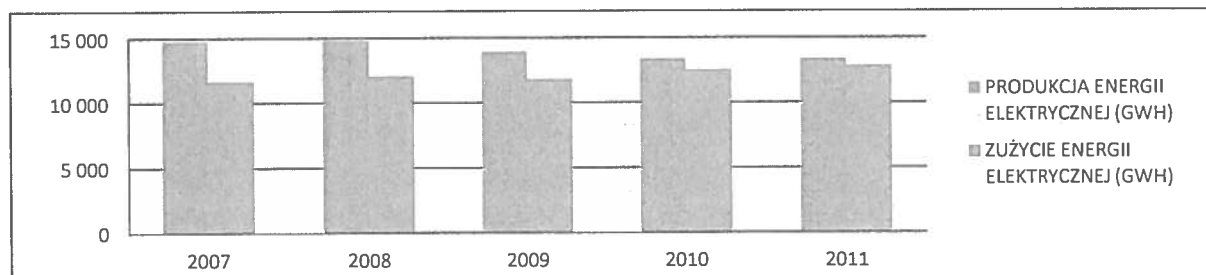
⁶ Bank Danych Lokalnych, GUS

741 kWh/mieszkańca⁷. Liczba odbiorców energii elektrycznej w regionie w 2011 r. wynosiła 1101 tys., co stanowi 8,8% ogólnej liczby odbiorców w kraju⁸.

WYKRES 3. PRODUKCJA I ZUŻYCIE ENERGII ELEKTRYCZNEJ W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM W LATACH 2007-2011.

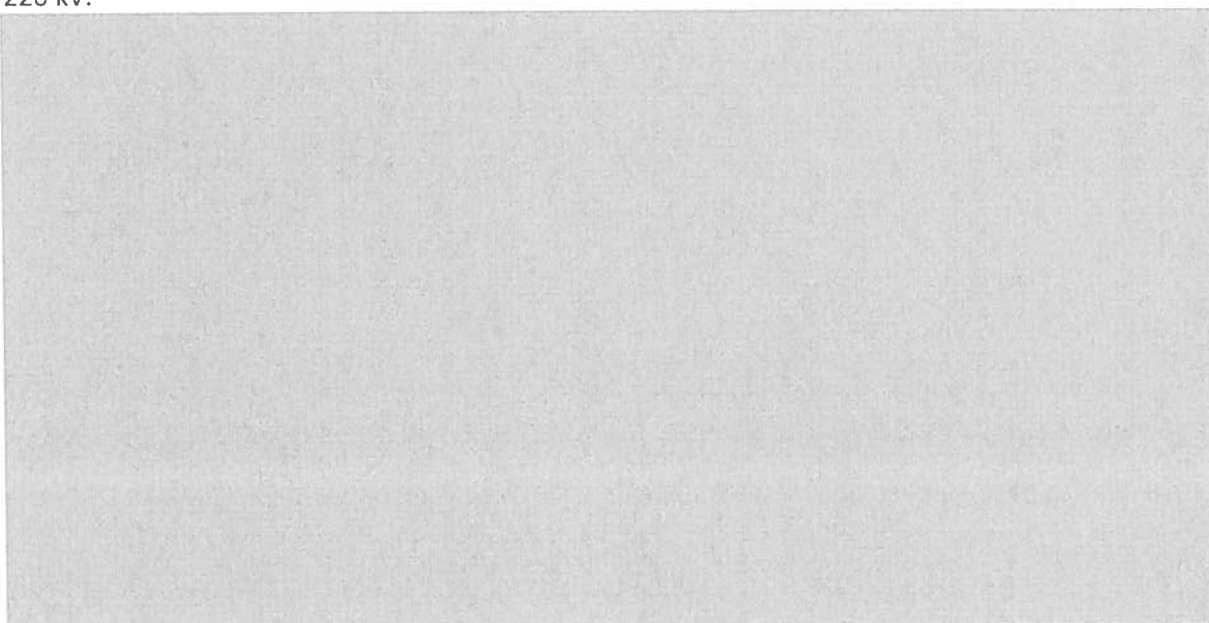
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL, GUS

W strukturze zużycia energii elektrycznej w województwie dolnośląskim znaczące udziały dotyczą przemysłu, sektora energetycznego i gospodarstw domowych⁹, natomiast ogólny bilans energetyczny ma wartość dodatnią.

Sieć przesyłowa

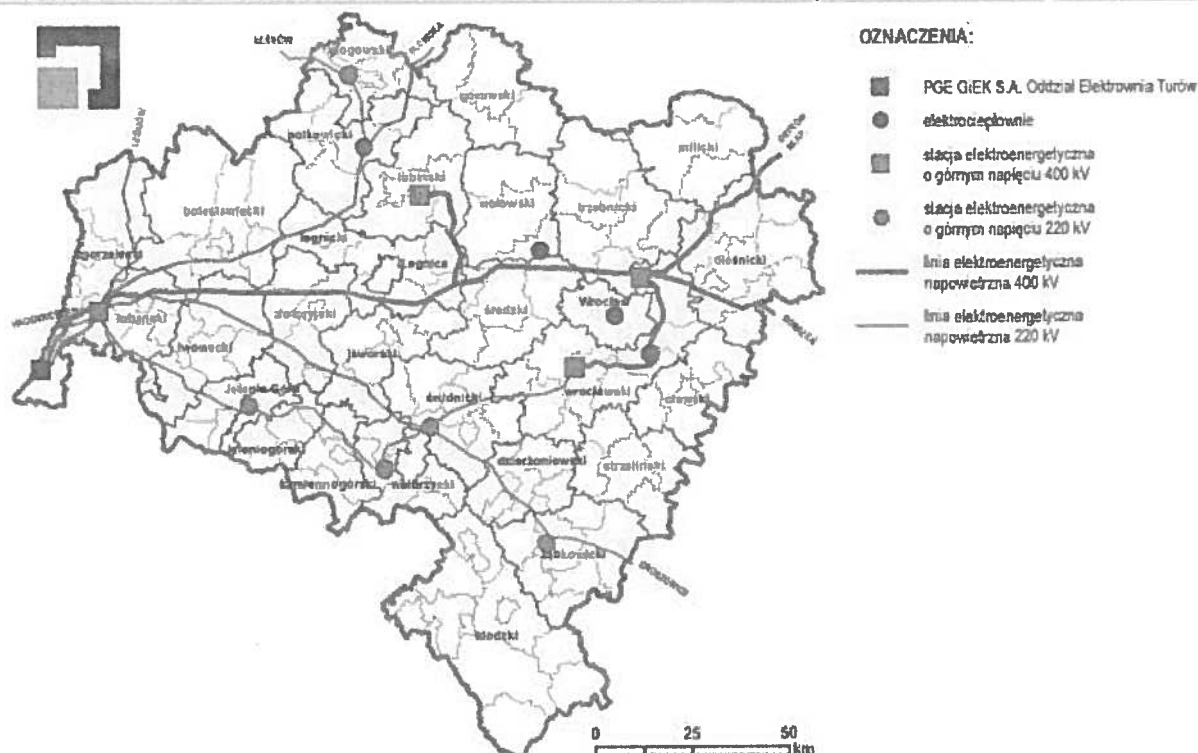
Ważnymi elementami sieci przesyłowej krajowego systemu elektroenergetycznego są rozmieszczone na terenie województwa dolnośląskiego obiekty elektroenergetyczne najwyższych napięć (400 kV i 220 kV), które zostały przedstawione na Mapie 1. Umożliwiają one wyprowadzenie mocy z Elektrowni Turów i Elektrowni Opolo oraz współpracę systemu krajowego z systemem międzynarodowym poprzez powiązanie dwoma liniami napowietrznymi 400 kV z elektroenergetycznym systemem niemieckim. Na terenie województwa dolnośląskiego zlokalizowanych jest 11 stacji elektroenergetycznych najwyższych napięć (systemowych), w tym 4 o górnym napięciu 400 kV (Mikułowa, Czarna, Wrocław i Pasikowice) oraz 7 o górnym napięciu 220 kV.

⁷ Bank Danych Lokalnych, GUS

⁸ Rocznik Statystyczny Województw 2012, GUS

⁹ Bank Danych Lokalnych, GUS

MAPA 1. SYSTEMY PODSTAWOWEJ ELEKTROENERGETYCZNEJ SIECI PRZESYŁOWEJ (WG PSE-OPERATOR SA).

Źródło: opracowanie IRT

Natomiast system elektroenergetyczny wysokich napięć w województwie składa się ze 114 stacji WN/SN oraz około 3 177 km linii 110 kV. Stacje elektroenergetyczne o górnym napięciu 110 kV zlokalizowane są przeważnie w miastach, za wyjątkiem 30 mniejszych miast, które korzystają ze stacji sąsiednich miast.

Województwo dolnośląskie posiada dobrze rozwiniętą, lecz w znacznym stopniu zdekapitalizowaną, elektroenergetyczną sieć dystrybucyjną, która wymaga remontów oraz modernizacji. Urządzenia wysokich napięć (WN) są najstarszą grupą elementów sieci energetycznej, a ich średni wiek użytkowania wynosi 35-39 lat¹⁰. Podobnie część sieci średniego napięcia, jak i stacji transformatorowych, jest znacząco wyeksploatowana i wymaga modernizacji oraz budowy nowych obiektów. Sieci dystrybucyjne nie są przystosowane do aktualnie występujących obciążeń i generują znaczne straty przesyłowe. Stan niektórych odcinków sieci może być przyczyną braku możliwości przyłączenia do sieci urządzeń wytwarzających energię ze źródeł odnawialnych. Dodatkowo w ramach unijnej polityki energetycznej zakłada się stopniowy rozwój energetyki prosumenckiej, co w jeszcze większym stopniu wymaga ingerencji w sieci energetyczne, które zaprojektowane kilkadziesiąt lat temu, przewidywały konieczność dystrybucji energii elektrycznej tylko w jednym kierunku – od źródła do odbiorcy.

W obliczu coraz bardziej dostępnych, innowacyjnych rozwiązań jakie niesie za sobą rozwój energetyki prosumenckiej, konieczne jest dostosowanie do niej pozostałych elementów systemu energetycznego, w tym przede wszystkim sieci na poziomie średnich i niskich napięć.

¹⁰ Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego i rozwoju społeczno-gospodarczym województwa dolnośląskiego 2011, Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne

Odnawialne źródła energii

Od kilku lat w województwie dolnośląskim, podobnie jak w całym kraju, wzrasta zainteresowanie pozyskiwaniem energii ze źródeł odnawialnych, które spowodowane jest dążeniem do osiągnięcia przyjętego w międzynarodowych porozumieniach udziału odnawialnych źródeł energii w bilansie energetycznym kraju, ograniczenie emisji substancji do powietrza i zastępowanie wyczerpujących się złóż paliw kopalnych technologiami wykorzystującymi zasoby odnawialne. Dynamiczny wzrost zainteresowania zastosowaniem instalacji związanych z odnawialnymi źródłami energii i rozwój energetyki rozproszonej, szczególnie mikroinstalacji (wykorzystanie OZE w liniach produkcyjnych MŚP oraz budynkach użyteczności publicznej), warunkuje jednak przede wszystkim wzrost cen energii elektrycznej, przy jednoczesnym upowszechnianiu się i zmniejszającej się cenie urządzeń związanych z technologią OZE.

TABELA 1. STAN ROZWOJU ODNAWIALNYCH ŹRÓDEŁ ENERGII W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM

RODZAJ INSTALACJI	POLSKA		DOLNOŚLĄSKIE	
	LICZBA INSTALACJI	MOC (MW)	LICZBA INSTALACJI	MOC (MW)
ELEKTROWNIE BIOGAZOWE	199	131,247	14	10,855
wytwarzające z biogazu z oczyszczalni ścieków	76	41,167	5	2,558
wytwarzające z biogazu rolniczego	29	31,782	4	3,952
wytwarzające z biogazu składowiskowego	94	58,298	5	4,345
ELEKTROWNIE BIOMASOWE	27	820,700	1	100,000
wytwarzające z biomasy mieszanej	13	660,150	1	100,000
wytwarzające z biomasy z odpadów leśnych, rolniczych, ogrodowych	9	14,950	-	-
wytwarzające z biomasy z odpadów przemysłowych drewnopochodnych i celulozowo-papierowych	5	145,600	-	-
ELEKTROWNIE SŁONECZNE	9	1,290	1	0,124
ELEKTROWNIE WIATROWE	696	2 496,748	6	62,265
ELEKTROWNIE WODNE	770	966,103	97	64,460
elektrownia wodna przepływowa do 0,3 MW	604	44,725	61	6,528
elektrownia wodna przepływowa do 1 MW	90	54,923	23	12,347
elektrownia wodna przepływowa do 5 MW	61	138,695	11	28,280
elektrownia wodna przepływowa do 10 MW	6	49,280	2	17,305
elektrownia wodna przepływowa powyżej 10 MW	6	295,800	-	-
elektrownia wodna szczytowo-pompowa	3	382,680	-	-
ELEKTROWNIE REALIZUJĄCE TECHNOLOGIĘ WSPÓŁSPALANIA	43	-	3	-
realizujące technologię współspalania (paliwa kopalne i biomasa)	42	-	3	-
realizujące technologię współspalania (paliwa kopalne i biogaz)	1	-	-	-
RAZEM	1744	4 416,088	122	237,704

Źródło: opracowanie własne na podstawie URE, Mapa odnawialnych źródeł energii, na podstawie danych z 31.12.2012 r.

Ze względu na położenie i ukształtowanie terenu region posiada zróżnicowane warunki do rozwoju energetyki wiatrowej, nieco lepsze słonecznej oraz opartej na biomasie. Istnieje natomiast możliwość zwiększenia udziału energii wytwarzanej w małych i średnich elektrowniach wodnych oraz energii geotermalnej (na południu województwa), przy czym ze względów geologicznych, mających zastosowanie przede wszystkim do celów leczniczych i rekreacyjnych.

Według informacji Urzędu Regulacji Energetyki¹¹ ilość instalacji wykorzystujących odnawialne źródła energii na terenie województwa dolnośląskiego stale wzrasta. Ich liczba w 2012 r. wynosiła 122, co stanowi 7% liczby instalacji wykorzystujących odnawialne źródła energii w Polsce, a łączna moc

¹¹ Mapa odnawialnych źródeł energii, Urząd Regulacji Energetyki, <http://www.ure.gov.pl/uremapoze/mapa.html>

zainstalowana (bez elektrowni realizujących technologię współspalania) wynosi 237,704 MW i jest to 5,4% mocy zainstalowanej we wszystkich instalacjach tego typu na terenie kraju. Funkcjonujące instalacje znajdują się w 25 powiatach województwa dolnośląskiego.

Energia wiatru

Dolny Śląsk charakteryzuje się wystarczającymi warunkami wietrznymi dla rozwoju energetyki wiatrowej, jednak mniej korzystnymi niż tereny Polski północnej i północno-zachodniej. Odpowiednie warunki występują na dużych obszarach Przedgórze Zachodniosudeckiego i obszarach nizinnych, natomiast najbardziej niekorzystnymi warunkami charakteryzują się kotliny śródgórskie.

Do końca 2012 r. na terenie województwa dolnośląskiego zainstalowano 6 turbin wiatrowych przyłączonych do sieci średniego napięcia. Są to pojedyncze urządzenia zlokalizowane w miejscowościach Słup (gmina Męcinka) i Gruszów (gmina Marcinowice) oraz grupa 4 urządzeń w miejscowości Gaj Oławski w gminie Oława. Od stycznia 2012 r. działa również pierwsza na Dolnym Śląsku farma wiatrowa, przyłączona do sieci elektroenergetycznej wysokich napięć 110 kV, w miejscowości Modlikowice (12 turbin o łącznej mocy 24 MW) i Łukaszów (17 turbin o mocy 34 MW). W 2012 r. trwały również prace przy budowie farm wiatrowych o łącznej mocy 70 MW w gminach Sulików i Zgorzelec.

Energia słońca

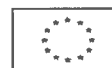
Warunki dogodne do wykorzystania energetyki słonecznej na terenie Dolnego Śląska znajdują się głównie we wschodniej części województwa (nasłonecznienie powyżej 3800 MJ/m²/rok). Podobne warunki panują również w okolicy na południe od Jeleniej Góry. Nasłonecznienie od 3700-3800 MJ/m²/rok panuje w środkowo-wschodniej części regionu, a od 3600-3700 MJ/m²/rok w pasie od Bolesławca, Chojnowa po Dzierżonów, Niemcę i Piławę Górną. W porównaniu do przeciętnego nasłonecznienia w kraju, które wynosi ~3500 MJ/m²/rok (~1100 kWh/m²/rok) na poziomą powierzchnię, nasłonecznienie województwa dolnośląskiego wynosi 1030 kWh/m²/rok.

Wykorzystanie promieniowania słonecznego jako źródła energii staje się coraz bardziej popularne. Możliwe jest przetworzenie energii promieniowania słonecznego na ciepło lub bezpośrednio na energię elektryczną za pomocą ogniw fotowoltaicznych. Obecnie na terenie województwa dolnośląskiego obserwuje się nieznaczne zainteresowanie produkcją energii elektrycznej w ogniwach fotowoltaicznych. Według danych URE z końca 2012r., w województwie dolnośląskim funkcjonuje 1 instalacja o mocy 0,124 MW wytwarzająca energię elektryczną z promieniowania słonecznego zlokalizowana na terenie powiatu polkowickiego. Natomiast w szybszym tempie wzrasta popularność cieplnej energetyki słonecznej (kolektory słoneczne). Znacząca większość (ponad 70%¹²) zainstalowanych kolektorów słonecznych wykorzystywana jest na potrzeby ogrzewania wody użytkowej w budynkach mieszkalnych.

Na terenie Dolnego Śląska bezpośrednio wykorzystuje się energię słoneczną do produkcji ciepła w instalacjach indywidualnych, które nie odgrywają znacznej roli w zaspokojeniu potrzeb energetycznych regionu. Obserwuje się wzrost zainteresowania instalacjami solarnymi w obiektach publicznych i budownictwie jednorodzinnych. Łączna ilość i moc tych instalacji jest trudna do oszacowania, ponieważ nie ma podmiotu zajmującego się zbieraniem takich danych.

Z danych NFOŚiGW wynika, że na terenie województwa dolnośląskiego do końca 2011 r., korzystając ze wsparcia finansowego, zainstalowano 922 kolektorów słonecznych o powierzchni całkowitej 5 598,09 m². Najwięcej instalacji solarnych do końca 2011 r. zostało zainstalowanych przy wsparciu Programu NFOŚiGW w powiatach: kłodzkim i wrocławskim; w mieście Wrocławiu oraz w gminach: Bystrzyca Kłodzka, Międzyzlesie i Strzelin.

¹² dane Instytutu Energetyki Odnawialnej

Energia wody

W województwie dolnośląskim istnieją dobre warunki do rozwoju energetyki wodnej ze względu na potencjał płynących wód powierzchniowych. Główne rzeki to Odra, Bóbr, Nysa Łużycka, Nysa Kłodzka, Barycz, Kwisa, Widawa, Bystrzyca, Oława, Kaczawa, Ślęza. Po uwzględnieniu potencjału energetycznego rzek (wielkości spadku rzeki, wielkości zlewni, wielkości odpływu wody ze zlewni, przepływów minimalnych, ilości i czasu niżówek) można stwierdzić, iż najlepsze warunki do rozwoju energetyki wodnej występują na obszarze Sudetów i Przedgórze Sudeckiego (około 15–20% potencjału polskich rzek).

MAPA 2. ELEKTROWNIE WODNE O MOCY POWYŻEJ 100 KV.

Źródło: opracowanie IRT

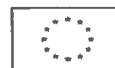
Potencjał hydroenergetyczny dla rozwoju energetyki ze źródeł odnawialnych mają również historyczne obiekty, takie jak koła wodne, młyny, nieczynne elektrownie wodne, jazy i inne przegrody na rzekach, zlokalizowane w regionie. Według informacji na temat lokalizacji takich obiektów szacuje się, że na terenie Dolnego Śląska znajdują się 84 miejsca, które można wykorzystać do lokalizacji małych elektrowni wodnych¹³.

Rola elektrowni wodnych w piętrzeniu wód wiąże się z ich ważną funkcją retencyjną i przeciwpowodziową. Znaczącą rolę pełnią także w systemie energetycznym, ponieważ umożliwiają lepsze zarządzanie energią, a nawet jej magazynowanie. Duże znaczenie w systemie bezpieczeństwa energetycznego regionu mają obiekty tzw. energetyki zawodowej – elektrownie zbiornikowe i przepływowe. Pozostałe urządzenia energetyki wodnej to małe prywatne elektrownie wodne o mocy mniejszej niż 0,5 MW (MEW).

Największym wytwórcą energii elektrycznej z wody jest TAURON Ekoenergia spółka z o.o., która na terenie województwa dolnośląskiego eksploatuje 23 elektrownie wodne, w tym 6 zbiornikowych, o łącznej mocy wynoszącej ponad 48 MW. Przeważająca liczba elektrowni wodnych TAURON Ekoenergia wykorzystuje potencjał energetyczny rzeki Bóbr¹⁴. Natomiast według danych URE (stan na 31.12.2012 r.) w regionie działa 97 elektrowni wodnych, głównie do 0,3 MW i do 1 MW, o łącznej

¹³ <http://www.restor-hydro.eu/tools/mills-map/>

¹⁴ <http://www.tauron-ekoenergia.pl/elektrownie/Strony/mapa.aspx>

mocy 64,46 MW. Największa liczba instalacji hydrotechnicznych skoncentrowana jest na rzekach Bóbr i Nysa Kłodzka. Rozmieszczenie istniejących elektrowni wodnych na terenie Dolnego Śląska przedstawia Mapa 2. Znacząca inwestycja hydrotechniczna realizowana jest obecnie przy budowanym stopniu wodnym Malczyce na Odrze, gdzie powstaje nowa duża elektrownia wodna o planowanej mocy 9 MW.

Energia geotermalna

Województwo dolnośląskie ze względu na strukturę geologiczną regionu nie posiada najlepszych warunków do wykorzystania energii geotermalnej. Ponieważ istniejące zasoby geotermalne to wody o stosunkowo niskich temperaturach, ich eksploatacja w instalacjach ciepłowniczych nie jest opłacalna na terenie Dolnego Śląska. Najbardziej znaczące zasoby wód geotermalnych zlokalizowane są głównie w Sudetach. We wschodniej ich części wody termalne charakteryzują się temperaturą od 20 do 45°C, natomiast w zachodniej części Sudetów wody termalne mają wyższą temperaturę 22 – 61°C. Zasoby wód geotermalnych występują również lokalnie w rejonie Wrocławia na głębokości 3000 m p.p.m. (ok. 50°C) i 4000 m p.p.m. (ok. 100°C)¹⁵.

Złoża geotermalne są obecnie wykorzystywane w uzdrowiskach w celach leczniczych. Najbardziej znane na Dolnym Śląsku są trzy lokalizacje — Łądek-Zdrój, Duszniki-Zdrój i Cieplice Śląskie-Zdrój. Promocja dolnośląskich uzdrowisk, będących jedną z najistotniejszych atrakcji turystycznych Dolnego Śląska oraz występujących w nich wód leczniczych i mineralnych, zdeterminuje konieczność dalszego ich poszukiwania i rozpoznawania (zwłaszcza w obszarze przedsudeckim). Dotyczy to również wód termalnych, które oprócz balneologii mogą być wykorzystywane w celach energetycznych obniżając znacznie koszty utrzymania obiektów, szczególnie w miejscowościach uzdrowiskowych. Przykładem takiego rozwiązania może być projekt „Termy Cieplickie” realizowany w Cieplicach.

Na terenie Dolnego Śląska wykorzystywana jest również płytka geotermia (niskotemperaturowa) wykorzystywana głównie w budownictwie jednorodzinym, która stanowi alternatywę dla tradycyjnych rozwiązań grzewczych i klimatyzacyjnych w budynkach i opiera się głównie na instalacjach wykorzystujących ciepło z gruntu i powietrza (pompy ciepła).

Energia biomasy i biogazu

W rejonie Dolnego Śląska na Nizinie Śląskiej potencjał dla produkcji bioenergii jest wyższy niż w innych obszarach kraju. Ze względu na odpowiednie nasłonecznienie i odpowiednie opady wegetacja roślin zachodzi na Dolnym Śląsku w tempie porównywalnym z wegetacją roślin w rejonach świata znacznie lepiej nasłonecznionych, ale za to bardziej suchych. Stwarza to na Dolnym Śląsku relatywnie korzystne warunki dla konkurencyjnej produkcji bioenergii.

Kotłownie na biomase (słoma, odpady drzewne, rośliny energetyczne) znajdują się głównie w budynkach użyteczności publicznej lub wielorodzinnych budynkach mieszkalnych. Jednak na szerszą skalę wykorzystanie biomasy z odpadów komunalnych i ścieków jako paliwa energetycznego, odbywa się w 11 instalacjach biogazowych usytuowanych przy oczyszczalniach ścieków oraz w 5 biogazowniach na składowiskach odpadów. Do produkcji biogazu na Dolnym Śląsku wykorzystuje się również odpady z przemysłu spożywczego oraz biomase z produkcji rolniczej. W 2012 r. eksploatowane były trzy biogazownie rolnicze, w tym dwie w zakładach przetwórstwa spożywczego, natomiast pięć znajdowało się w fazie budowy lub rozruchu¹⁶.

Z uwagi na dużą ilość odpadów zielonych (trawy, części drzew) istnieje dalszy potencjał na kolejne elektrownie biogazowe zlokalizowane na obrzeżach dużych miast. Surowcem uzupełniającym mogłyby być w nich rośliny energetyczne, jak np. kukurydza. Potrzebny jest także rozwój biogazowni

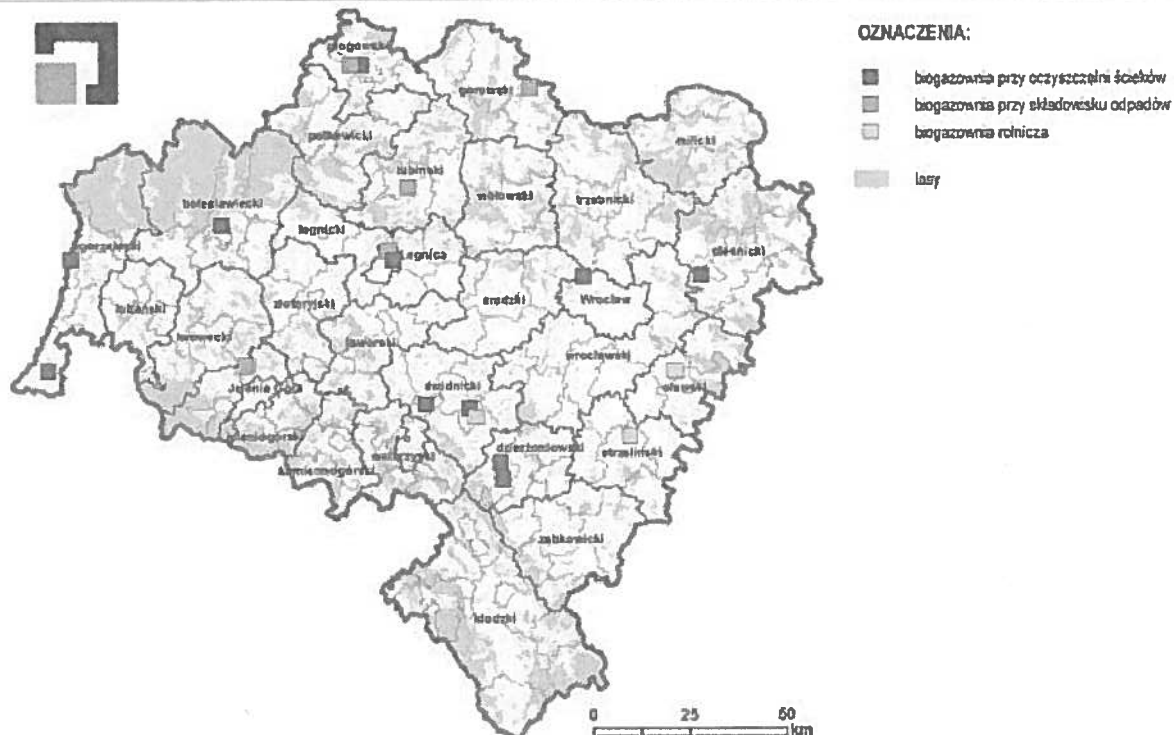
¹⁵ Określenie potencjału energetycznego regionów Polski w zakresie odnawialnych źródeł energii - wnioski dla Regionalnych Programów Operacyjnych na okres programowania 2014-2020, Instytut Energetyki Odnawialnej

¹⁶ Odzysk energii z odpadów na Dolnym Śląsku oraz w innych Regionach Basenu Morza Bałtyckiego, praca zbiorowa pod redakcją: Emilii den Boer, Agnieszki Łukaszewskiej, Ryszarda Szpadta, 2012

typowo rolniczych zlokalizowanych w mniejszych gminach. Pozornie optymistyczny, ponad 8% w 2012 r. udział województwa na tle kraju w wielkości mocy zainstalowanej w elektrowniach biogazowych (10,85 MW w województwie i 131,25 MW w kraju¹⁷) jest wynikiem zupełnego braku dostatecznego rozwoju tego rodzaju OZE w innych województwach.

MAPA 3. ROZMIESZCZENIE ISTNIEJĄCYCH INSTALACJI WYKORZYSTUJĄCYCH BIOGAZ DO PRODUKCJI ENERGII ELEKTRYCZNEJ I/LUB CIEPŁA NA TERENIE WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Źródło: opracowanie własne IRT

Zaopatrzenie w ciepło

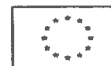
Zgodnie z informacją URE na Dolnym Śląsku koncesję na wytwarzanie ciepła lub jego przesył albo obrót ciepłem posiada 35 firm (dane na 23 lipca 2013 r.)¹⁸. Ciepło przeznaczone do ogrzewania pochodzi na Dolnym Śląsku głównie ze spalania paliwa stałego (węgiel kamienny), a tylko ok. 12% to paliwo gazowe. W 2011 r. 63,5% ciepła w województwie dolnośląskim wytworzono w kogeneracji¹⁹. Miasta regionu zaopatrywane są w ciepło przez 13 ciepłowni miejskich oraz lokalne kotłownie (213 spośród wszystkich 1 380 znajduje się w spółdzielniach mieszkaniowych). Mieszkańcy obszarów wiejskich w największym stopniu korzystają z indywidualnych palenisk domowych lub niewielkich kotłowni mieszczących się w budynkach użyteczności publicznej. Ponadto stale rosnąca cena ciepła (wg URE w 2011 r. jednostkowa cena ciepła w stosunku do roku poprzedniego wzrosła o 7%), a także rosnąca wrażliwość środowiskowa społeczeństwa powodują coraz większe zainteresowanie innymi technologiami produkcji ciepła, takimi jak kolektory słoneczne, pompy ciepła oraz kotły na biomase, które stają się na Dolnym Śląsku coraz powszechniejsze.

Należy jednak zauważyć, że infrastruktura ciepłownicza jest w znacznym stopniu zdekapitalizowana (w większej mierze dotyczy to sieci) i wymaga prac remontowych i modernizacyjnych, szczególnie

¹⁷ Mapa odnawialnych źródeł energii, Urząd Regulacji Energetyki, <http://www.ure.gov.pl/uremapoze/mapa.html>

¹⁸ http://bip.ure.gov.pl/porta/bip/import/13/Baza_koncesji.html

¹⁹ Energetyka ciepła w liczbach 2011, Warszawa 2012, s. 69

wynikających z coraz wyższych norm środowiskowych oraz ogólnościowego dążenia do ograniczania emisji zanieczyszczeń pyłowych oraz gazowych. Wiele kotłów, sieci ciepłych, sieci wewnętrznych oraz odbiorników ciepła jest w złym stanie technicznym, bez odpowiedniej armatury i układów kontrolno-pomiarowych oraz automatyzacji. Jest to jedna z głównych przyczyn strat ciepła związanych z przesyłem, które na Dolnym Śląsku sięgają 13% całego wytworzonego ciepła. Jest to drugi najwyższy wynik w Polsce (po województwie łódzkim – 13,2%). Dla porównania straty te w województwach lubelskim i kujawsko-pomorskim wynoszą odpowiednio 6,5 oraz 4,2%²⁰.

Z zagadnieniem modernizacji wiąże się również konieczności promocji nowych rozwiązań technicznych, zazwyczaj o wyższej sprawności i lepszej regulacyjności. Wspieranie procesu zastępowania starych układów ciepłowniczych nowymi może być źródłem tzw. białych certyfikatów, mających znaczenie na rynku energii. Województwo dolnośląskie znajduje się w grupie regionów o ponad dwukrotnie niższych nakładach inwestycyjnych niż liderzy w tej dziedzinie (województwa mazowieckie i śląskie), przy czym dekapitalizacja majątku trwałego daje mu 6. najlepszą pod tym względem pozycję. Przy tym odsetek dekapitalizacji sięga niemal 50%.

W regionie stosunkowo niewielka część (40%) odbiorców ogrzewana jest centralnie w sposób zbiorowy, podczas gdy duże koncentracje mieszkańców Dolnego Śląska w miastach i w zwartej zabudowie wiejskiej są korzystnym czynnikiem do rozwoju ogrzewnictwa układami kogeneracji średniej lub małej wielkości o wyższej wydajności i generującej mniejsze straty energetyczne. Zapewnienie dostaw ciepła jest szczególnie istotne w świetle danych dotyczących przeznaczenia zużytej energii w gospodarstwach domowych w 2009 r. 70% z ogółu energii posłużyło do ogrzewania pomieszczeń, natomiast kolejne 15% do podgrzania wody. Analiza danych dotyczących zaopatrzenia w ciepło w regionie wskazuje na konieczność podjęcia szeregu działań naprawczych.

Jakość powietrza i Niska emisja

Badania jakości powietrza zrealizowane w 2012 r. wykazały, że na przeważającym obszarze województwa dolnośląskiego w ostatnich latach występują niskie stężenia dwutlenku siarki, tlenku węgla i metali ciężkich. Najpoważniejszym problemem związanym z ochroną jakości powietrza jest wysoki, ponadnormatywny poziom zapylenia powietrza (pył PM10 i PM2.5), ponadnormatywne stężenia bezo(a)pirenu, przekroczenia dwutlenku azotu w pobliżu dróg i skrzyżowań o znacznym natężeniu ruchu oraz wysoki poziom arsenu w Legnicy. Występowanie przekroczeń i znaczny wzrost zanieczyszczenia powietrza tymi substancjami w okresie zimowym wskazują, że główną przyczyną złego stanu powietrza jest emisja z systemów indywidualnego ogrzewania budynków. Szczególnie trudna sytuacja występuje w miejscowościach zlokalizowanych w kotlinach górskich, często charakteryzujących się znacznym odsetkiem budynków o dużych stratach ciepła i z przestarzałymi systemami grzewczymi (piece węglowe, kotły węglowe starego typu). Z systemami ogrzewania oraz szeroko pojętym transportem, związany jest także problem tzw. niskiej emisji (czyli emisji pyłów i gazów pochodzących ze środków transportu oraz z indywidualnych kotłowni węglowych i domowych pieców grzewczych, w których spalanie węgla, a często też domowych odpadów, odbywa się w sposób nieefektywny i nieekologiczny). Pod względem emisji zanieczyszczeń do powietrza Dolny Śląsk znajduje się corocznie na jednym z czołowych miejsc w kraju. (w 2011 r. – 4. miejsce pod względem zanieczyszczenia pyłowego i 6. pod względem zanieczyszczenia gazowego). Najwyższe emisje substancji szkodliwych oraz przekroczenia dopuszczalnych ich norm, są rejestrowane w aglomeracjach miejskich²⁶. W tym kontekście ważną kwestią pozostaje podjęcie działań w celu ograniczenia niskiej emisji związanej z ciepłownictwem oraz transportem. Poczynione dotąd inwestycje w sektorze komunalnym miały na celu likwidację i modernizację nieefektywnych kotłowni (np.: kotłowni oraz ciepłowni osiedlowej w Dzierżonowie, ciepłowni C3 w Wałbrzychu),

²⁰ *Ibidem*, s. 69.

podłączanie nowych obiektów do istniejącej sieci ciepłej, budowę nowych obiektów energetyki ciepłej i uruchamianie nowych sieci grzewczych.

Polegały również na wymianie odcinków sieci ciepłej na rury preizolowane itp. Pozytywne efekty przyniosła także zmiana sposobu opalania z węglowego na gazowe, olejowe czy biopaliwo, powszechnie stosowane w obiektach użyteczności publicznej i obiektach uzdrowiskowych (w Kotlinie Kłodzkiej zmodernizowano wszystkie kotłownie uzdrowiskowe).

Istotne inwestycje zostały także przeprowadzone w stolicy Dolnego Śląska. W latach 1998-2005 MPEC Wrocław S.A. (obecnie „Fortum Wrocław” S.A.) przeprowadziło inwestycje służące poprawie czystości powietrza poprzez likwidację niskich źródeł emisji oraz optymalizację systemu ciepłowniczego – zlikwidowano 63 kotłownie lokalne w większości wykorzystujące paliwa stałe (koks, węgiel, miał).

Dla dalszego ograniczania niskiej emisji istotne jest postępujące zastępowanie pieców i kotłów opalanych węglem przez systemy opalane lepszym paliwem (np. gazem ziemnym) lub dostarczanie ciepła z innych źródeł (ciepło odpadowe lub ciepło z systemów kolektorów słonecznych lub innych), a także wykorzystanie biopaliw w transporcie miejskim. Cel ten osiągnąć można także przez wspieranie różnych działań termomodernizacyjnych.

W celu ograniczenia zanieczyszczenia powietrza przez źródła komunikacyjne, tzw.: emisji liniowej (podstawowej przyczyny wysokiego całorocznego poziomu tlenków azotu oraz pyłu PM10 w powietrzu), która w ostatnich latach, ze względu na duże zagęszczenie ulic i tras komunikacyjnych szczególnie na terenach miejskich oraz rosnącą liczbę pojazdów, ma coraz większy wpływ na zanieczyszczenie powietrza, prowadzono inwestycje polegające m.in. na przebudowie i remontach odcinków dróg, przebudowie mostów i budowie obwodnic, pozwalających na wyprowadzenie ruchu tranzytowego z centralnych części miast oraz działania zmierzające do wyprowadzenia, z centrów miast, indywidualnego ruchu zmotoryzowanego poprzez inwestycje związane m.in. z multimodalnymi centrami przesiadkowymi, systemami P&R, B&R, ścieżkami rowerowymi ale również sprzyjające zmniejszeniu emisji poprzez efektywniejsze i bezpieczniejsze zarządzanie ruchem (ITS, BRD) oraz wymianę starego taboru komunikacji miejskiej i podmiejskiej na flotę niskoemisyjną oraz oszczędniejszą pod względem ekonomicznym (do 2025 roku minimum 80% całkowitej pracy przewozowej realizowanej na liniach użyteczności publicznej powinna być wykonywana z wykorzystaniem autobusów spełniających normę co najmniej Euro 5²¹). W celu osiągnięcia zadawalających efektów trend ten powinien zostać utrzymany i w dalszym ciągu rozwijany.

Efektywność energetyczna

Dolny Śląsk posiada jeszcze duży potencjał poprawy efektywności energetycznej poprzez m.in. wykorzystanie możliwości zagospodarowania odpadów na cele energetyczne, promowanie działań służących obniżaniu energochłonności, również z wykorzystaniem usług energetycznych (termomodernizacja budynków użyteczności publicznej i budynków mieszkalnych, energooszczędne urządzenia i instalacje wykorzystywane w procesach przemysłowych, odzysk energii w procesach przemysłowych oraz ograniczanie strat sieciowych), wykorzystanie OZE, w tym rozwój energetyki rozproszonej (zwłaszcza na terenach wiejskich), wprowadzanie rozwiązań wysokosprawnej kogeneracji oraz zasad zrównoważonego transportu.

Istotnym dokumentem, który służy kreowaniu lokalnej polityki energetycznej są założenia do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe. Opracowanie planów przez gminy wynika z przepisów Prawa Energetycznego i zobowiązuje gminę do racjonalnego zaplanowania zaopatrzenia oraz wykorzystania energii. Do końca 2012 roku 37% gmin województwa dolnośląskiego posiadało opracowane i przyjęte założenia do planu zaopatrzenia. Integralną częścią nowotworzonych, bądź już

²¹ „Plan zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego dla województwa dolnośląskiego”
Zespół pod kierownictwem dr Marcina Pawęska, Wrocław listopad 2013

istniejących planów zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe (lub założeń do tych planów) lub innych dokumentów gmin (np. Miejskie Audyty Energetyczne), związanych z lokalnym bezpieczeństwem energetycznym, powinny być plany gospodarki niskoemisyjnej zawierające działania realizujące cele energetyczne Unii Europejskiej.

GOSPODARKA NISKOEMISYJNA

POTENCJAŁ:

- Znaczące wykorzystanie zasobów województwa do produkcji energii elektrycznej.
- Duże możliwości rozwoju w zakresie wytwarzania energii z odnawialnych źródeł, szczególnie energetyki słonecznej oraz opartej na biomasie.
- Wzrost zainteresowania pozyskiwaniem energii ze źródeł odnawialnych.
- Duży potencjał opłacalnej poprawy efektywności energetycznej (EE);
- Duże możliwości obniżenia emisji CO₂ poprzez zastępowanie indywidualnego transportu niskoemisyjnymi pojazdami komunikacji zbiorowej i ruchem rowerowym;
- Rozwinięty system zaopatrzenia w ciepło scentralizowane w dużych miastach regionu;

WYZWANIA:

- Rosnące zapotrzebowanie na energię w regionie.
- Wymagająca modernizacji i rozbudowy sieć elektroenergetyczna i ciepłownicza związana z ograniczeniem strat sieciowych oraz możliwością przyłączenia do sieci urządzeń wytwarzających energię ze źródeł odnawialnych.
- Niski udział wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych.
- Poprawa niskiej efektywności energetycznej w przedsiębiorstwach, budynkach użyteczności publicznej oraz obiektach mieszkalnych.
- Wysoki poziom emisji pyłów i gazów (tzw. niskiej emisji) pochodzących ze środków transportu oraz systemów ciepłowniczych.
- Ograniczenie niskiej emisji oraz zwiększenie udziału transportu niskoemisyjnego w miastach.
- Brak rynku usług energetycznych wspierającego poprawę EE.

ŚRODOWISKO I ZASOBY

Zasoby przyrodnicze i krajobrazowe

Dolny Śląsk wyróżnia się w skali kraju pod względem bogactwa i różnorodności zasobów środowiska naturalnego. Do obszarów województwa wyróżniających się szczególnym nagromadzeniem cennych siedlisk

i gatunków należą przede wszystkim: doliny rzeczne stanowiące ważne korytarze ekologiczne, obszar Sudetów i Przedgórze Sudeckiego, obszar Borów Dolnośląskich oraz północna część regionu tj. Dolina Baryczy z kompleksami stawów hodowlanych. Mało zmienione fragmenty dolin rzecznych Odry, Bystrzycy, Strzegomki, Bobru czy Kwisy charakteryzują się występowaniem cennych, zbliżonych do naturalnych, fragmentów lasów łęgowych, grądów i olsów. Natomiast w Sudetach spotyka się gatunki endemiczne i reliktowe typowe dla Europy północnej. Na terenie województwa występują także cenne łąki i pastwiska o różnym stopniu uwilgotnienia, coraz rzadsze torfowiska, wydmy śródleśne, starorzecza, oczka wodne i stawy rybne.

Obszary o najcenniejszych walorach zostały objęte ochroną w ramach regionalnego systemu ochrony przyrody i krajobrazu w formie: 2 parków narodowych – Gór Stołowych i Karkonoskiego,

66 rezerwatów przyrody ożywionej i nieożywionej, 12 parków krajobrazowych, 18 obszarów chronionego krajobrazu oraz 15 zespołów przyrodniczo – krajobrazowych²². Łącznie ochrona prawną zostało objęte 18,6% powierzchni województwa²³.

Najcenniejsze siedliska przyrodnicze oraz gatunki roślin i zwierząt zostały objęte ochroną w ramach europejskiej sieci ekologicznej NATURA 2000. W województwie dolnośląskim jest 11 Obszarów Specjalnej Ochrony (jeden w niewielkiej części zlokalizowany w granicach województwa dolnośląskiego, pozostała część w województwie lubuskim) oraz 88 obszarów ochrony siedlisk i gatunków uznano za ważne dla Wspólnoty (OZW) – z czego 3 w niewielkiej części zlokalizowane w granicach województwa dolnośląskiego, pozostała część w województwie lubuskim. Ponadto propozycja kolejnych 2 obszarów została przekazana przez Rząd Polski do Komisji Europejskiej.

Zasoby wodne i jakość wód

Województwo dolnośląskie niemal w całości położone jest w dorzeczu środkowej Odry. Lewostronnymi dopływami Odry są głównie rzeki górskie, należą do nich: Nysa Łużycka, Bóbr, Kaczawa, Bystrzyca i Nysa Kłodzka. Charakter nizinny mają dwa lewostronne dopływy Oława i Ślęza oraz wszystkie prawostronne, z których największymi w obszarze województwa dolnośląskiego są Barycz i Widawa. Rzeki Nysa Kłodzka i Oława połączone są kanałem przerzutowym. Przerzut ten służy utrzymaniu odpowiedniego poziomu wody w rzece Oławie zasilającej ujęcia wody dla miasta Wrocławia.

Na system wodny województwa oprócz rzek składa się również 12 dużych wielofunkcyjnych zbiorników retencyjnych, stawy (ponad 1 700 obiektów) i zbiorniki małej retencji (ok. 200 zbiorników o powierzchni zalewu ponad 1 ha i wiele mniejszych). Największe zespoły stawów występują w dorzeczu Baryczy (Stawy Milickie), w dolinie Szprotawy (Stawy Przemkowskie, rejon Chocianowa, Chojnowa, Kunic), w Borach Dolnośląskich oraz Kotlinie Jeleniogórskiej. Pod względem ilości obiektów małej retencji województwo dolnośląskie znajduje na 4., a pod względem pojemności na 2. miejscu w kraju.

Mimo prowadzenia wielu działań dla minimalizowania negatywnych skutków powodzi, nadal istnieje na terenie województwa realne zagrożenie powodziowe. Koncentruje się ono w następujących rejonach podwyższonego ryzyka powodziowego:

- Aglomeracja wrocławska (obszar związany z obiektami Wrocławskiego Węzła Wodnego) - wskazany ze względu na duże zagęszczenie ludności, wielkość zgromadzonego majątku i unikalne wartości kulturowe oraz zlokalizowanie urzędów przemysłowych o wysokim potencjale zagrożenia a także strategicznych elementów warunkujących funkcjonowanie terenów zurbanizowanych;
- Kotlina Kłodzka - obszar wskazany ze względu na wyjątkowo intensywne narażenie na katastrofalne w skutkach powodzie;
- Sudety Zachodnie - ze względu na intensywne narażenie na katastrofalne w skutkach powodzie;
- Kotlina Żytawska - ze względu na straty poniesione w wyniku powodzi w 2010 r. (obszar przygraniczny).

Poprawie bilansu wodnego, który nie jest w województwie zbyt korzystny, służą różne rodzaje retencji (glebowa, leśna, retencja koryt i dolin rzecznych oraz retencja zbiornikowa). Pozytywne efekty retencionowania wody w środowisku to m.in. poprawa ochrony powodziowej, zwiększenie zasobów wód powierzchniowych oraz zasilanie wód podziemnych (co służy przeciwdziałaniu skutkom suszy), poprawa możliwości wykorzystania wód do nawodnień rolniczych i leśnych, hodowli ryb, poprawa czystości wód. Nie bez znaczenia jest również wpływ zbiorników małej retencji na poprawę mikroklimatu oraz walorów przyrodniczo – krajobrazowych.

²² RDOŚ, Wrocław

²³ GUS, 2012

Stan wód powierzchniowych województwa wg oceny przeprowadzonej w ramach monitoringu diagnostycznego przez WIOŚ we Wrocławiu w 2011 r. jest bardzo zróżnicowany. Dominującym stanem ekologicznym jest stan/potencjał umiarkowany, występujący w 60% badanych punktów. Wyniki monitoringu operacyjnego wykazały, że w 16% badanych punktów stan ekologiczny wód jest zły. Najgorsze warunki występują na mniejszych ciekach przyjmujących znaczny ładunek zanieczyszczeń lub przepływających przez tereny o nieuporządkowanej gospodarce wodno – ściekowej. Ocena jakości wód powierzchniowych będących miejscem bytowania ryb wykazała, że tylko w 1/3 punktów pomiarowych są spełnione wymagania, jakim powinny odpowiadać wody śródlądowe będące środowiskiem życia ryb w warunkach naturalnych.

Monitoring wód powierzchniowych wykorzystywanych do zaopatrzenia ludności w wodę przeznaczoną do spożycia wykazał, że pod względem wymogów w zakresie kategorii jakości wody dla bardzo dobrego lub dobrego stanu ekologicznego (maksymalnego lub dobrego potencjału ekologicznego), jakość wód w 16 przekrojach pomiarowo – kontrolnych (57%) spełniała określone wymagania (tj. odpowiadała kategorii A1 lub A2), a poziom zanieczyszczeń mikrobiologicznych nie przekraczał kategorii A3. Natomiast w 12 punktach (43%) jakość wody nie spełniała takich wymagań.

Zasoby środowiska kulturowego

Kultura jest jednym z kluczowych obszarów życia społecznego, który ma również wpływ na gospodarkę. Stanowi podstawowy element budowy tożsamości regionalnej i lokalnej. Poprzez działania związane z rozwojem nowych i promowaniem istniejących obszarów kultury, możliwe jest zwiększenie atrakcyjności regionu zarówno dla mieszkańców, jak i inwestorów oraz potencjalnych turystów. Może więc być czynnikiem wzrostu konkurencyjności województwa. Sferę kultury w umowny sposób można podzielić na dwa zasadnicze komponenty: aktywność kulturalną wyrażoną poprzez aktywność siatki instytucjonalnej oraz dziedzictwo kulturowe.

Dolny Śląsk jest ważnym ośrodkiem kultury w Polsce, związane to jest z bogatą historią regionu oraz różnorodnością kulturową, terytorialną i demograficzną. W 2016 r. Wrocław będzie pełnić funkcję Europejskiej Stolicy Kultury - sprostanie temu tytułowi, jak i zwiększenie zainteresowania dolnośląską ofertą kulturalną będzie stanowiło duże wyzwanie.

Dolny Śląsk jest regionem o najbogatszych zasobach zabytkowych w kraju. Według danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa, województwo dolnośląskie posiada łącznie 8 173 obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków²⁴. Są to m.in. historyczne zespoły staromiejskie, obiekty sakralne, zamki, pałace, dwory, obiekty przemysłowe i komponowane założenia zieleni. Około 76 tys. zabytków znajduje się w ewidencji konserwatorskiej. Na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO figurują trzy, dolnośląskie obiekty - Hala Stulecia we Wrocławiu, Kościół Pokoju w Jaworze i Kościół Pokoju w Świdnicy.

Na terenie województwa zlokalizowane są następujące pomniki historii:

- Młyn Papierniczy w Dusznikach Zdroju (obecnie siedziba Muzeum Papiernictwa),
- Zespół dawnego opactwa cystersów w Krzeszowie,
- Pobenedyktynski zespół klasztorny w Legnickim Polu,
- Twierdza w Srebrnej Górze,
- Wrocław- zespół historycznego centrum miasta obejmujący Stare i Nowe Miasto oraz wyspy odrzańskie,
- Hala Stulecia we Wrocławiu,
- Zespół pałaców i parków krajobrazowych Kotliny Jeleniogórskiej.
- Kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Strzegomiu²⁵.

²⁴ stan na 31.12.2012 r.

²⁵ Narodowy Instytut Dziedzictwa, <http://www.nid.pl>

Turystyka

Walory przyrodnicze, kulturowe i krajobrazowe województwa stanowią bazę dla rozwoju różnorodnych form turystyki, takich jak.:

- miejska i kulturowa - w atrakcyjnych kulturowo ośrodkach całego województwa;
- aktywna (np. wędrówkowa, piesza, rowerowa, konna i inne formy rekreacji) - w różnych rejonach województwa i centrach turystyczno-wypoczynkowych, odpowiednio do lokalnych uwarunkowań np. EuroVelo 9 i Szlak Odry;
- biznesowa (związana ze spotkaniami biznesowymi) - we Wrocławiu, Legnicy i innych atrakcyjnych turystycznie dużych ośrodkach miejskich oraz w miejscowościach turystycznych i uzdrowiskowych;
- uzdrowiskowa - w dolnośląskich uzdrowiskach w paśmie Sudetów oraz w rejonie Trzebnicy;
- wiejska - w atrakcyjnych turystycznie obszarach wiejskich całego regionu, szczególnie w otoczeniu miast, które położone są poza jego głównymi obszarami turystycznymi (Wrocławia, Legnicy i Lubina, Świdnicy oraz Zgorzelca);
- tranzytowa - w obszarze oddziaływania autostrady A4 oraz innych, głównych dróg tranzytowych i tras kolejowych województwa.

Gospodarka odpadami

Na terenie województwa dolnośląskiego w 2012 r. wytworzono łącznie 1062 tys. ton odpadów komunalnych, co stanowiło czwartą najwyższą wartość spośród wszystkich regionów Polski. Z tego odpady zebrane wynosiły 902 tys. ton (w tym 680 tys. ton z gospodarstw domowych)²⁶. Jednak w przeliczeniu na mieszkańca na Dolnym Śląsku wytworzonych zostało najwięcej odpadów komunalnych w porównaniu do innych województw – 364 kg²⁷. Podobnie sytuacja kształtowała się w przypadku wielkości odpadów zebranych w przeliczeniu na mieszkańca, gdzie 310 kg (w tym w gospodarstwach domowych 233,3 kg) plasowało region na pierwszym miejscu w kraju. Wielkości te wynikają jednak z faktu, iż na Dolnym Śląsku ponad 93% mieszkańców objętych jest systemem zbiórki odpadów komunalnych, co stanowi najwyższy współczynnik w kraju znacznie przewyższający średnią dla Polski i w jeszcze większym stopniu analogiczne współczynniki dla większości pozostałych województw. Należy także zauważyć, że między 2009 a 2012 rokiem spadła zarówno masa zebranych odpadów komunalnych ogółem, jak i w przeliczeniu na 1 mieszkańca:

TABELA 2. MASA ZEBRANYCH ODPADÓW KOMUNALNYCH OGÓŁEM ORAZ W PRZELICZENIU NA MIESZKAŃCA W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM W LATACH 2009 I 2012.

	2009		2012	
	w tys. ton	w kg na mieszkańca	w tys. ton	w kg na mieszkańca
dolnośląskie	990	344	902	310

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Ochrona środowiska 2013, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013 r.

Głównym sposobem unieszkodliwiania odpadów komunalnych na Dolnym Śląsku jest deponowanie ich na składowiskach, co jest najmniej pożądaną metodą zagospodarowania odpadów komunalnych. W 2012 r. procesowi składowania poddano 722 tys. ton odpadów, co stanowi 68% wytworzonych odpadów komunalnych, przy czym istotne jest, iż w odniesieniu do roku 2010 ilość odpadów poddanych składowaniu spadła o 15 p.p.

Słabością systemu gospodarki odpadami na Dolnym Śląsku jest kwestia związana z selektywnym zbieraniem odpadów komunalnych, choć ten sposób zbierania odpadów pozwala zmniejszyć masę odpadów gromadzonych na składowiskach. Ogółem w regionie rośnie udział odpadów zebranych selektywnie, jednak wciąż ich odsetek w ogóle zebranych odpadów komunalnych wynosi jedynie nieco ponad 8%. Wynik ten jest trzecim najniższym w Polsce i znacznie mniejszym niż

²⁶ Ochrona środowiska 2013₂, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013₂ r.

²⁷ Ibidem.

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

w województwie małopolskim, gdzie udział selektywnie zebranych odpadów w ogólnej masie zebranych odpadów komunalnych w 2012 r. wyniósł 14,5%. Wśród odpadów komunalnych zebranych selektywnie na Dolnym Śląsku dominowały szkło oraz odpady ulegające biodegradacji, co odpowiadało ogólnej strukturze zebranych selektywnie odpadów komunalnych w 2011 r. w Polsce²⁸. Do 31 grudnia 2020 r. gminy zobowiązane są do osiągnięcia poziomu recyklingu i przygotowania do ponownego użycia odpadów komunalnych na poziomie co najmniej 50% masy wytwarzanych odpadów (szacunkowo będzie to ok. 70 kg na jednego mieszkańca²⁹). Tymczasem na koniec 2010 r. wartość ta w przypadku selektywnie zebranych odpadów opakowaniowych wynosiła jedynie 9 kg w przeliczeniu na jednego mieszkańca³⁰. W 2012 r. województwo dolnośląskie osiągnęło poziom 32% recyklingu odpadów opakowaniowych, co stanowiło przedostatni wynik wśród wszystkich województw³¹. Największy, ponad 60% udział w tej grupie miały opakowania z papieru i tektury, natomiast w najmniejszym zakresie recykling dotyczył odpadów opakowaniowych z tworzyw sztucznych.

Odpady przemysłowe są odpadami szczególnie szkodliwymi lub uciążliwymi dla środowiska. W 2012 r. na Dolnym Śląsku wytworzonych zostało 34 519 tys. ton odpadów przemysłowych, co stanowi 107% wartości masy odpadów przemysłowych z 2000 r.³², 68% z nich zostało poddanych odzyskowi. Udział odpadów poddanych odzyskowi od 2002 r. systematycznie spada (w 2002 r. wynosił 76%). Odpady przemysłowe składowane są na terenie województwa na 20 składowiskach.

W największym stopniu odpady niebezpieczne na Dolnym Śląsku generuje przemysł wydobywczy oraz chemiczny³³. Odpady tego rodzaju pochodzą jednak również z rolnictwa, transportu, służby zdrowia, a także gospodarstw domowych. W 2010 r. wśród odpadów niebezpiecznych przeważały odpady z instalacji i urządzeń służących zagospodarowaniu odpadów, z oczyszczalni ścieków oraz uzdatniania wody pitnej i do celów przemysłowych (45%), a także odpady z procesów termicznych (29%)³⁴.

Zgodnie z *Raportem o stanie środowiska w województwie dolnośląskim* WIOŚ na Dolnym Śląsku w 2011 r. funkcjonowało 13 czynnych składowisk odpadów niebezpiecznych, w tym przeznaczony do usunięcia jedyny w województwie mogilnik znajdujący się w Starym Julianowie w gminie Walim. Jego likwidację planuje się przeprowadzić do 2017 r.³⁵.

W wyniku przystąpienia Polski do Unii Europejskiej nasz kraj zobowiązał się do usunięcia do 2032 r. ze swojego terytorium produktów oraz odpadów zawierających azbest. Działania do tego zmierzające podejmowane są w ramach realizacji Krajowego Programu Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009-2032 (POKA) będącego aktualizacją Programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski z 2002 r.³⁶. Na Dolnym Śląsku zinwentaryzowano ogółem 59,28 tys. ton wyrobów z azbestu, z czego do 2012 r. unieszkodliwiono 1,13 tys. ton³⁷.

Ramy gospodarki odpadami na Dolnym Śląsku wyznacza *Wojewódzki Program Gospodarki Odpadami dla województwa dolnośląskiego 2012*. Planowanie gospodarki odpadami odbywać się ma na dwóch poziomach: krajowym oraz wojewódzkim. Zgodnie z odniesieniem regionalnym WPGO 2012

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Raport o stanie środowiska w województwie dolnośląskim w 2011 r.*, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu, 2012; s. 80.

³⁰ *Ibidem*, s. 80

³¹ *Ochrona środowiska 2013*², Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013² r.

³² BDL, GUS.

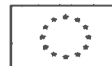
³³ *Raport o stanie środowiska w województwie dolnośląskim w 2011 r.*, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu, 2012; s. 81.

³⁴ WPGO, Wrocław 2012, s. 88.

³⁵ *Ibidem*, s. 128.

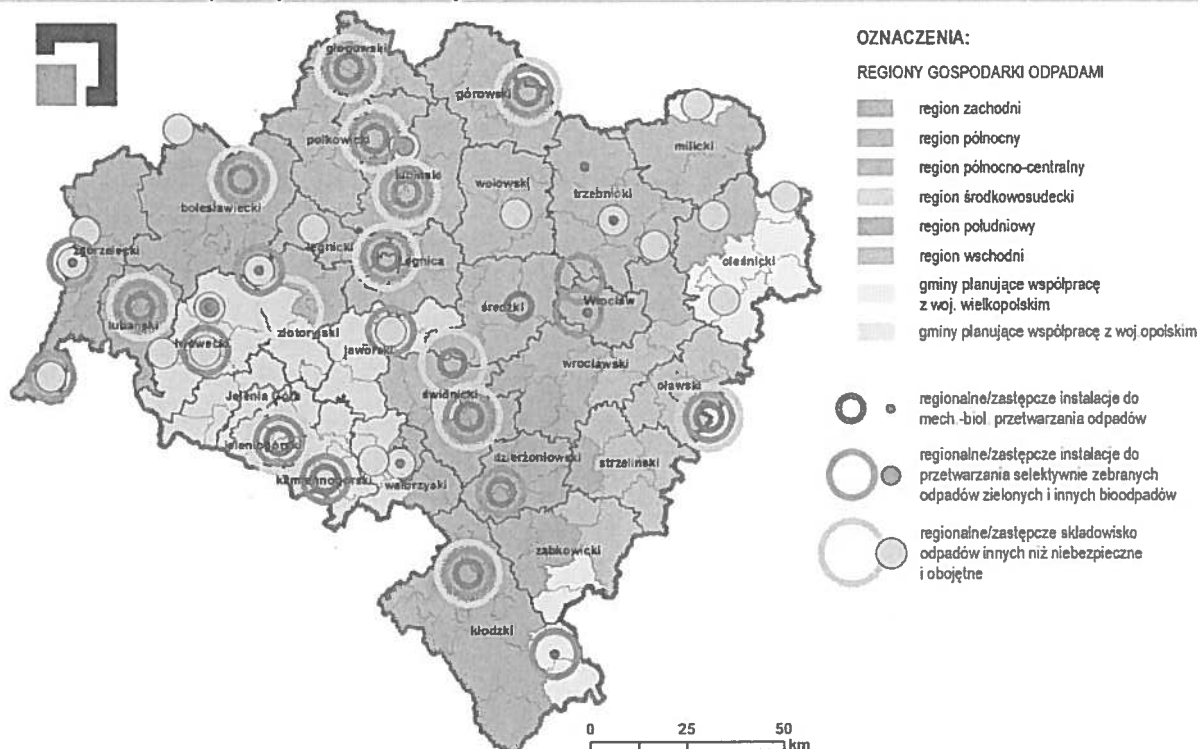
³⁶ *Ibidem*, s. 57.

³⁷ <https://www.bazaazbestowa.gov.pl/stats/index>

wyznacza 6 regionów gospodarki odpadami (Mapa 4) obejmujących od kilkunastu do kilkudziesięciu gmin, w obrębie których zlokalizowane zostaną regionalne instalacje do przetwarzania odpadów komunalnych (RIPOK).

MAPA 4. REGIONY GOSPODAROWANIA ODPADAMI ORAZ ISTNIEJĄCE REGIONALNE INSTALACJE DO PRZETWARZANIA ODPADÓW (RIPOK) NA DOLNYM ŚLĄSKU W 2014 R.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie uchwały Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 25 września 2014 r. w sprawie zmiany uchwały nr XXIV/617/12 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 27 czerwca 2012 r. w sprawie wykonania Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami dla Województwa Dolnośląskiego 2012

W każdym z regionów powinny również zostać wyznaczone instalacje zastępcze, które pełniłyby obsługę zastępczą w przypadku awarii instalacji regionalnej. Rolę RIPOK mogą pełnić instalacje: termicznego przetwarzania odpadów, mechaniczno-biologicznego przetwarzania odpadów, przetwarzania odpadów zielonych i innych bioodpadów oraz składowiska odpadów powstających w procesie mechaniczno-biologicznego przetwarzania zmieszanych odpadów komunalnych oraz pozostałości z sortowania odpadów komunalnych. Ich lokalizacja przedstawiona została na Mapie 4. Taka organizacja ma przyczynić się do bardziej efektywnego działania systemu gospodarowania odpadami w województwie, a także odzyskiwania i recyklingu frakcji odpadów komunalnych przy równoczesnym ograniczeniu składowania odpadów (w tym odpadów ulegających biodegradacji). Na chwilę obecną w województwie dolnośląskim funkcjonuje 49 RIPOK-ów oraz 37 instalacji zastępczych. Ponadto w regionie działa także 116 punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych.

Gospodarka wodno-ściekowa

Zużycie wody w województwie dolnośląskim w 2011 r. wynosiło 427 hm³ (w tym 120 hm³ na cele przemysłowe), co sytuuje region na 6. miejscu w kraju³⁸. Istotną tendencją jest spadek zużycia wody przez gospodarstwa domowe w latach 2000-2011, który wyniósł 19,5 hm³, tj. o 17,5%, co świadczy

³⁸ BDL. GUS.

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

o coraz lepszej umiejętności racjonalnego gospodarowania tym zasobem przez mieszkańców województwa, a także mniejszymi stratami wody związanymi z awariami sieci³⁹.

Większość wodociągów komunalnych województwa zasilana jest z ujęć wód podziemnych, a największe miasta tj. Wrocław, Legnica, Jelenia Góra oraz częściowo Wałbrzych zaopatrywane są z ujęć wód powierzchniowych. Długość czynnej wodociągowej sieci rozdzielczej w 2011 r. liczyła na Dolnym Śląsku 14 345,2 km (w porównaniu do 1998 r. wzrost długości sieci wyniósł ok. 30%). Stopień zwodociągowania miast i terenów wiejskich regionu jest bardzo wysoki i średnio wynosi 84%, choć zaznaczają się wyraźne różnice wewnątrzregionalne. Najniższym poziomem zwodociągowania charakteryzują się gminy południowej części województwa, zwłaszcza gminy powiatu kłodzkiego⁴⁰ (Mapa 5).

W porównaniu do dobrze rozwiniętej sieci wodociągowej gospodarka ściekowa wykazuje się znacznie słabszym poziomem rozwoju. W przypadku miast 89 na 91 z nich odprowadza ścieki do komunalnych oczyszczalni (z wyjątkiem Prusic oraz Międzyborza), choć należy zauważyć, że część z obsługujących je oczyszczalni jest nadmiernie przeciążona, wymaga modernizacji i dostosowania do wymogów ochrony środowiska⁴¹. Trudniejsza sytuacja występuje na terenach wiejskich, gdzie w 2009 r. udział terenów skanalizowanych wynosił 22,6%⁴². Jednocześnie odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków na Dolnym Śląsku wzrasta bardzo powoli (w 2002 r. – 73%, natomiast w 2011 r. 76,8%) i w 2011 r. wciąż w niektórych powiatach więcej niż połowa mieszkańców nie miała do nich dostępu (powiaty górowski, trzebnicki oraz strzebiński)⁴³. Ogólnie w miastach z oczyszczalni korzystało 95,2%, natomiast na wsi tylko 34,3% ludności.

Od 2000 r. spada objętość odprowadzanych ogółem ścieków komunalnych (z 123 hm³ do 102 hm³), natomiast rośnie objętość odprowadzanych ścieków przemysłowych (z 96,4 hm³ do 123,4 hm³). W 2011 r. z terenu województwa dolnośląskiego odprowadzono do wód powierzchniowych lub do ziemi 223,4 hm³ ścieków, z czego 121,2 hm³ pochodziło bezpośrednio z zakładów przemysłowych (w tym 48,8 hm³ to wody chłodnicze – umownie czyste), natomiast 102,2 hm³ odprowadzono siecią kanalizacyjną. Ze 174,7 hm³ ścieków komunalnych i przemysłowych wymagających oczyszczenia oczyszczono 97,0%. Tylko 46,9% ścieków (komunalnych przemysłowych) oczyszczonych zostało z podwyższonym usuwaniem biogenów, natomiast 30,7 % oczyszczono biologicznie i chemicznie⁴⁴.

MAPA 5. WYPOSAŻENIE GMIN W SIECI INFRASTRUKTURY KANALIZACYJNEJ ORAZ WODOCIĄGOWEJ.

³⁹ Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego i rozwoju społeczno-gospodarczego województwa dolnośląskiego 2011, WBU, Wrocław 2011. s. 72.

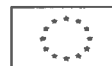
⁴⁰ Ibidem, s. 72.

⁴¹ Ibidem, s. 72.

⁴² Ibidem, s. 72.

⁴³ BDL, GUS.

⁴⁴ BDL, GUS.

OZNACZENIA:

- obszary zwodociągowane
- obszary skanalizowane

Źródło: opracowanie IRT

ŚRODOWISKO I ZASOBY

POTENCJAŁ

- Zróżnicowane zasoby krajobrazowe i przyrodnicze, Bogata sieć hydrograficzna i ukształtowanie terenu sprzyjające retencjonowaniu wód i poprawie bezpieczeństwa przeciwpowodziowego.
- Duża liczba instytucji kultury i innych podmiotów działających w sferze kultury.
- Największe nasycenie obiektami zabytkowymi w skali kraju.
- Wysoki stopień zwodociągowania.
- Rosnąca powierzchnia terenów skanalizowanych i odsetek mieszkańców korzystających z sieci kanalizacyjnej.

WYZWANIA

- Ochrona różnorodności biologicznej i przywróceniem właściwego stanu siedlisk przyrodniczych i gatunków.
- Poprawa stanu środowiska, w tym – jakości wód powierzchniowych i podziemnych, oraz.
- Stworzenie nowych produktów, usług turystycznych
- Zły stan obiektów zabytkowych.
- Rozwój systemu gospodarowania odpadami, zgodnego z zasadami zrównoważonego rozwoju oraz opartego na hierarchii sposobów postępowania z odpadami komunalnymi - zapewnienie odpowiedniej infrastruktury umożliwiającej spełnienie wymagań związanych z pełną implementacją dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/98/WE z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie odpadów oraz uchylająca niektóre dyrektywy (Dz. Urz. WE L 312 z 22.11.2008, str. 3), dyrektywy Rady 1999/31/WE z dnia 26 kwietnia 1999 r. w sprawie składowania odpadów (Dz.U. L 182z 16.7.1999, str. 1), dyrektywy 94/62/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 1994 r. w sprawie opakowań i odpadów opakowaniowych (Dz. Urz. WE L 365 z 31.12.1994, str. 10, z późn. zm.; Dz. Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 13, t. 13, str. 349), tj.:
 - ograniczenie ilości wytwarzanych i składowanych odpadów komunalnych oraz zagospodarowanie zgodne z przyjętą hierarchią sposobów postępowania z odpadami w

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

- systemie zbierania i przetwarzania wytwarzanych odpadów,
- ograniczenie ilości odpadów ulegających biodegradacji kierowanych na składowiska odpadów,
 - osiągnięcie określonych przez UE poziomów odzysku i recyklingu odpadów opakowaniowych.
 - Realizacja działań służących minimalizacji zagrożeń wynikających z ekstremalnych zjawisk atmosferycznych,
 - Niwelowanie dysproporcji w dostępie mieszkańców do sieci, przede wszystkim kanalizacyjnej (a także wodociągowej), szczególnie na obszarach wiejskich.
 - Podejmowanie działań mających na celu zwiększenie stopnia oczyszczania ścieków.
 - Edukacja ekologiczna.

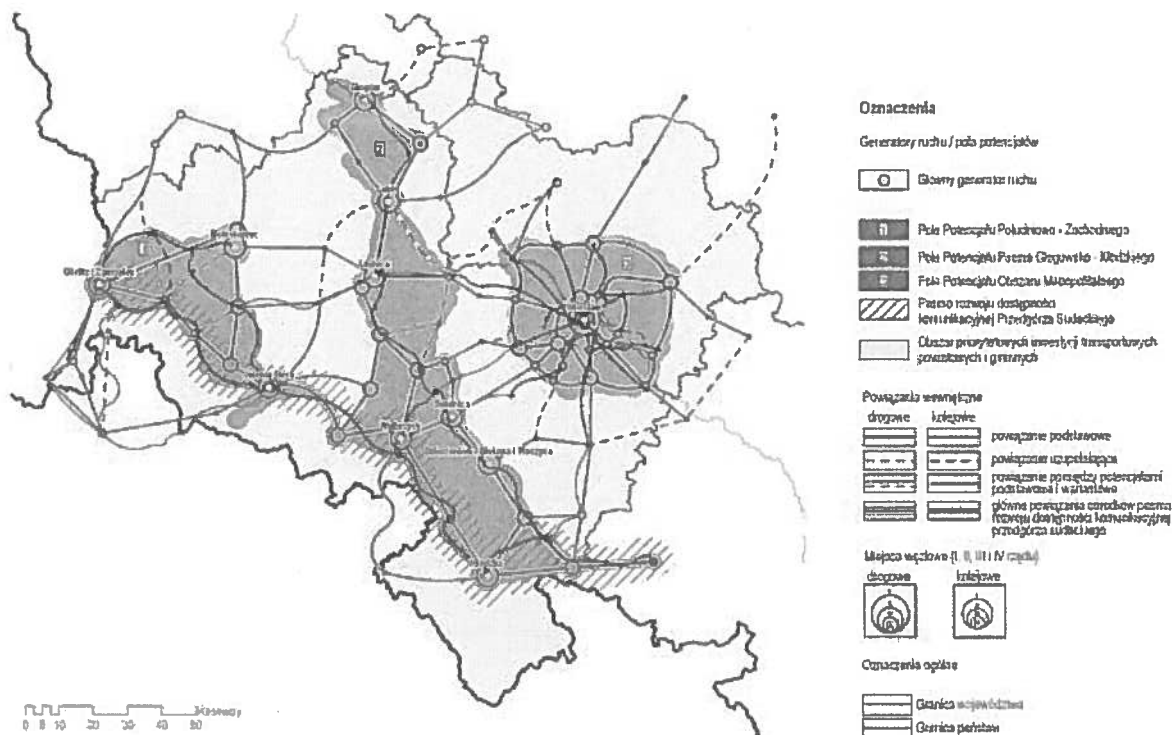
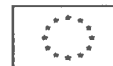
TRANSPORT

Województwo dolnośląskie znajduje się w zasięgu oddziaływania Trzeciego Paneuropejskiego Korytarza Transportowego będącego jednym z elementów „central axis” – osi łączącej Europę Środkową m.in. z Ukrainą, Morzem Czarnym i Morzem Kaspijskim. Gęstość sieci drogowej jak i kolejowej na 1 km² powierzchni na Dolnym Śląsku jest wyższa od średniej krajowej. Równoleżnikowe powiązania drogowe i kolejowe znajdujące się w obszarze Trzeciego Paneuropejskiego Korytarza Transportowego w większości spełniają standardy europejskie, czego nie można powiedzieć o powiązaniach południkowych.

Przez wiele lat infrastruktura drogowa i kolejowa na Dolnym Śląsku były zaniedbywane. Dokonano niewielu poważnych inwestycji, które wpłynęłyby na podniesienie standardu sieci. Równocześnie stale notuje się wzrost popytu na usługi transportowe oraz przyrost środków transportu drogowego, co powoduje że sieć komunikacyjna w województwie jest niewydolna. Stan techniczny podstawowej sieci drogowej (szczególnie dróg wojewódzkich i powiatowych) i sieci kolejowej (szczególnie linii kolejowych nie włączonych do sieci AGC i AGTC) jest zły⁴⁵.

MAPA 6. SCHEMAT WEWNĘTRZNYCH POWIĄZAŃ TRANSPORTOWYCH DOLNEGO ŚLĄSKA O RANDZE REGIONALNEJ.

⁴⁵Źródło: „Wytuczne kierunkowe do kształtowania sieci drogowej i kolejowej w województwie dolnośląskim”

Źródło: „Wytyczne kierunkowe do kształtowania sieci drogowej i kolejowej w województwie dolnośląskim”

W województwie dolnośląskim zostały zidentyfikowane 3 główne generatory ruchu - jednostki osadnicze o największej ilości miejsc pracy i największej ilości mieszkańców (Pola Potencjałów):

- Pole Potencjału Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego;
- Pole Potencjału Pasma Głogowsko – Kłodzkiego;
- Pole Potencjału Południowo – Zachodniego.

Wymienione pola potencjałów to obszar stanowiący około 1/3 powierzchni województwa, zamieszkiwany przez około 74% mieszkańców regionu. Ponadto znajduje się w nim 81% miejsc pracy całego województwa. Struktura przestrzenna tych pól potencjałów wskazuje, że wykształciły się one i wpisały w obszar województwa względnie harmonijnie i stanowią o sile gospodarczej województwa dolnośląskiego.

Sieć drogowa

Sieć drogowa województwa dolnośląskiego należy do najgęstszych w kraju. Regionalna sieć dróg publicznych o twardej nawierzchni liczyła w 2011 r. ponad 18,8 tys. km długości i była o ponad 700 km (tj. o 3,8%) dłuższa niż w 2005r. Wskaźnik gęstości sieci w stosunku do 2005 r. zwiększył się o 3,7 km/100 km². W 2011 r. wynosił 94,4 km/100 km² (przy średniej krajowej wynoszącej 87,6 km/100 km²), co lokuje region dolnośląski na 4. miejscu w kraju (po województwach: śląskim, małopolskim i świętokrzyskim). Drogom publicznym regionu towarzyszy ponad 4,9tys. mostów i wiaduktów. W regionie niemal połowa długości (46%) dróg wojewódzkich i krajowych charakteryzuje się zadowalającym stanem technicznym nawierzchni (klasa B), 25% odcinków stanowią drogi o klasie technicznej C (stan niezadowalający), natomiast nieco ponad 20% to drogi w stanie dobrym (klasa A). Najwyższa klasa techniczna dotyczy przede wszystkim autostrad (A4, A8, A18), drogi ekspresowej S8 oraz fragmentarycznie dróg krajowych nr 3, 8, 12, 15, 94.

W województwie dolnośląskim najważniejszymi drogami w ujęciu tranzytowym są: A4, A18, A8 (Autostradowa Obwodnica Wrocławia), S8, drogi krajowe nr: 3, 5, 8, 46 (połączenie Śląsk/Częstochowa – Opole – Nysa – Kłodzko – granica z Republiką Czeską), a także uzupełniająco

DK12 (łącząca południową Wielkopolskę, Głogów, województwo lubuskie z A18 i granicą Niemiecką), DK15 (w kierunku na Milicz i Gniezno – jako trasa omijająca Poznań), DK33 (Kłodzko – Boboszków o dużym znaczeniu dla ruchu turystycznego), DK36 (Lubin – Rawicz – Ostrów Wlkp.), a także DK94 (alternatywna trasa do A4).

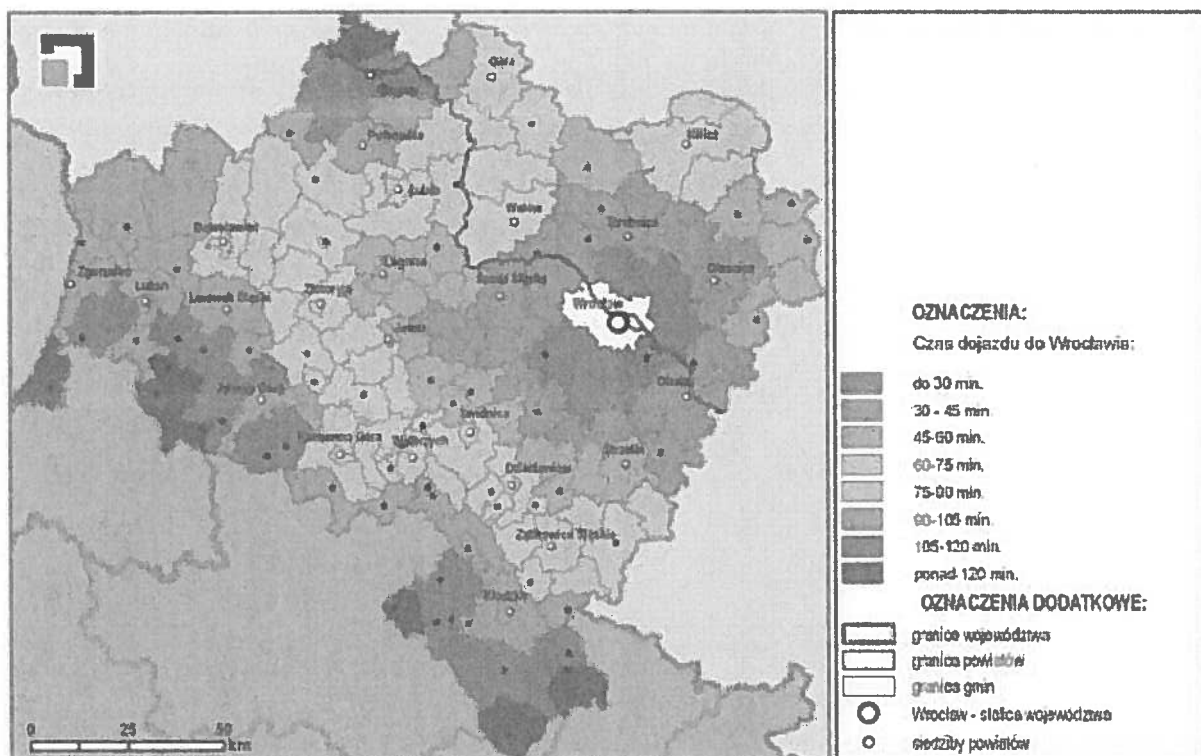
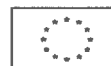
Sieć drogowa województwa dolnośląskiego jest gęsta, jednak nie jest wydolna z powodu złego stanu nawierzchni, niskiej klasy technicznej, a co za tym idzie ograniczonej przepustowości. Wymagana jest modernizacja dróg wojewódzkich, które efektywnie wspomagałyby generatory ruchu w regionie oraz usprawniały drogowy wewnątrz-regionalny system transportowy.

Publiczny transport autobusowy na terenie województwa jest obsługiwany przez prawie 1 500 linii regularnej komunikacji krajowej, których długość sięga prawie 80 tys. km. Ponadto rozwinięta jest sieć komunikacji miejskiej obsługująca 18 miast i wiele podmiejskich miejscowości (długość linii tej komunikacji w 2011 roku wynosiła 2,5 tys. km). Środkami komunikacji miejskiej w regionie w 2011 r. przewieziono łącznie prawie 216 mln pasażerów. Znacznie rozwijająca się motoryzacja pociągająca za sobą liczne potrzeby dotyczące rozwoju sieci drogowej i wzrostu bezpieczeństwa ruchu drogowego. W 2012 r. na 1 000 osób w województwie dolnośląskim przypadało 495 zarejestrowanych samochodów osobowych (w 2005 roku – 319) i 77 samochodów ciężarowych (w 2005 r. – 57). W kraju wskaźniki te kształtowały się odpowiednio na poziomie 479 i 80. Pod względem liczby samochodów osobowych na 1 000 mieszkańców województwo dolnośląskie zajmuje 5. miejsce wśród województw kraju (najwyższy wskaźnik cechuje województwo wielkopolskie - 546). W krajach „starej” Unii Europejskiej wskaźniki zmotoryzowania ludności oscylują przeciętnie w granicach 500 samochodów osobowych na 1 000 ludności. Przewóz ładunków w ramach zarobkowego transportu samochodowego z Dolnego Śląska w transporcie międzynarodowym wzrósł wielokrotnie – z prawie 942 tys. ton w 2000 r. do 5 547 tys. ton w 2011 r.

Rozwój motoryzacji przy braku znaczących postępów w zakresie rozwoju i modernizacji sieci drogowej wywiera wpływ na rosnącą liczbę wypadków drogowych w regionie dolnośląskim. W 2012 r. na drogach województwa odnotowano 3 221 wypadków drogowych (ich ofiarami było ponad 4 tys. osób, w tym 239 zabitych). Liczba wypadków drogowych w przeliczeniu na 100 tys. pojazdów silnikowych w regionie w 2012 r. wyniosła 13,2 (w kraju przeciętnie 15).

Największymi problemami układu drogowego Dolnego Śląska wymagającymi interwencji są: niedokończona budowa południowej jezdni autostrady A-18, brak sieci dróg ekspresowych zapewniających powiązania zewnętrzne, niedostateczna ilość obwodnic miejscowości w ciągach dróg obciążonych intensywnym ruchem tranzytowym, ograniczona dostępność komunikacyjna południowej oraz częściowo północnej części województwa (szczególnie powiązań z głównymi tranzytami w regionie), niedostosowanie parametrów technicznych znacznej części dróg i niektórych mostów.

MAPA 7. DROGOWA DOSTĘPNOŚĆ CZASOWA WROCŁAWIA DO GMIN NA DOLNYM ŚLĄSKU

Źródło: Projekt zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego – Perspektywa 2020

Sieć kolejowa

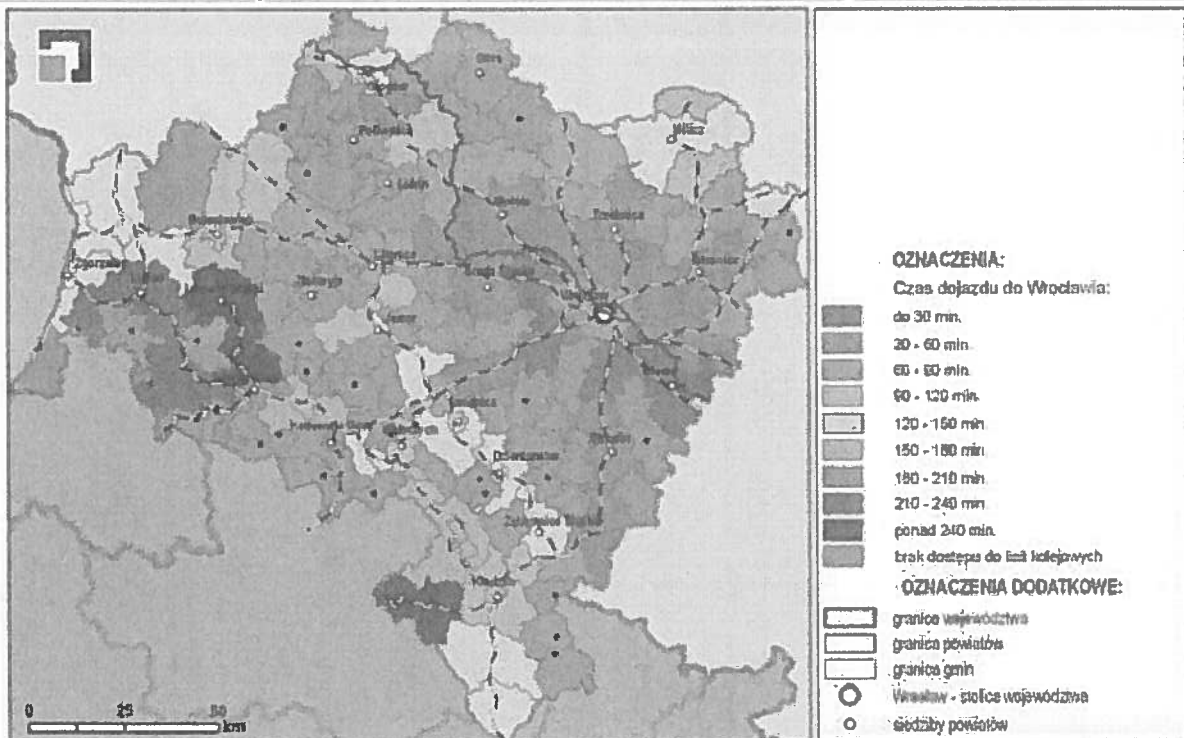
Przez obszar Dolnego Śląska w 1999r. przebiegało 2 042 km czynnych linii kolejowych. W ostatnich latach, ze względu na stan techniczny linii, lub też z przyczyn ekonomicznych, długość eksploatowanych linii wyraźnie się zmniejszyła. O ile stan linii kolejowych objętych umowami międzynarodowymi jest dobry, o tyle brak nakładów inwestycyjnych na pozostałych spowodował ich znaczną degradację, a w konsekwencji fizyczne zniszczenie. Pogorszeniu parametrów technicznych linii kolejowych towarzyszy spadek prędkości przewozowej, co w konsekwencji powoduje odpływ klientów zniechęconych zarówno długim czasem przewozu, jaki i wysoką ceną dostępu do infrastruktury (transport towarowy).

Według danych na koniec 2012 r. w województwie dolnośląskim eksploatowanych było 1 779 km linii kolejowych (3. miejsce po województwie śląskim i wielkopolskim), co stanowiło 9,23% ich łącznej długości w całym kraju. Pod względem gęstości sieci linii kolejowych województwo dolnośląskie (8,9 km linii kolejowych na 100 km²) zajmuje 2. miejsce w kraju (po województwie śląskim - 16,8 km/100 km²). Jest to wyraźnie więcej niż średnia dla kraju, która w 2012 r. wynosiła 6,2 km linii kolejowych na 100 km². Także w relacji do krajów Unii Europejskiej Dolny Śląsk prezentuje się korzystnie.

Główne trasy kolejowe w województwie (magistralne i pierwszorzędne) są zelektryfikowane. Długość linii zelektryfikowanych w 2012 r. wynosiła 1 065 km, przy czym elektryfikacji wymagają niektóre jeszcze odcinki linii. Spośród 1 779 km eksploatowanych linii kolejowych, 1007 km jest liniami jednotorowymi, natomiast linii dwu i więcej torowych – 772 km. Jakość usług proponowanych przez przewoźników na dolnośląskiej sieci kolejowej ulega znacznej poprawie. W ostatnich latach Koleje Dolnośląskie dokonują systematycznie zakupu nowoczesnego taboru, który poprawia jakość usług kolejowych w regionie. Wciąż jednak czas przejazdu i dostępność transportowa do linii kolejowych oraz infrastruktury towarzyszącej (dworców i przystanków), nie odpowiada społeczno-gospodarczym oczekiwaniom i nie jest w stanie konkurować z innymi gałęziami transportu. Aby stało się inaczej, regionalne i lokalne linie kolejowe wymagają dalszej gruntownej modernizacji i rewitalizacji rozpoczętej w perspektywie 2007-2013.

MAPA 8. KOLEJOWA DOSTĘPNOŚĆ CZASOWA WROCŁAWIA DO GMIN NA DOLNYM ŚLĄSKU

Źródło: Projekt zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego – Perspektywa 2020

TRANSPORT

POTENCJAŁY:

- Jedna z najgęstszych w kraju sieć drogową, która nadal się rozwija.
- Stosunkowo niska wypadkowość na drogach na tle kraju.
- Duże znaczenie tranzytowe Dolnego Śląska, przez którego obszar przebiegają europejskie korytarze transportowe.
- Gęsta sieć kolejowa, wiążąca wszystkie ośrodki stanowiące zarówno główne generatory ruchu jak również generatory o znaczeniu lokalnym. Potencjał ten nie jest jednak wykorzystywany. Wyłączona z eksploatacji część infrastruktury kolejowej pozostaje nadal jako potencjalny element przestrzennego zagospodarowania województwa i możliwe jest odtworzenie jej pierwotnego przeznaczenia funkcjonalnego. Jest to znaczne ułatwienie dla procesu reaktywacji połączeń kolejowych, gdyż pozwala na przywracanie ruchu na niektórych dotychczas zawieszonych dla ruchu liniach bez konieczności wytyczania nowych przebiegów i stosowania czasochłonnych procedur prawnych związanych z ustaleniem lokalizacji inwestycji. Mimo zawieszenia ruchu na niektórych liniach kolejowych, możliwe jest jeszcze zorganizowanie spójnego i efektywnego systemu publicznego transportu zbiorowego w oparciu o istniejącą sieć, popartego analizami społeczno-gospodarczymi, potrzeb przewozowych w ruchu pasażerskim i towarowym oraz racjonalnym rachunkiem ekonomicznym".

WYZWANIA:

- Pilne i niezbędne skoncentrowanie możliwych sił i środków do stworzenia nowoczesnej sieci dróg i linii kolejowych zintegrowanej w spójny system z siecią osadniczą i innymi podsystemami

- transportu, z wykorzystaniem istniejącej infrastruktury, a także poprzez budowę nowej,
- Działania zmierzające do uzyskania zewnętrznej i wewnętrznej spójności komunikacyjnej drogowej i kolejowej (właściwe do rangi i znaczenia regionu).
 - Zapewnienie sprawnej komunikacji pomiędzy polami potencjałów jak i wewnątrz nich (wiązania potencjałów).
 - Budowa drogi ekspresowej S5: Wrocław – Poznań (węzeł Widawa, Kryniczno, Trzebnica, Prusice, Krościna, Żmigród, Żmigródek, Korzeńsko – granica województwa).
 - Budowa drogi ekspresowej S5: Wrocław – Kłodzko – granica państwa.
 - Dokończenie budowy drogi ekspresowej S3: Nowa Sól – Legnica – Bolków.
 - Budowa drogi S3: Bolków - Kamienna Góra – Lubawka – granica państwa.
 - Modernizacja jezdnii południowej A18 Olszyna-Golnice, wraz z węzłem na wysokości Olszyny.
 - Realizowanie w pierwszej kolejności zadań charakteryzujących się najwyższą stopą zwrotu, istotnie wpływających na redukcję kosztów transportu, zmniejszających pola konfliktu społecznego i przyrodniczego, generujących impulsy dla rozwoju społecznego i gospodarczego, wpływających na nawiązywanie kooperacji gospodarczej oraz będących elementem systemu dyfuzji innowacji.
 - Dążenie do wdrożenia założeń zawartych w opublikowanej w marcu 2011 r. przez Komisję Europejską Białej Księgi „Plan utworzenia jednolitego europejskiego obszaru transportu – dążenie do osiągnięcia konkurencyjnego i zasobooszczędnego systemu transportu”.

Infrastruktura spójności społecznej

Infrastruktura zdrowotna i społeczna

Dostępność do podstawowych usług w zakresie ochrony zdrowia można zobrazować na podstawie danych dostępnych w GUS m.in.: liczby szpitali, placówek opieki zdrowotnej, liczby lekarzy, ilości łóżków. Na Dolnym Śląsku w 2011 r. swoją działalność prowadziły 72 szpitale ogólne (bez oddziałów i filii), tylko w województwie śląskim (116) i mazowieckim (106) odnotowano więcej. Stan techniczny blisko 20% budynków i obiektów w których podmioty lecznicze na Dolnym Śląsku udzielają świadczeń medycznych jest mierny lub niedostateczny. Ponad 60% budynków wymaga modernizacji. 15,4% ogółu obiektów wykorzystywanych wyłącznie do realizacji świadczeń medycznych liczy ponad 100 lat. Poddając analizie stopień nasycenia województwa dolnośląskiego w sprzęt i aparaturę medyczną w stosunku do danych krajowych, wg stanu na rok 2011, wskazać należy, że w większości przypadków dane przemawiają na niekorzyść regionu. Około 50% sprzętu i aparatury medycznej przekroczyło okres „starzenia technologicznego”, w związku z czym wymaga wymiany lub modernizacji.

Przeliczając ilość łóżek w szpitalach ogólnych na 10 tys. ludności sytuacja wygląda gorzej, województwo dolnośląskie ze wskaźnikiem 48,4 zajęło 5 miejsce w kraju, jednak jest to wskaźnik wyższy od średniej dla Polski 46,9. Problemem pozostaje kwestia asymetrii zasobów, rozumiana w kontekście niedostosowania rodzajów łóżek do długoterminowych trendów demograficzno – epidemiologicznych, zwłaszcza w układzie relacji liczby łóżek „ostrych” (zabiegowych), w stosunku do łóżek opieki długoterminowej. Stan taki, w połączeniu ze stopniem wykorzystania (obłożenia) łóżek, prowadzi do powstawania problemu tzw. „mocy niewykorzystanych”. Tylko w odniesieniu do analizy działalności szpitali ogólnych w roku 2011 stwierdzić należy, że województwo dolnośląskie charakteryzuje się znacząco niższym wskaźnikiem wykorzystania łóżek (234,7 dni w roku wobec 244,5 średniej krajowej). Przyjmując jako pożądaną standard docelowy wskaźnika wykorzystania łóżek w dniach na poziomie 300 (82%), przy przeciętnym okresie pobytu chorego wynoszącym 5,2 dnia, różnica (nadmiar) pomiędzy rzeczywistą liczbą łóżek (14 722), a liczbą optymalną (10 749) wynosi

3 973, co oznacza, że ok. 26% zasobu ogółem łóżek w dolnośląskich szpitalach ogólnych w ciągu roku nie jest wykorzystywane. Jednocześnie wskazać należy na występowanie zjawiska „hiperobłożenia” łóżek w sferze opieki psychiatrycznej i długoterminowej. Ważną kwestią są placówki opieki zdrowotnej i dostęp do nich. W 2011 r. z 1 343 placówek na Dolnym Śląsku tylko 15,9% (214) to placówki publiczne, pozostałe 84,1% (1 129) to placówki niepubliczne. Podobnie wygląda sytuacja w kraju 14,4% to placówki publiczne, 85,6% niepubliczne. Z 29 powiatów tylko pięć ma wskaźnik większy od średniej dla województwa, z czego dwa powiaty to miasta na prawach powiatu: Wrocław (6,5) i Jelenia Góra (5,8), pozostałe to powiaty: kłodzki (5,7), milicki (5,3), dzierżoniowski (5,2). Analiza danych dotyczących liczby i struktury zachorowań oraz prognoz opartych o długoterminowe trendy epidemiologiczne dla Dolnego Śląska prowadzi do wyodrębnienia obszarów (dziedzin medycyny) stanowiących główne przyczyny umieralności, niezdolności do pracy oraz wyłączenia społecznego.

Rozwój nowoczesnych metod diagnostycznych i terapeutycznych oraz poprawa kondycji zdrowotnej Polaków, realizowana dzięki prozdrowotnemu stylowi życia, znajdują odzwierciedlenie w trwającym już od ponad dwudziestu lat spadku natężenia zgonów, a tym samym wydłużaniu przeciętnego trwania czasu życia. Według danych przedstawionych w „Diagnozie stanu województwa dolnośląskiego, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011”, w 2010 r. przeciętne trwanie życia dla mężczyzn na Dolnym Śląsku wyniosło 71,7 lat, a dla kobiet 80,2 lata (wydłużenie w stosunku do roku 1990 odpowiednio o 5,5 roku oraz 5 lat).

W 2004 roku mieszkańcy Dolnego Śląska w wieku 65. i więcej lat stanowili 13,3% populacji (w kraju zaś nieco mniej – 13,1%). Prognozuje się, że w 2020 roku wskaźnik ten wyniesie ponad 18,3% ogółu mieszkańców województwa dolnośląskiego. Oznacza to, że ludność Dolnego Śląska będzie starzeć się intensywniej niż ludność reszty kraju. Według prognoz przewidywanych zmian w strukturze ludności Dolnego Śląska (Źródło: GUS), proces starzenia się populacji będzie wynikiem zmniejszania się udziału roczników młodszych i dynamicznego wzrostu udziałów ludzi w wieku 65 lat i więcej. Mieszkańcy województwa dolnośląskiego w wieku do 0 do 19 lat w 2030 roku stanowić będą 18,1% udziału całej populacji. W stosunku do roku 2011 ich udział w życiu społecznym zmniejszy się o 1,4%. W roku 2030 liczba ludność w wieku od 20 do 64 lat ulegnie zmniejszeniu o 8,2%. Populacja mieszkańców województwa w wieku 65 lat i więcej w roku 2030 zwiększy się o 9,6% i stanowić będzie 23,3% ogółu ludności na Dolnym Śląsku.

W województwie dolnośląskim obserwuje się negatywny trend szybszego przyrostu odsetka osób w wieku poprodukcyjnym, w stosunku do osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym. Ponadto region charakteryzuje się ponadto ujemną wartością wskaźnika przyrostu naturalnego, co implikuje systematyczny spadek liczby ludności.

Demograficzne prognozy długoterminowe (2003 – 2035) dla Dolnego Śląska wskazują na długookresową tendencję spadkową wartości przyrostu naturalnego. Liczba urodzeń będzie drastycznie maleć, natomiast zgonów utrzymywać na wysokim poziomie, co oznacza istotny spadek liczby ludności regionu.

Wpływ na uwarunkowania demograficzne w województwie dolnośląskim mają występujące w różnym nasileniu w ostatnich latach zjawiska, w tym m.in.:

- zmniejszanie się liczby urodzeń;
- stosunkowo wysoki poziom umieralności niemowląt;
- przedwczesna umieralność mężczyzn w wieku produkcyjnym;
- wydłużanie się przeciętnego, dalszego trwania życia.

Wobec dalece uprawdopodobnionego scenariusza dalszego starzenia się populacji mieszkańców Dolnego Śląska oraz stałego spadku ich liczebności niezbędne są działania mające z jednej strony prowadzić do odwrócenia niekorzystnych trendów – wsparcie działań prowadzących do podniesienia poziomu dzietności, poprzez m.in. wzmoczenie szeroko rozumianej opieki nad matką i dzieckiem, z

drugiej zaś przeciwdziałanie postępującemu wykluczeniu społecznemu osób w wieku senioralnym oraz poprawie stanu opieki zdrowotnej nad nimi, zwłaszcza w zakresie schorzeń geriatrycznych. Celem właściwego przeorientowania zasobów oraz maksymalizacji efektu w aspekcie oddziaływania na stopień zdrowotności populacji mieszkańców Dolnego Śląska koniecznym jest koncentracja na projektach o charakterze kluczowym opracowane w oparciu o wytyczne dla tworzenia regionalnych map potrzeb zdrowotnych, na które składać się będą zarówno komponenty o charakterze infrastrukturalnym (budowa, rozbudowa, modernizacja budynków i budowli oraz zakup sprzętu i aparatury medycznej) jak i działań socjalnych (akcje społeczne, cykle szkoleniowe, działania edukacyjno-badawcze i doradcze itp.).

Inną formą opieki zdrowotnej są hospicja sprawujące opiekę paliatywną, zakłady pielęgnacyjno-opiekuńcze i zakłady opiekuńczo-lecznicze świadczące całodobowe lub całodziennie świadczenia zdrowotne osobom tego wymagającym. W 2011 r. na Dolnym Śląsku odnotowano 9 hospicjów publicznych w powiatach: jeleniogórskim, lubińskim, świdnickim, bolesławieckim, trzebnickim, wałbrzyskim oraz mieście Wrocław⁴⁶, co dało nam trzecią pozycję w kraju. W 2011 r. odnotowano w nich 144 łóżka i 1 873 pacjentów. Przeliczając liczbę łóżek na 10 tys. mieszkańców wskaźnik dla województwa dolnośląskiego równy jest 0,49 i jest wyższy od wskaźnika dla Polski, który wynosi 0,33. Według Forum Hospicjów Polskich w Krakowie i Ośrodka Hospicjum Domowe w Warszawie⁴⁷ w województwie dolnośląskim znajdowało się 38 hospicjów i zakładów opieki paliatywnej publicznych i niepublicznych (stan na 1.07.2013 r.).

W 2011 r. odnotowano 61 zakładów pielęgnacyjno-opiekuńczych i opiekuńczo-leczniczych. W 2011 r. liczba łóżek w tych zakładach wynosiła 3 627 łóżek, co w przeliczeniu na 10 tys. ludności dało wskaźnik równy 12,4 był to najwyższy wskaźnik ze wszystkich województw i wyższy od wskaźnika dla Polski (7,0). Zwiększająca się w społeczeństwie grupa osób powyżej 64 roku życia powoduje konieczność dostosowania zakładów opieki zdrowotnej i lekarzy do opieki nad nimi. Pomoc społeczna oferuje osobom, które ze względu na wiek czy chorobę wymagają pomocy innych, pomoc w formie usług opiekuńczych lub specjalistycznych usług opiekuńczych. Usługi opiekuńcze obejmują pomoc w codziennych potrzebach życiowych, może to być: robienie zakupów, sprzątnięcie, gotowanie, załatwianie spraw w urzędach, mycie, ubieranie, dozowanie leków, zapobieganie powstawaniu odleżyn i odparzeń, karmienie. Natomiast specjalistyczne usługi opiekuńcze świadczone są przez osoby z odpowiednim przygotowaniem zawodowym dostosowanym do szczególnych potrzeb wynikających z rodzaju schorzenia lub niepełnosprawności osoby wymagającej opieki i mogą to być: pielęgniarki, rehabilitanci, fizjoterapeuci. Osoby wymagające całodobowej opieki mają możliwość starania się o umieszczenie w domu pomocy społecznej.

W 2012 r. na Dolnym Śląsku zanotowano 105 placówek (z filiami) opieki społecznej, z czego 65 to domy opieki społecznej wraz z filiami. W 2012 r. odnotowano w nich 8 101 miejsc i 7 889 mieszkańców z czego 1 058 (13,4%) to osoby w podeszłym wieku, tylko w województwie wielkopolskim (12,0%) świętokrzyskim (11,5%) i zachodniopomorskim (8,8%) odsetek osób w podeszłym wieku zamieszkujących placówki pomocy społecznej był niższy.

Z uwagi na fakt, iż dostęp do usług zdrowotnych dla osób zagrożonych wykluczeniem lub wykluczonych społecznie jest utrudniony i w głównej mierze mogą oni liczyć wyłącznie na publiczny system opieki zdrowotnej, wsparcie zostanie skierowane do podmiotów świadczących usługi w ramach publicznego systemu ochrony zdrowia.

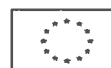
Zdegradowane obszary miejskie

⁴⁶ Dolnośląski Urząd Wojewódzki, *Biuletyn statystyczny ochrony zdrowia województwa dolnośląskiego 2011/Załącznik* (<http://www.duw.pl/portal/pl/2346/2443/Biuletyn.html>)

⁴⁷ http://www.hospicjum-domowe.waw.pl/?page_id=19

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Łączna powierzchnia gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji w końcu 2011 r. wyniosła ok. 8,2 tys. ha (0,4% powierzchni województwa), w tym 71% stanowiły grunty zdewastowane, a 29% zdegradowane⁴⁸. Województwo dolnośląskie jest jednym z dwóch regionów w Polsce o największej liczbie terenów poprzemysłowych i zdegradowanych. Pozostałością po przemysłowej działalności jest zdewastowane środowisko oraz grunty pozbawione wartości użytkowej, zdekapitalizowane i zdewastowane budowle przemysłowe (budowle „widma”), itp. Skala tego problemu w województwie dolnośląskim jest bardzo duża w związku z powyższym szczególną uwagę należy zwrócić na konieczność rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich. Odnowa zespołów staromiejskich i rewitalizacja zespołów uzdrowiskowych to coraz częściej obserwowane w ostatnich latach działania na rzecz uporządkowania i odbudowy zabytkowych układów urbanistycznych. Najczęściej obejmują one tylko wybrane obiekty lub większe obszary w zespołach staromiejskich i prowadzone są w zawężony sposób do powierzchniowych remontów. Dzięki kompleksowej rewitalizacji przestrzennej w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym zdegradowanych obszarów wiejskich i miejskich przyczyni się do ograniczenia ryzyka ubóstwa i wykluczenia społecznego na tych obszarach.

INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA

POTENCJAŁ:

- Koncentracja specjalistycznych placówek ochrony zdrowia (klinik i szpitali specjalistycznych).

WYZWANIA:

- Dostosowanie regionalnej opieki zdrowotnej do długookresowych trendów demograficznych i epidemiologicznych.
- Pomoc na rzecz osób starszych, wymagających opieki i pomocy innych.
- Stworzenie większej ilości żłobków oraz innych form opieki nad dziećmi do lat 3.
- Adaptacja obiektów zdegradowanych na obiekty potrzeby aktywizacji społeczno-zawodowej.

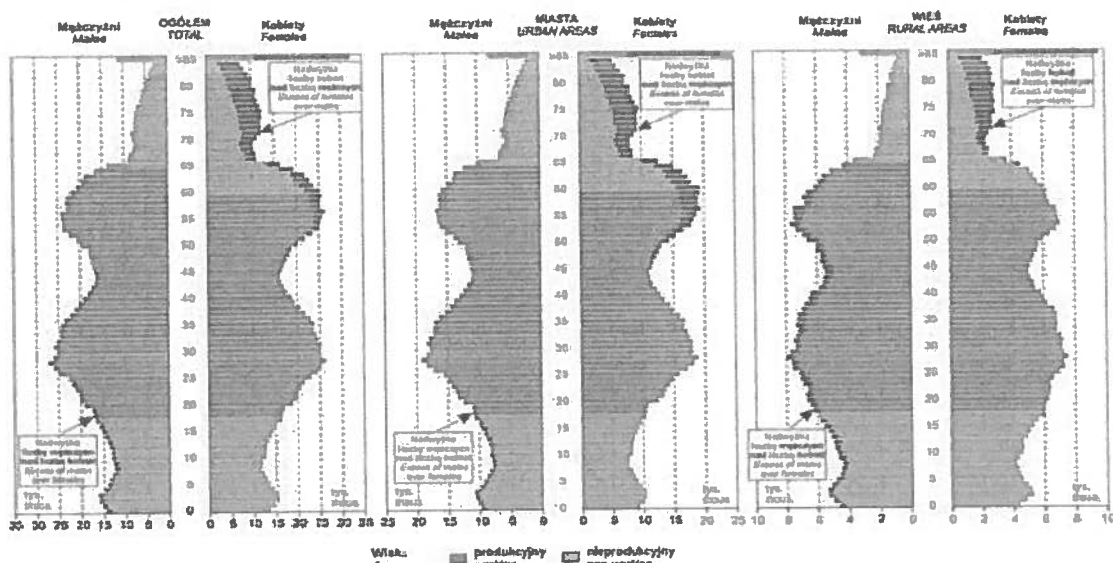
Edukacja oraz infrastruktura edukacyjna

Uwarunkowania demograficzne

Jednym z istotnych czynników mających wpływ na rozwój województwa dolnośląskiego, w tym również sferę związaną z edukacją i nauką, jest jego potencjał demograficzny. Województwo dolnośląskie charakteryzuje się ujemną wartością wskaźnika przyrostu naturalnego. W 2011 r. wskaźnik ten był jednym z najniższych w całym kraju i wynosił -0,6 w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców (0,3‰ dla Polski), choć w ujęciu wewnątrzregionalnym daje się zauważyć wyraźne zróżnicowanie rozkładu wartości tego wskaźnika. W powiatach: bolesławieckim, głogowskim, polkowickim, lubińskim, milickim, oławskim, oleśnickim, trzebnickim oraz wrocławskim w 2011 r. odnotowano dodatni współczynnik przyrostu naturalnego, natomiast w powiatach południowej części województwa (wałbrzyski, jeleniogórski, kłodzki, dzierżoniowski, lubański oraz kamiennogórski) przyjmuje on najniższe wartości (od -4,5‰ do -2,2‰)⁴⁹.

³⁰ Rocznik Statystyczny Województw 2012, GUS, Warszawa 2013 r., s.194.

⁴⁹ Województwo dolnośląskie. Podregiony, powiaty, gminy, Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Wrocław 2012 r.

WYKRES 4. LUDNOŚĆ WEDŁUG PŁCI I WIEKU W 2011 R., STAN W DNIU 31.12.2011 R.

Źródło: Urząd Statystyczny we Wrocławiu

Na Dolnym Śląsku wyraźnie zaznacza się szybsze tempo wzrostu odsetka osób starszych w porównaniu do osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym co wskazuje na postępujący proces starzenia się społeczeństwa regionu. Wskaźnik starości, który jest relacją liczby ludności w wieku 65 lat i więcej do liczby dzieci i młodzieży poniżej 20 lat wzrósł z 66,7 w 2009 r. do 67,7 w 2010 r., co oznacza, iż w województwie dolnośląskim na każde 100 osób w wieku poniżej 20 lat przypadało 67,7 osób powyżej 65 roku życia⁵⁰.

W połączeniu z omawianą już ujemną wartością współczynnika przyrostu naturalnego oraz wydłużaniem się przeciętnego dalszego trwania życia mamy do czynienia z podwójnym starzeniem się społeczeństwa (tzw. starzenie się „od dołu” – coraz mniejsza liczba dzieci, oraz „od góry” – coraz więcej osób starszych, który żyją coraz dłużej), co negatywnie wpływa na strukturę wieku ludności Dolnego Śląska. W 2012 r. w województwie dolnośląskim przeciętne trwanie życia dla mężczyzn wyniosło 72,3 lata, a dla kobiet 80,3 lata, przy czym średnie wartości dla Polski wynoszą odpowiednio 72,7 oraz 81,0 lat (co daje województwu 12. miejsce w kraju)⁵¹. Dodatkowo na Dolnym Śląsku zwiększeniu uległ wiek środkowy (mediana) ludności. W 2010 r. wynosiła ona 38,9 lat (w Polsce 38 lat). Taki układ struktury wiekowej w województwie dolnośląskim będzie wpływać m.in. na sytuację gospodarczą regionu, ze szczególnym uwzględnieniem rynku pracy i edukacji⁵².

Prognozy demograficzne wskazują, że ludność Dolnego Śląska będzie starzeć się w szybszym tempie niż ludność reszty kraju. W okresie od 2010 do 2035 r. liczba osób powyżej 65 roku życia wzrośnie o ponad 238 tys. (tj. 62%), a ich odsetek w ogóle społeczeństwa na terenie województwa wyniesie 23,84% w porównaniu do 23,22% szacowanego dla Polski. Co jednak najistotniejsze z punktu widzenia rozwoju edukacji na terenie Dolnego Śląska, prognozowany spadek liczby osób w edukacyjnych grupach wieku, a zatem liczących od 3 do 24 lat, będzie wynosił 13,5% (92,5 tys. osób; w 2012 r. – 22%), przy czym dla Polski przewiduje się, że będzie to 12,8%⁵³ (Tabela 3). Spadek ten

⁵⁰ *Diagnoza stanu województwa dolnośląskiego, Wrocław 2012, s. 12*

⁵¹ *Bank Danych Lokalnych, GUS*

⁵² *Diagnoza stanu województwa dolnośląskiego, Wrocław 2012, s. 12*

⁵³ *P. Brezdeń, S. Górecka, P. Tomczak, Analiza systemu edukacji w świetle zmian demograficznych i społecznych regionu. Określenie zapotrzebowania na edukację na różnych poziomach w regionie w świetle prognoz demograficznych i społecznych, Wrocław 2010, s.137*

najdotkliwiej odczuwalny będzie w przedszkolnej i ponadgimnazjalnej grupie wieku, a także wśród osób znajdujących się w 2020 r. w wieku między 19 a 24 rokiem życia.

Intensywne starzenie się populacji Dolnego Śląska będzie zatem implikować liczne konsekwencje społeczne i ekonomiczne⁵⁴. Jednocześnie jednak będzie motywatorem do kreowania lokalnej polityki społecznej. Dlatego też niezbędna jest świadomość zachodzących zmian i obecnych oraz prognozowanych uwarunkowań demograficznych Dolnego Śląska, aby móc kształtować odpowiadającą na nowe wyzwania sieci placówek oświaty i wychowania w regionie.

TABELA 3. PROGNOZOWANA LICZBA OSÓB W EDUKACYJNYCH GRUPACH WIEKU NA DOLNYM ŚLĄSKU DO 2021 R.

Lata	Liczba osób w edukacyjnych grupach wieku					Razem
	przedszkol e	szkoła podstawowa	gimnazju m	szkoła ponadgimnazjalna	szkoła wyższa	
2013/2014	85 620	175 281	78 104	88 067	217 924	644 996
2014/2015	86 073	178 318	76 123	84 357	209 549	634 420
2015/2016	86 147	182 598	74 245	80 774	200 543	624 307
2016/2017	85 869	187 488	72 395	78 094	191 891	615 737
2017/2018	85 277	191 549	71 877	76 139	184 422	609 264
2018/2019	84 408	168 796	99 025	74 283	177 091	603 603
2019/2020	83 284	170 044	102 441	72 450	170 090	598 309
2020/2021	81 944	170 038	106 023	71 958	164 699	594 662

Źródło: P. Brezdeń, S. Górecka, P. Tomczak, *Analiza systemu edukacji w świetle zmian demograficznych i społecznych regionu. Określenie zapotrzebowania na edukację na różnych poziomach w regionie w świetle prognoz demograficznych i społecznych*, Wrocław 2010, str. 138

W końcu 2004 roku w miastach regionu zamieszkiwało 71,0% ogółu ludności, podczas gdy w końcu 1999 roku notowano już 71,5%. Proces ten związany jest z wyraźnie postrzeganym zjawiskiem suburbanizacji, polegającym na migracji ludności, zwłaszcza dużych ośrodków miejskich, i osiedlaniu się jej w podmiejskich miejscowościach wiejskich. Pod tym względem województwo dolnośląskie zajmuje 2. miejsce w kraju. W kraju przeciętnie 61,5% ludności zamieszkuje w miastach⁵⁵. Proces ten warunkuje działania mające na celu poprawę dostępności do wysokiej jakości i oferty edukacyjne dla coraz większej liczby uczniów zamieszkujących na tych terenach.

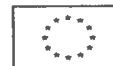
Na obszarze województwa zróżnicowany jest także stan infrastruktury edukacyjnej na wszystkich poziomach kształcenia. Dlatego niezbędna jest modernizacja infrastruktury i zaplecza poszczególnych placówek, tak aby mogły one zaoferować uczniom możliwość zapoznania się z najnowszymi narzędziami i rozwiązaniami stosowanymi w kształconych zawodach⁵⁶. Zasadnicze znaczenie ma przy tym odpowiednio rozwinięta na poziomie lokalnym sieć placówek oświaty i wychowania⁵⁷. Wyrównanie różnic infrastrukturalnych pozwala na bardziej efektywną realizację spójnej polityki edukacyjnej. Prowadzone działania powinny mieć na celu poprawę jakości oferty edukacyjnej zgodnie z potrzebami lokalnego rynku pracy. W procesie niwelowania luki kwalifikacyjno-zawodowej na dolnośląskim rynku pracy szczególnie istotną rolę powinny odgrywać instytucje edukacyjne, których podstawowym zadaniem powinno być kształcenie młodzieży w taki sposób, by zapewniać im w przyszłości silną pozycję na rynku pracy⁵⁸. Dlatego konieczne są działania w zakresie wsparcia dla zdegradowanej infrastruktury edukacyjnej w celu stworzenia odpowiednich warunków dla

⁵⁴ *Diagnoza stanu województwa dolnośląskiego*, Wrocław 2012, s. 15

⁵⁵ *Diagnoza stanu województwa dolnośląskiego*, Wrocław 2012, s. 7

⁵⁶ *Ibidem*, s. 44

⁵⁸ *Prognoza rozwoju dolnośląskiego rynku pracy*, Warszawa 2010 r., str. 42

systematycznego podnoszenia jakości i standardów kształcenia uczniów. Kolejnym obszarem który wymaga wsparcia o charakterze pomocniczym są działania wzmacniające sprawność fizyczną uczniów, m.in. poprzez uzupełnianie luk w zakresie niezbędnej infrastruktury w placówkach edukacyjnych.

Wychowanie przedszkolne

Podniesienie wartości wskaźnika dotyczącego upowszechnienia wychowania przedszkolnego jest nadal jednym z najważniejszych wyzwań dla polityki oświatowej w skali krajowej.⁵⁹ Jednym z ważniejszych czynników mogących wpływać na decyzję o posiadaniu dziecka, a co za tym idzie zapewnić poziom dzietności pozwalający na zachowanie naturalnej zastępowalności pokoleń (statystyczna liczba dzieci przypadająca na jedną kobietę wynosząca 2,1; w 2012 r. wskaźnik ten na Dolnym Śląsku wynosił 1,2), jest powszechny dostęp do opieki nad małymi dziećmi. Dzięki zwiększeniu dostępności tego typu placówek możliwe staje się utrzymanie wysokiej aktywności zawodowej rodziców (w szczególności kobiet) przy równoczesnym powiększaniu rodziny. Tymczasem w województwie dolnośląskim liczba oczekujących dzieci na miejsce w żłobku oraz przedszkolu rośnie (Tabela 4), a co za tym idzie dostępność tych placówek jest coraz mniejsza.

TABELA 4. LICZBA OCZEKUJĄCYCH DZIECI NA MIEJSCE W ŻŁOBKU I PRZEDSZKOLU W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM W LATACH 2009-2012.

Rok	Liczba oczekujących dzieci			
	2009	2010	2011	2012*
Żłobki	1 242	1 421	1 352	1 642
Przedszkola	4 807	5 627	6 698	7 527

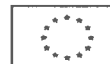
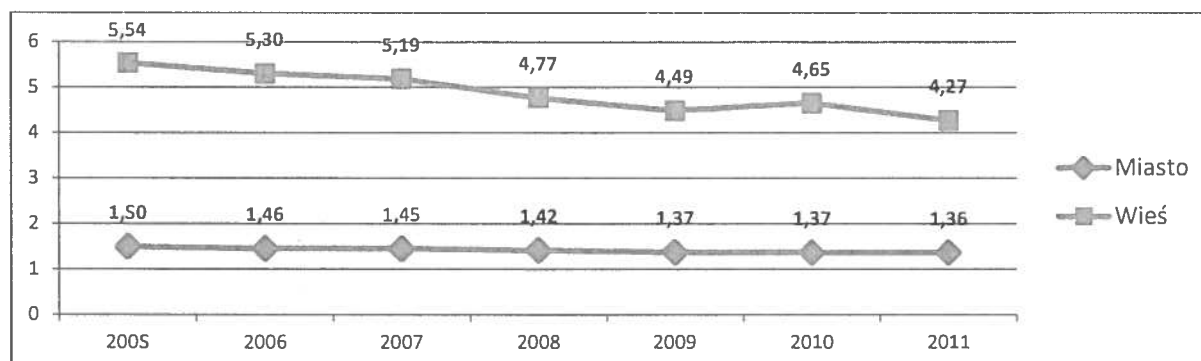
*prognoza

Źródło: Załącznik do Uchwały nr 2497/IV/12 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 26 czerwca 2012 r., Ocena zasobów pomocy społecznej w gminach i powiatach województwa dolnośląskiego, Wrocław 2012 s.11

Dla zatrzymania tego negatywnego trendu niezbędne staje się rozwijanie infrastruktury przedszkolnej poprzez tworzenie nowych placówek oraz wspieranie powstawania nowych miejsc w już istniejących przedszkolach. Ważnym działaniem ułatwiającym wzrost jakości infrastruktury przedszkolnej może stać się adaptacja już istniejących budynków do pełnienia funkcji przedszkoli oraz placówek żłobkowo – przedszkolnych. Odsetek 4-latków objętych wychowaniem przedszkolnym na Dolnym Śląsku wyniósł 63,9%, co jest wynikiem przeciętnym na tle kraju (8 miejsce). Znacznie gorzej wypada porównanie do średniej dla całej Unii Europejskiej, gdzie wskaźnik ten wynosi 90,45%.

W ostatnich latach liczba przedszkoli na wsiach rośnie, ale widocznie zarysowują się dysproporcje wewnątrz województwa między miastami a wsiami (Wykres 5). Stosunek ich właściwie się nie zmienił (z 3,6 w 2005 r. do 3,2 w 2011 r.). Ponadto w obrębie miast dominującą pozycję zajmuje Wrocław, skupiając niemalże jedną trzecią wszystkich przedszkoli znajdujących się ogółem w miastach (136 placówek spośród 475 w 2012 r.). Naturalną konsekwencją takiego układu przestrzennego występowania przedszkoli jest ogromna różnica upowszechnienia edukacji przedszkolnej: podczas gdy w miastach wynosi ona 80,3%, na wsiach jedynie 38,8% 4-latków objętych jest opieką przedszkolną.

⁵⁹ Analiza porównawcza województw

WYKRES 5. LICZBA DZIECI W WIEKU 3-6 LAT, PRZYPADAJĄCA NA MIEJSCE W PRZEDSZKOLU.

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS

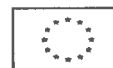
Szkolnictwo podstawowe oraz gimnazjalne

Zarysowane na wstępie uwarunkowania demograficzne i związane z nimi prognozy, a także obecnie obserwowane zachodzące zmiany zaznaczające się wyraźnie wahaniem liczby dzieci i młodzieży, oddziałują na szkolnictwo wszystkich szczebli, lecz szczególnie wpływają na sytuację szkolnictwa podstawowego oraz gimnazjalnego ze względu na obowiązującą rejonizację. Spadek liczebności roczników dzieci objętych edukacją podstawową oraz gimnazjalną stanowi zarazem zmniejszenie zapotrzebowania na usługi edukacyjne w tych grupach wieku. W związku z tym zachodzi istotna konieczność racjonalizacji systemu szkolnictwa. W praktyce oznacza to najczęściej likwidację niektórych placówek, co generuje niekiedy bardzo poważne konflikty społeczne i znacząco wpływa na sytuację szkolnictwa na poziomie podstawowym i gimnazjalnym szczególnie na obszarach wiejskich. Zmniejszanie liczby placówek decyduje także o utracie pracy nauczycieli, którzy mając za sobą kilku lub kilkunastoletnią praktykę pedagogiczną często stają w obliczu konieczności przekwalifikowania się bądź podjęcia pracy w nowym miejscu, z czym z kolei mogą być związane długotrwałe dojazdy lub zmiana miejsca zamieszkania. Kolejnym ważnym obszarem jest wspieranie szkół w zakresie pracy z uczniem młodszym, może ono przyjąć postać m.in. narzędzi do rozpoznania problemów funkcjonowania dziecka młodszego w momencie przekraczania progu edukacyjnego, materiałów edukacyjnych, szkoleń i warsztatów dla nauczycieli i w zakresie pracy i współpracy z uczniem młodszym, zakupu specjalistycznego sprzętu, udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Egzamin gimnazjalny

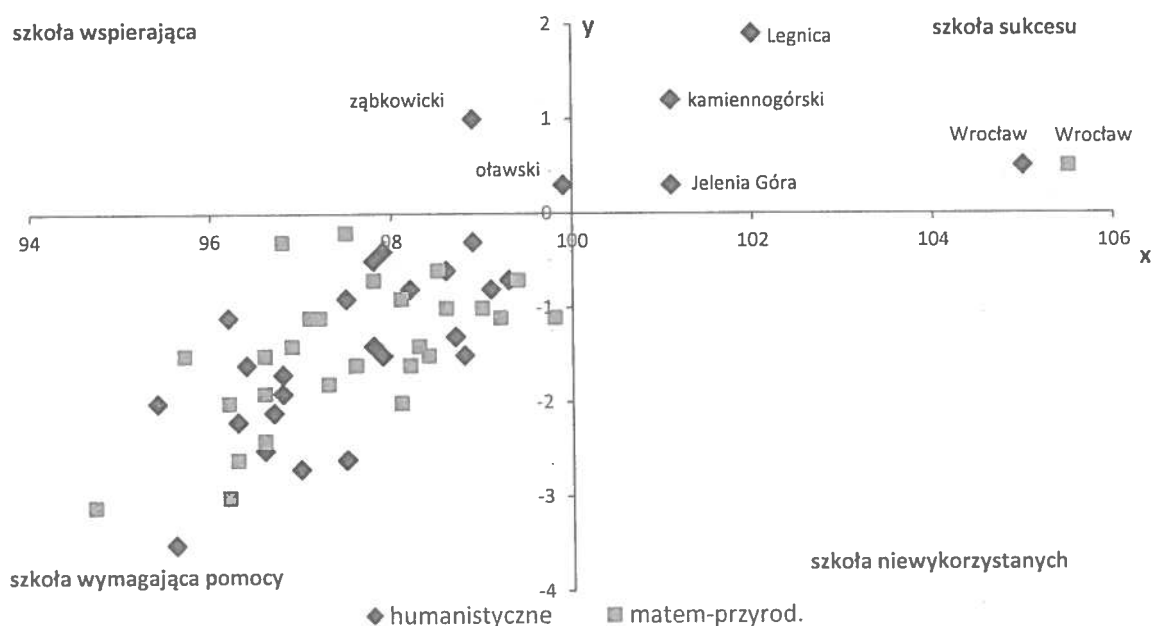
Analiza wyników egzaminu gimnazjalnego za pomocą edukacyjnej wartości dodanej (EWD) służy ocenie osiągnięć uczniów w świetle wymagań programowych oraz ewaluacji wyników i efektywności nauczania w danej szkole⁶⁰. Metoda ta, wprowadzona przez Centralną Komisję Egzaminacyjną, wykorzystuje szereg metod statystycznych pozwalających oszacować wkład szkoły w końcowe wyniki egzaminu przy uwzględnieniu zasobów *na wejściu*, które są niekiedy bardzo zróżnicowane w poszczególnych szkołach (miarą zasobów w gimnazjach są wyniki osiągnięte przez uczniów podczas sprawdzianu w VI klasie). Edukacyjną wartością dodaną są zatem wiedza i umiejętności, które udało się wypracować danej szkole. Z tego też powodu stanowi ona lepsze narzędzie dla porównywania efektywności nauczania niż np.: wyniki egzaminu gimnazjalnego lub matury. Wykres 6 przedstawia sposób prezentacji wyników EWD, gdzie na osi x prezentowany jest potencjał edukacyjny uczniów wyznaczony jako relacja osiągniętych przez nich wyników egzaminu gimnazjalnego do średniego wyniku w kraju, zaś na osi y edukacyjna wartość dodana.

⁶⁰ Roman Dolata [red.]: *Edukacyjna Wartość dodana jako ocena efektywności nauczania na podstawie egzaminów zewnętrznych*. Warszawa 2008

Zdecydowana większość szkół, zarówno w części humanistycznej, jak i matematyczno-przyrodniczej znalazła się w grupie szkół wymagających pomocy, a zatem takich, gdzie występują niskie wyniki egzaminacyjne oraz niska efektywność nauczania. Ponadto jedynie w czterech powiatach Dolnego Śląska gimnazjaliści dysponowali wyższym niż średni w Polsce potencjałem w części humanistycznej, a z zakresu matematyczno-przyrodniczego byli to jedynie uczniowie z Wrocławia. Warto również zwrócić uwagę na fakt, że posiadany potencjał uczniów z powiatów ząbkowickiego oraz oławskiego nie wskazywał na osiągnięcie EWD powyżej średniej, co jednak udało się osiągnąć dzięki efektywnej pracy nauczycieli.

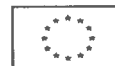
WYKRES 6. EDUKACYJNA WARTOŚĆ DODANA W GIMNAZJACH NA DOLNYM ŚLĄSKU W LATACH 2010-2011.

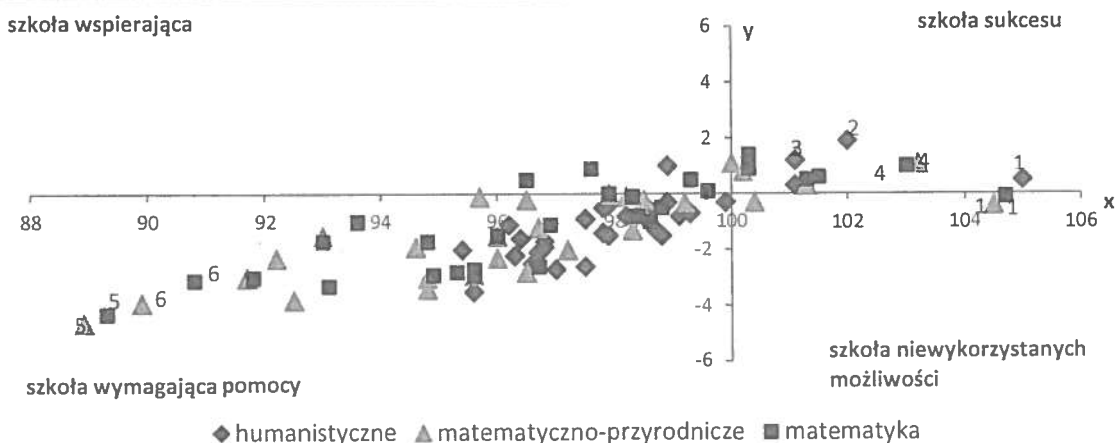
Źródło: Edukacja i Szkolnictwo Wyższe dla Strategii Rozwoju Dolnego Śląska, A. Jeżowski, Wrocław 2011

Egzamin Maturalny

Wyniki egzaminu maturalnego są obecnie podstawą rekrutacji na uczelnie wyższe. Biorąc pod uwagę współczynnik zdawalności egzaminu maturalnego w 2011 r. wśród osób, które podeszły do egzaminu 93,7% absolwentów dolnośląskich liceów ogólnokształcących uzyskało świadectwo dojrzałości, natomiast w przypadku absolwentów techników odsetek ten wynosił 73%. Porównanie jednak jedynie poziomu zdawalności jest niewystarczające dla oceny jakości kształcenia, gdyż miara ta nie uwzględnia zarówno osiągniętego przez uczniów wyniku egzaminu, jak i poziomu posiadanej przez nich wiedzy zdobytej na wcześniejszych etapach kształcenia. W tym przypadku zasobami, jakie wnoszą uczniowie są ich wyniki osiągnięte podczas egzaminu gimnazjalnego. Zarówno licea ogólnokształcące (Wykres 7), jak i technika (Wykres 8) zostały sklasyfikowane jako wymagające pomocy. Niepokojącym zjawiskiem jest relatywnie niewielka efektywność nauczania w liceach ogólnokształcących. Warto podkreślić również o wiele większy zakres wyników egzaminu (oś x), jaki osiągają uczniowie liceów ogólnokształcących w porównaniu do techników, co świadczyć może o większej dywersyfikacji tego typu szkół pod względem zdolności i posiadanej przez uczniów wiedzy, a co za tym idzie wymagających większego wsparcia w zakresie wyrównywania szans edukacyjnych oraz podnoszenia jakości kształcenia.

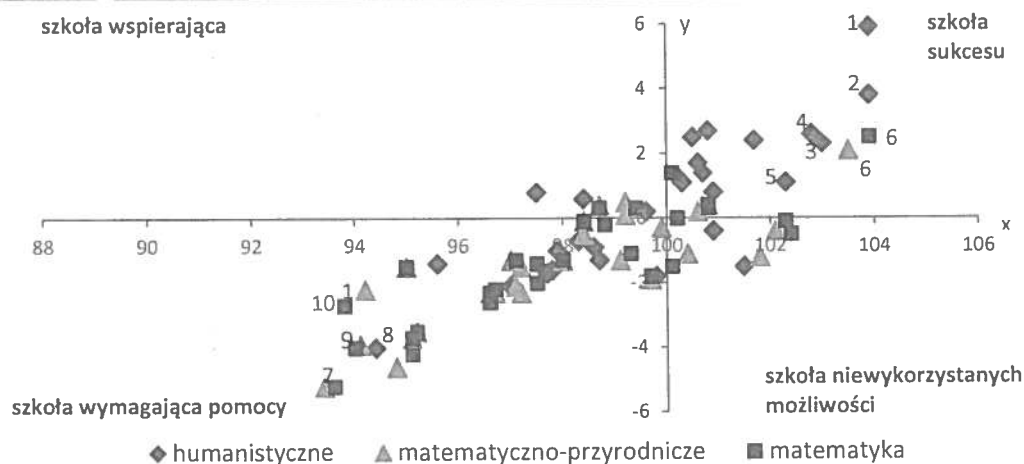
WYKRES 7. Edukacyjna wartość dodana w liceach ogólnokształcących w powiatach na Dolnym Śląsku w latach 2010-2011.

1 – Wrocław, 2 – Legnica, 3 – kamiennogórski, 4 – Jelenia Góra, 5 – legnicki, 6 – górowski

Źródło: *Edukacja i Szkolnictwo Wyższe dla Strategii Rozwoju Dolnego Śląska*, A. Jeżowski, Wrocław 2011

WYKRES 8. Edukacyjna wartość dodana w technikumach w powiatach na Dolnym Śląsku w latach 2010-2011.

1 – polkowicki, 2 – zgorzelecki; 3 – milicki; 4 – oleśnicki; 5 – Jelenia Góra; 6 – bolesławiecki, 7 – wołowski, 8 – lubiński, 9 – średzki,

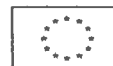
10 – głogowski, 11 – legnicki

Źródło: *Edukacja i Szkolnictwo Wyższe dla Strategii Rozwoju Dolnego Śląska*, A. Jeżowski, Wrocław 2011

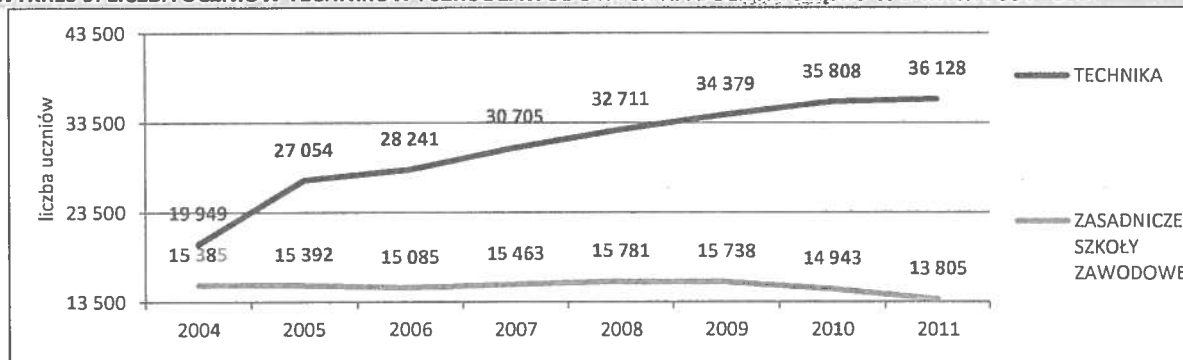
Szkolnictwo zawodowe

Na skutek zmian demograficznych na przestrzeni lat 2004-2011 spadła liczba uczniów szkół ponadgimnazjalnych, w tym również w obszarze szkolnictwa zawodowego. Istotne znaczenie miała również zmiana preferencji uczniów, którzy zdecydowanie częściej wybierają technika niż licea profilowane i szkoły zawodowe. Konsekwencją tych zmian jest spadek liczby szkół (szczególnie radykalny w przypadku liceów profilowanych – 80%), który dotyczy również techników. W przypadku tych ostatnich spadek jest kompensowany zwiększeniem liczby oddziałów w istniejących szkołach z 738 w 2004 r. do 1 472 w 2011 r.

Ponadto absolwenci gimnazjów coraz częściej wybierają te ścieżki kształcenia, które dają możliwość nauki konkretnego zawodu, bądź lepiej przygotowują do podjęcia studiów na technicznych kierunkach niż licea ogólnokształcące. Coraz rzadszy wybór liceów profilowanych może być

spowodowany tym, że szkoły te oferują „sprofilowaną” naukę Ogólnokształcącą, która wymaga uzupełnienia kwalifikacji w celu zdobycia konkretnego zawodu⁶¹.

WYKRES 9. LICZBA UCZNIÓW TECHNIKÓW I SZKÓŁ ZAWODOWYCH NA DOLNYM ŚLĄSKU W LATACH 2004-2011.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS

Szczególnie w przypadku szkolnictwa zawodowego kluczowym zagadnieniem jest stworzenie takiej oferty edukacyjnej, która będzie zwiększała szansę absolwentów na znalezienie pracy. Niezbędne wydaje się zatem dokładne rozpoznanie potrzeb rynku pracy i oczekiwań pracodawców względem kandydatów na konkretne stanowiska. Kształcenie na poziomie zawodowym powinno dążyć nie tylko do elastycznego reagowania na zmieniający się popyt na rynku pracy, ale także do wyposażania absolwentów w umiejętności praktyczne bez zaniedbywania wiedzy teoretycznej.

Wciąż brakuje jednak trwałych i skutecznych mechanizmów zapobiegających tworzeniu się swoistej luki kwalifikacyjno-zawodowej, wynikającej zarówno z niedopasowania jakościowego, jak i ilościowego przyszłych potencjalnych pracowników do zapotrzebowania zgłaszanego przez pracodawców⁶². Przyczyn takiego stanu rzeczy można upatrywać m.in. w następujących problemach różnych instytucji:

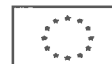
- **Niewystarczająca liczba zajęć praktycznych podczas nauki.** Aktualny system praktyk zawodowych nie gwarantuje przygotowania praktycznego absolwentów. Wiedza osób kończących szkoły o profilach zawodowych jest zbyt teoretyczna, a przy tym nieprzydatna z punktu widzenia pracodawców.
- **Brak dostępu do nowych technologii.** Zajęcia praktyczne, podczas których uczniowie przyuczani są do zawodu, prowadzone są bardzo często za pomocą przestarzałego technologicznie sprzętu. Zmiany zachodzące w poszczególnych zawodach znacznie przekraczają tempo modernizacji szkół, skutkiem czego absolwenci nie są przygotowani do spełnienia wymagań stawianych w tym zakresie przez przyszłego pracodawcę. Dopasowanie oferty szkół i placówek kształcenia zawodowego do rynku pracy wpływa pozytywnie na atrakcyjność zatrudnieniową absolwentów, zwiększa jednak koszt wyposażenia warsztatów.
- **Brak oferty kształcenia modułowego** polegającego na dodawaniu nowych elementów kształcenia związanych z aktualnym popytem na rynku pracy do istniejących już programów nauczania⁶³.
- **Niski poziom świadomości możliwości zawodowych** oraz oczekiwań rynku pracy wśród młodzieży kontynuującej naukę na poziomie ponadgimnazjalnym⁶⁴, co związane jest m.in. z brakiem doradztwa edukacyjno-zawodowego opartego na realnej ocenie rynku pracy. Przykładowo dominującym kierunkiem kształcenia zawodowego w województwie dolnośląskim w 2011 r. był

⁶¹ Edukacja i Szkolnictwo Wyższe dla Strategii Rozwoju Dolnego Śląska, A. Jeżowski, Wrocław 2011

⁶² Prognoza rozwoju dolnośląskiego rynku pracy, Warszawa 2010 r., s. 23

⁶³ Analiza potencjału dolnośląskich powiatów i gmin w zakresie rynku pracy i edukacji, Wrocław 2010 r., s. 353

⁶⁴ Prognoza rozwoju dolnośląskiego rynku pracy, Warszawa 2010 s. 48

technik-ekonomista i jednocześnie wśród osób bezrobotnych na Dolnym Śląsku osoby z takim wykształceniem stanowią jedną z najliczniejszych grup⁶⁵. Taka sama sytuacja dotyczyła absolwentów szkół zawodowych, spośród których najwięcej osób otrzymało wykształcenie w takich zawodach jak: sprzedawca, cukiernik oraz kucharz podczas gdy zajmują one czołowe miejsca na liście zawodów nadwyżkowych⁶⁶.

- **Niedostateczne umiejętności kadry nauczycielskiej** - braki w systemie kształcenia kadr w zakresie umiejętności praktycznych wykonywania zawodu wynikają głównie z niedostosowanych do realiów rynku pracy programów nauczania oraz braku odpowiednio wyposażonego zaplecza do realizowania praktyk. Ponadto często przygotowanie nauczycieli kształcenia zawodowego nie jest aktualizowane. Konieczne są praktyki/staże u pracodawców zarówno dla uczniów jak i nauczycieli.
- **Ograniczona współpraca szkół z pracodawcami⁶⁷ oraz urzędami pracy.** System monitorowanych przez szkołę praktyk i staży bezpośrednio u pracodawcy oraz zwiększenie liczby tzw. klas patronackich mogłoby przyczynić się do ułatwienia wejścia absolwentów na rynek pracy.

Uczniowie niepełnosprawni oraz ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Na Dolnym Śląsku znikomy odsetek uczniów szkół innych niż specjalne to osoby niepełnosprawne oraz ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (tab. 5), co odpowiada ogólnej sytuacji charakterystycznej dla całego kraju.

TABELA 5. UDZIAŁ UCZNIÓW ZE SPECJALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI NIEPEŁNOSPRAWNYCH W SZKOŁACH – BEZ SZKÓŁ SPECJALNYCH.

	Szkoły podstawowe	Gimnazja	Licea i uzupełniające licea ogólnokształcące	Zasadnicze szkoły zawodowe
Polska	1,63 %	1,99 %	0,50 %	0,96 %
Dolny Śląsk	1,26 %	1,54 %	0,57 %	0,32 %

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2011/2012*, GUS, Warszawa 2012

Ponadto, co należy zauważyć, udział ten w szkołach ponadgimnazjalnych jest znacząco niższy niż w przypadku szkolnictwa niższych poziomów, co może sugerować bardzo wczesne kończenie edukacji przez osoby niepełnosprawne oraz te ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, lub też przenoszenie się tych osób ze szkół ogólnodostępnych do szkół specjalnych, co uniemożliwia integrację w ramach powszechnego systemu kształcenia na kolejnych etapach edukacji.

W tym kontekście istotne wydaje się przystosowanie szkół wszystkich typów do potrzeb osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, np.: osób niepełnosprawnych zarówno na poziomie usunięcia barier architektonicznych budynków oświatowych, jak i wyposażenia sal lekcyjnych i laboratoriów w sprzęt niezbędny do zapewnienia wysokiej jakości kształcenia.

Nauczyciele

W przypadku województwa dolnośląskiego struktura pracujących nauczycieli we wszystkich typach szkół pod względem awansu zawodowego (warunkowanego m.in. długością stażu pracy) wykazuje się podobieństwem w stosunku do pozostałych województw. Nauczyciele dyplomowani (najwyższy stopień awansu zawodowego) oraz nauczyciele mianowani stanowią odpowiednio 40% oraz 34,8% udział wśród całej kadry pedagogicznej na Dolnym Śląsku. Bardzo korzystnym zjawiskiem w świetle jakości nauczania w ujęciu przestrzennym jest brak wyraźnych różnic między miastem a wsią, bowiem

⁶⁵ Raport podsumowujący badania realizowane w ramach projektu Obserwatorium Dolnośląskiego Rynku Pracy i Edukacji, Wrocław 2013 r., s. 54

⁶⁶ Raport podsumowujący badania realizowane w ramach projektu Obserwatorium Dolnośląskiego Rynku Pracy i Edukacji, Wrocław 2013 r., s. 55

⁶⁷ Ibidem s. 35

w tych pierwszych nauczyciele dyplomowani stanowią 40%, a nauczyciele mianowani 35% spośród wszystkich nauczycieli, natomiast na wsi wskaźnik ten kształtuje się na poziomie odpowiednio 36% oraz 37%. W odniesieniu do średniej dla Polski udział nauczycieli dyplomowanych na Dolnym Śląsku w mieście i na wsi jest niższy (średnia odpowiednio po 49%), natomiast w przypadku nauczycieli mianowanych jest on wyższy: dla miast średnia wynosi 27%, dla wsi 28%.

Wyzwanie dla systemów edukacji to starzenie się populacji nauczycieli, w szczególności konieczność zachowania wysokiej jakości istniejących zasobów oraz rekrutacja nowych, utalentowanych osób wobec rosnącej konkurencji. W obliczu zmniejszającej się z roku na rok liczby dzieci w wieku szkolnym konieczne jest przekwalifikowanie części nauczycieli szkolnych w taki sposób by mogli oni prowadzić drugi przedmiot lub zajęcia w ramach zatrudnienia w jednej. Konieczne są również działania umożliwiające zdobycie nowych lub rozszerzenie posiadanych kwalifikacji niezbędnych z punktu widzenia zapewnienia jak najwyższej jakości procesu nauczania.

Integracja środowiska edukacyjnego ze środowiskiem pracodawców przyczyni się do poprawy jakości kształcenia przez szeroko rozumiane kadry pedagogiczne. Uczestnictwo kadry nauczycielskiej w życiu gospodarczym, nawiązanie bezpośredniego kontaktu z przedsiębiorcami, dałoby szansę na zdobycie przez kadrę nauczycielską niezbędnej wiedzy o wymaganiach praktycznych, jakie będzie stawał przed absolwentami rynek pracy i realia gospodarcze. Bezpośrednia współpraca ze środowiskiem pracodawców pozwoliłaby również na częściowe wykorzystanie zasobów lokalnych przedsiębiorstw do kształcenia uczniów, szczególnie w tych zawodach, które wymagają umiejętności związanych z nowoczesnymi technologiami o wysokim koszcie pozyskania, niedostępnymi bezpośrednio dla szkół. Przyniosłoby to korzyści także samym pracodawcom, ułatwiając pozyskanie wyszkolonych pracowników, gotowych do podjęcia pracy w przedsiębiorstwie.⁶⁸

Uczenie się przez całe życie oraz kształcenie ustawiczne

Pojęcie uczenia się przez całe życie, *life long learning* (LLL), jest różnie rozumiane i definiowane, ale najogólniej można powiedzieć, że są to różnego typu procesy edukacyjne, zarówno o charakterze formalnym (w systemie szkolnym i przedszkolnym), jak i nieformalnym, pozwalające na rozwijanie kompetencji, uzupełnienie posiadanego już wykształcenia oraz poszerzanie zakresu wiedzy. Dzięki uczeniu się przez całe życie wzrasta ogólne zainteresowanie wiedzą, możliwe staje się stałe rozwijanie zdolności, a także zmiana bądź udoskonalanie kwalifikacji zawodowych⁶⁹.

W Europie kształcenie ustawiczne jest powszechnie uznawane za skuteczną formę dostosowywania się potencjalnych pracodawców do wymogów zmieniającego się rynku pracy (wskazuje na to m.in. Strategia Europa 2020). Jednak w Polsce, w tym również na obszarze Dolnego Śląska, ta forma podnoszenia kwalifikacji wciąż jest mało popularna. Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy może być niska świadomość społeczeństwa odnośnie znaczenia kształcenia ustawicznego⁷⁰. Ponadto barierą może być także podstawowy system kształcenia, który nie przygotowuje absolwentów w sposób na tyle uniwersalny, by dzięki korzystaniu z kształcenia ustawicznego mogli w szybki sposób dostosowywać swoje kwalifikacje do wymogów pracodawców. Jednocześnie współczesny rynek wymaga od kandydatów do pracy posiadania miękkich kompetencji (w szczególności na stanowiskach wymagających kontaktu z klientem czy też współpracy zespołowej), w tym także gotowości do kształcenia ustawicznego, które uczniowie wciąż w niewielkim stopniu mogą nabywać podczas

⁶⁸ Prognoza rozwoju dolnośląskiego rynku pracy, Warszawa 2010 r., s. 43-44

⁶⁹ Analiza systemu edukacji w świetle zmian demograficznych i społecznych regionu Określenie zapotrzebowania na edukację a różnych poziomach w regionie w świetle prognoz demograficznych i społecznych; Wrocław, 2010 r., s. 46

⁷⁰ Analiza potencjału dolnośląskich powiatów i gmin w zakresie rynku pracy i edukacji, Wrocław, 2010 r., s. 1

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

edukacji szkolnej⁷¹. Upowszechnienie edukacji ustawicznej jest także znacznie zróżnicowane w zależności od aktualnie posiadanego poziomu wykształcenia. Osoby posiadające wyższe wykształcenie częściej są zainteresowane kształceniem ustawicznym niż osoby o niskich kwalifikacjach i relatywnie gorszej pozycji na rynku pracy.

W 2012 r. stopień upowszechnienia kształcenia ustawicznego (definiowanego jako odsetek osób w wieku 25-64 lata, które kształcą lub dokończają się) w UE 27 wyniósł 9%. Zgodnie z założeniami strategicznych ram współpracy europejskiej w dziedzinie kształcenia i szkolenia do 2020 r. co najmniej 15% populacji UE 27 we wskazanej grupie wieku. Na terenie Polski odsetek ten jest dużo niższy niż średni rezultat dla krajów UE 27 i na koniec 2012 r. ukształtował się na poziomie 4,5%⁷². Większą aktywnością wykazują się kobiety – 5,1% z grupy wiekowej 25-64 lata uczestniczyło w 2012 r. w którejś z form LLL, natomiast wśród mężczyzn odsetek ten wyniósł 3,8%⁷³.

Na Dolnym Śląsku na koniec 2011 r. wskaźnik ten kształtował się na poziomie 4,5%, co oznacza, że ponad 78,5 tys. mieszkańców Dolnego Śląska we wskazanej grupie wieku uczestniczyło w jakiegokolwiek formie kształcenia ustawicznego⁷⁴. Rezultat ten plasuje Dolny Śląsk na 7 miejscu w kraju.

Kształcenie ustawiczne realizowane jest głównie w placówkach szkoleniowych. Na Dolnym Śląsku w 2011 r. zarejestrowanych było ogółem 689 instytucji, co plasowało region na czwartym miejscu w kraju (za województwami: mazowieckim – 1 419 instytucji, wielkopolskim – 840 oraz śląskim – 704)⁷⁵. Biorąc pod uwagę rozmieszczenie placówek kształcenia ustawicznego na Dolnym Śląsku widać wyraźnie dominującą pozycję Wrocławia - 2011 r. znajdowało się tam 279 instytucji o tym profilu. Ponadto instytucje skupiają się głównie w miastach na prawach powiatu oraz w większych miastach regionu⁷⁶. Sieć placówek uzupełniają również szkoły policealne oraz uczelnie wyższe oferujące studia podyplomowe. Opisany rozkład przestrzenny jest zrozumiały z ekonomicznego punktu widzenia, choć może generować pewne trudności związane z dostępnością szczególnie na obszarach wiejskich. Pod względem grup tematycznych najczęściej oferowanymi szkoleniami były te z zakresu rozwoju osobowości i kariery zawodowej, usług transportowych (w tym nauka jazdy, obsługa wózków jezdniowych oraz transport towarów niebezpiecznych), a także informatyki i nowych technologii (obsługa programów rachunkowych, programów do edycji tekstu oraz programowanie)⁷⁷.

Edukacja

POTENCJAŁ:

- Utrzymujące się dodatnie saldo migracji jest szansą na łagodzenie negatywnych następstw dla edukacji utrzymującego się ujemnego przyrostu naturalnego.
- Dolny Śląsk jest silnym ośrodkiem edukacyjno-kulturalnym przyciągającym młodzież spoza regionu, co sprzyja poprawie poziomu edukacji w regionie.
- Wrocław jako znaczący ośrodek akademicki w skali kraju oraz nowe uczelnie wyższe i szkoły policealne w ośrodkach subregionalnych pozwalają na wyrównywanie szans edukacyjnych młodzieży oraz stwarzają warunki rozwoju sieci placówek kształcenia ustawicznego dla dorosłych.
- Rosnąca liczba uczniów techników oraz niemalejąca popularność szkół zawodowych są szansą na lepsze dopasowanie kompetencji i kwalifikacji absolwentów do potrzeb rynku pracy.

⁷¹ Prognoza rozwoju dolnośląskiego rynku pracy, Warszawa 2010 r., s. 37

⁷² <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

⁷³ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

⁷⁴ BDL GUS

⁷⁵ Analiza potencjału dolnośląskich powiatów i gmin w zakresie rynku pracy i edukacji, Raport podsumowujący badania, Wałbrzych 2011 r. s. 314

⁷⁶ Ibidem, s. 315

⁷⁷ Ibidem, s. 315

- Stosunkowo dobrze rozwinięta w regionie baza przedsiębiorstw stanowiących potencjalnych pracodawców dla absolwentów szkół zawodowych.

WYZWANIA:

- Upowszechnienie edukacji przedszkolnej na wsi i w mieście poprzez rozwój infrastruktury przedszkolnej jako metoda wczesnej identyfikacji i eliminacji barier w dostępie do niej.
- Poprawa wyników i efektywności nauczania, potwierdzone egzaminami zewnętrznymi w szkołach.
- Dostosowanie oferty edukacyjnej do wymagań gospodarki i rynku pracy.
- Modernizacja szkolnictwa zawodowego, w tym doposażenie szkół zawodowych w sprzęt niezbędny do praktycznej nauki zawodu oraz modernizacja istniejącej infrastruktury.
- Zbudowanie platformy współpracy między szkołami zawodowymi, lokalnymi pracodawcami a instytucjami samorządowymi.
- Zwiększenie roli profesjonalnego doradztwa zawodowego w gimnazjach oraz szkołach ponadgimnazjalnych.
- Działania zmierzające do podniesienia poziomu kompetencji nauczycieli wszystkich poziomów edukacji, w tym rozwój kształcenia ustawicznego oraz nawiązanie ściślejszej współpracy ze środowiskiem pracodawców przez nauczycieli szkół zawodowych.
- Wyposażenie placówek oświatowych w niezbędną infrastrukturę oraz kadre dydaktyczną w celu zwiększenia dostępu do szkolnictwa powszechnego osobom niepełnosprawnym oraz o specjalnych potrzebach edukacyjnych.
- Wzrost współczynnika kształcenia ustawicznego mieszkańców regionu.
- Tworzenie zaplecza nowoczesnej infrastruktury dydaktycznej, szczególnie w obszarze nauk matematyczno-informatycznych oraz przyrodniczych.

RYNEK PRACY

SYTUACJA NA DOLNOŚLĄSKIM RYNKU PRACY

Jednymi z najważniejszych wskaźników aktywności ekonomicznej ludności są: wskaźnik zatrudnienia, współczynnik aktywności zawodowej oraz stopa bezrobocia. Według danych GUS z 2012 r. województwo zanotowało stosunkowo niskie współczynniki aktywności zawodowej – 70,9% (Polska - 72,1%) i zatrudnienia -65,1% (Polska – 65,4%) oraz stopę bezrobocia (13,5%) na poziomie wyższym od wskaźnika dla Polski (13,4%). Ponadto biorąc pod uwagę prognozy demograficzne, istnieje realne zagrożenie, iż malejąca liczba osób w wieku produkcyjnym doprowadzi w przyszłości do spadku dostępnych zasobów siły roboczej.

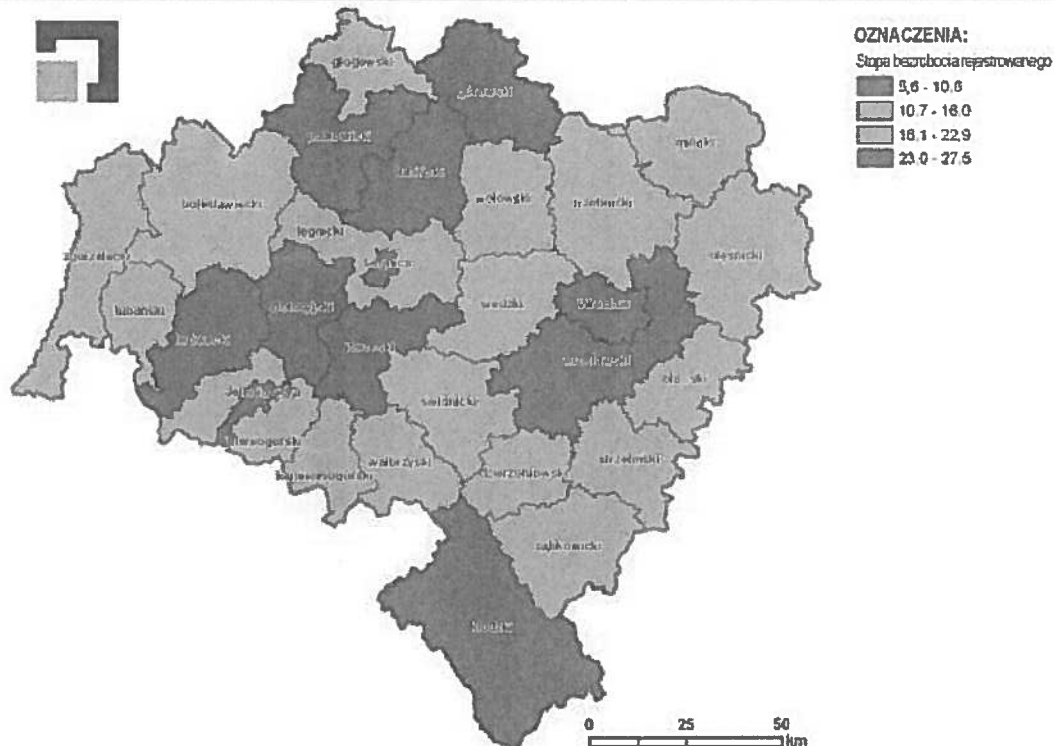
Warto zauważyć, iż wśród osób niepracujących istotną kategorię stanowią osoby biernie zawodowo, które z różnych przyczyn nie mogą lub nie chcą pracować. Ponadto istotnym problemem w województwie jest stosunkowo wysoka liczba osób długotrwale pozostających bez pracy, które w 2012 r. stanowiły 31,9% ogółu bezrobotnych. Pod tym względem Dolny Śląsk w 2012 r. zajmował szóstą pozycję wśród województw w Polsce.

W województwie dolnośląskim obserwuje się silne zróżnicowanie poziomu wskaźników rynku pracy pomiędzy powiatami i podregionami. Dolny Śląsk jest regionem bardzo niespójnym. Z jednej strony w stolicy województwa oraz powiatach czerpiących korzyści z faktu istnienia specjalnej strefy ekonomicznej mamy do czynienia z bardzo korzystną sytuacją: bezrobocie rejestrowane osiąga wartości jednocyfrowe, pracuje bardzo duża część mieszkańców w wieku produkcyjnym, a odsetek długotrwale bezrobotnych jest stosunkowo niski. Z drugiej strony na znacznych obszarach obserwujemy bardzo niekorzystne wartości wskaźników: dotyczy to szczególnie podregionu

jeleniogórskiego i wałbrzyskiego, na terenie których znajdują się powiaty ze stopą bezrobocia przekraczającą 20%, a nawet 25%⁷⁸.

MAPA 9. STOPA BEZROBOCIA REJESTROWANEGO W DOLNOŚLĄSKICH POWIATACH W 2012 R.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Analiza wewnętrznego zróżnicowania stopy bezrobocia rejestrowanego w województwie dolnośląskim w 2012 r. (Mapa 9) wskazuje na najwyższy wskaźnik zanotowano w powiatach: górowskim, złotoryjskim, kłodzkim, lwóweckim i jaworskim. Powiatami, które wyróżniły się najlepszą sytuacją w tym zakresie były: wrocławski, miasto Wrocław, polkowicki, miasto Jelenia Góra, miasto Legnica oraz lubiński. Wszystkie ww. jednostki samorządu terytorialnego oraz powiat oławski osiągnęły stopę bezrobocia rejestrowanego niższą od wskaźnika dla Polski (13,4%).

Można wskazać kilka przyczyn dużego zróżnicowania bezrobocia w regionie: długofalowe efekty restrukturyzacji gospodarki (upadek tradycyjnego przemysłu ciężkiego, w tym górnictwa węgla kamiennego), brak dużych ośrodków miejskich oraz niekorzystne położenie geograficzne (peryferyjność oraz pośrednio: duża odległość od głównych dróg kołowych, obecność linii kolejowych o niskich prędkościach maksymalnych – wszystkie te cechy to szczególnie przypadłość obszaru Sudetów)⁷⁹. Kwestia bliskości dużych aglomeracji miejskich oraz korzystnie położonych szlaków komunikacyjnych jest czynnikiem bardzo istotnym zarówno z punktu widzenia kondycji przedsiębiorstw, jak i mobilności pracowników. Tezę tę potwierdzają stopy bezrobocia rejestrowanego w 2012 r. w powiatach: wrocławskim (5,6%), oławskim (11,8%), trzebnickim (14,3%), średzkim (14,6%) i świdnickim (15,1%), na które oddziałuje bliskość położenia Wrocławia i autostrady A4⁸⁰.

⁷⁸ Sytuacja na dolnośląskim..., s.17;

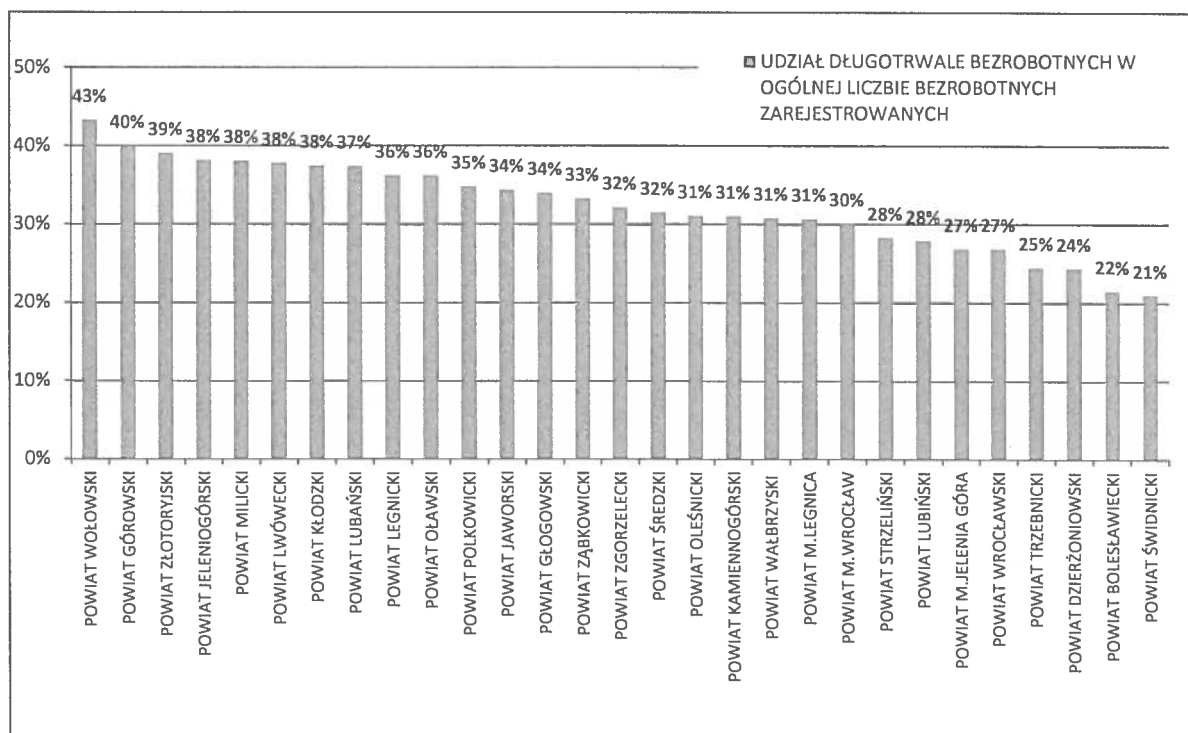
⁷⁹ Ibidem

⁸⁰ Ibidem

Województwo dolnośląskie w 2012 r. wyróżniało się również zróżnicowanym poziomem bezrobocia długotrwałego. Najwyższy udział długotrwałe bezrobotnych w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych miał miejsce w powiatach: wołowskim (43,3%), górowskim (40,0%), złotoryjskim (39,1%), jeleniogórskim (38,2%) oraz milickim (38,1%). Natomiast najniższe wartości wskaźnika zanotowano w powiatach: świdnickim (21,0%) i bolesławieckim (21,5%).

WYKRES 10. UDZIAŁ DŁUGOTRWALE BEZROBOTNYCH W OGÓLNEJ LICZBIE BEZROBOTNYCH ZAREJESTROWANYCH W 2012

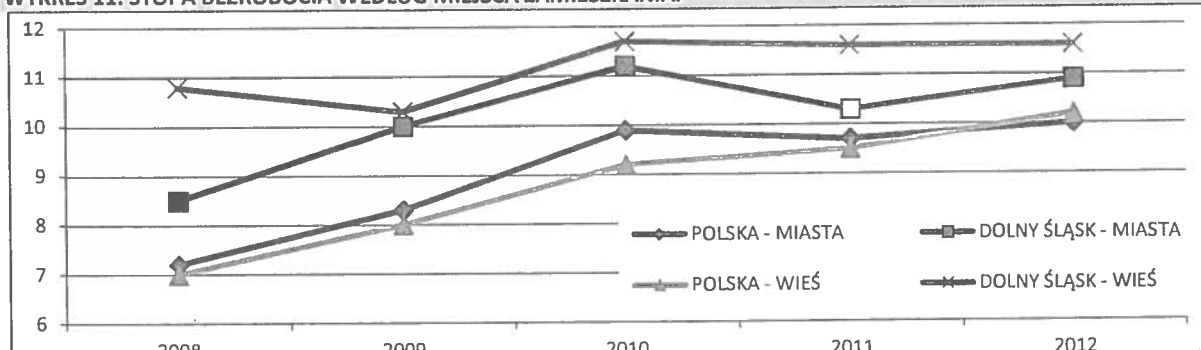

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Kolejne zróżnicowanie występuje na linii miasto-wieś. Osoby zamieszkujące na wsi mają często większy problem ze znalezieniem odpowiadającej im pracy, chociażby z powodu niewielkiej liczby ofert zlokalizowanych w danym rejonie oraz trudnej sytuacji na rynku pracy na obszarach popegeerowskich. Według danych GUS na podstawie wyników Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) w całym województwie dolnośląskim średnioroczna stopa bezrobocia na wsi w 2012 r. była równa 11,6%, a dla miast wynosiła 10,9%. Ponadto z porównania wskaźników dla miast i wsi na Dolnym Śląsku i w Polsce od 2008 r. do 2012 r. wynika, że poziom bezrobocia na dolnośląskich wsiach utrzymywał się na najwyższym poziomie przez cały badany okres.

WYKRES 11. STOPA BEZROBOCIA WEDŁUG MIEJSCA ZAMIESZKANIA.

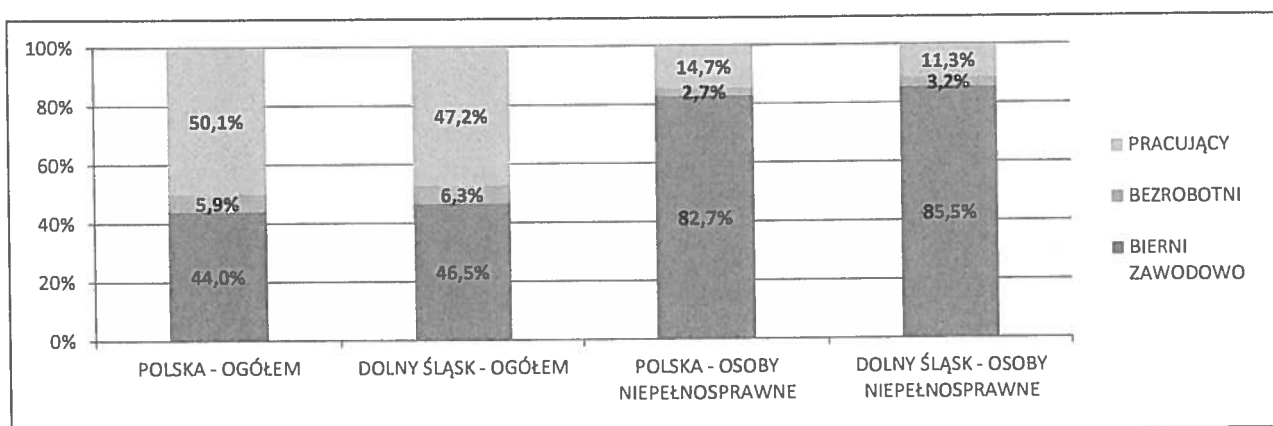

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych na Dolnym Śląsku

Sytuacja osób niepełnosprawnych na rynku pracy w województwie dolnośląskim należy do najgorszych w kraju – zarówno pod względem współczynnika aktywności zawodowej, jak i wskaźnika zatrudnienia Dolny Śląsk zajmuje przedostatnie miejsce wśród województw (odpowiednio 12,3% i 9,7%)⁸¹. Ogromna większość osób niepełnosprawnych w wieku powyżej 15 lat pozostaje bierna zawodowo – w I kwartale 2012 roku w Polsce ich odsetek wyniósł 82,7%, a w województwie dolnośląskim aż 85,5%. Na Dolnym Śląsku pracuje jedynie 11,3% osób niepełnosprawnych w wieku 16 i więcej lat, zaś 3,2% to osoby bezrobotne.

WYKRES 12. Udział osób pracujących, bezrobotnych i biernych zawodowo w wieku 16 lat i więcej – dla ogółu ludności i dla osób niepełnosprawnych w I kwartale 2012 r. w Polsce i w województwie dolnośląskim.

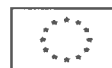

Źródło: Badanie sytuacji osób niepełnosprawnych na dolnośląskim rynku pracy i edukacji, Obserwatorium dolnośląskiego rynku pracy i edukacji, Wrocław 2013, s. 110

Jeden z najwyższych udziałów osób niepełnosprawnych w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych w 2012 r. zanotowano na Dolnym Śląsku – 3 miejsce w Polsce, ze wskaźnikiem równym 7,0% (BDL, GUS).

Zatrudnianie osób niepełnosprawnych jest rzadko spotykaną praktyką w województwie dolnośląskim. Nieco ponad co dziesiąta firma zatrudniająca pracowników (11%) deklaruje, iż pracują w niej osoby niepełnosprawne, kolejne zaś 3% miało takie doświadczenia w przeszłości. Największa liczba

⁸¹ Badanie sytuacji osób niepełnosprawnych na dolnośląskim rynku pracy i edukacji, Obserwatorium dolnośląskiego rynku pracy i edukacji, Wrocław 2013, s. 110

pracodawców (86%) nigdy nie zatrudniała osób niepełnosprawnych. Jedynie co dziesiąty pracodawca z terenu Dolnego Śląska zatrudnia 6% i więcej niepełnosprawnych pracowników⁸².

Z badania średniego udziału ofert pracy dla osób niepełnosprawnych w ogólnej liczbie ofert w latach 2008-2012 wynika, iż Dolny Śląsk osiągnął wartość wskaźnika minimalnie wyższą od średniej dla Polski (Dolny Śląsk – 10,4%, Polska – 9,1%). Najmniejszym udziałem wyróżniały się powiaty: głogowski i jeleniogórski, w których w badanym okresie nie zanotowano ofert pracy dla osób niepełnosprawnych oraz powiaty: lwówecki, średzki, kamiennogórski, ząbkowicki, wołowski, polkowicki, bolesławiecki i trzebnicki, w których poziom wskaźnika nie przekroczył wartości 3,3%. Największy odsetek ofert dla osób niepełnosprawnych zarejestrowano w mieście Jelenia Góra (31,2%).

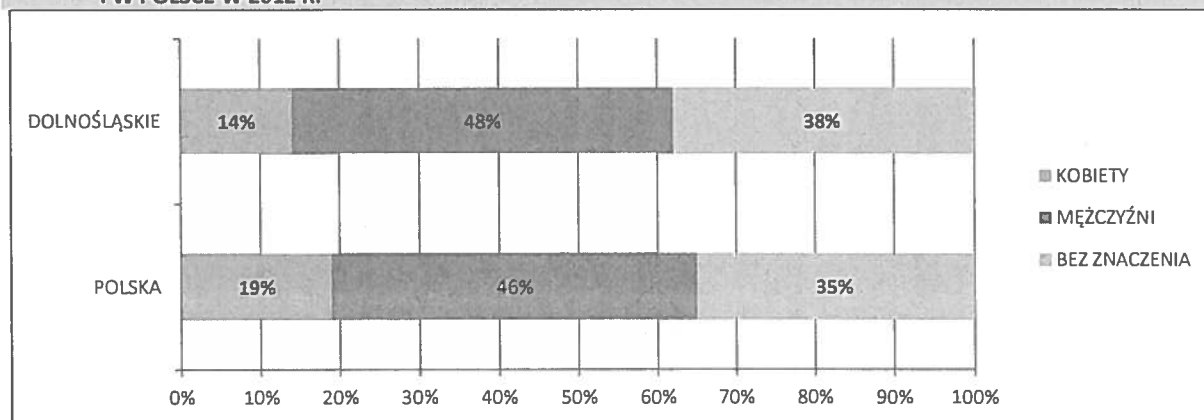
Samo położenie grupy niepełnosprawnych jest na tle ogółu osób bez pracy zdecydowanie trudniejsze – osoby te są w wieku starszym (powyżej 45 roku życia (68%), gorzej wykształcone (aż 37% bezrobotnych niepełnosprawnych posiada wykształcenie co najwyżej gimnazjalne, zaś kolejne 35% to osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym) i dłużej pozostają bez pracy (61% bezrobotnych niepełnosprawnych nie ma pracy od co najmniej 6 miesięcy. Ponad połowa osób niepełnosprawnych (57%) nie ma żadnych życiowych doświadczeń związanych z pracą zawodową⁸³.

Aktywizacja zawodowa kobiet na Dolnym Śląsku

Udział kobiet w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych na Dolnym Śląsku w 2012 r. wynosił 51,0%, przy wskaźniku dla Polski równym 51,4%. Z analizy przestrzennego zróżnicowania wynika, że najwyższy odsetek kobiet wśród ogółu bezrobotnych w 2012 r. wystąpił w powiecie głogowskim (61,4%), a następnie – w powiatach lubińskim (59,3%), polkowickim (58,5%), milickim (56,7%) i zgorzeleckim (56,4%). Z kolei najniższe wartości wskaźnika odnotowano w powiatach: kamiennogórskim (41,1%), mieście Jelenia Góra (46,5%), średzkim (47,1%), ząbkowickim (47,3%) oraz jeleniogórskim (47,9%).

Warto zwrócić uwagę na kwestię związaną z równouprawnieniem mężczyzn i kobiet. Potwierdzeniem lepszej sytuacji mężczyzn na rynku pracy jest badanie „BKL – Badanie Pracodawców 2012” dotyczące preferowanej płci kandydatów do pracy. Wynika z niego, że prawie połowa ankietowanych na Dolnym Śląsku i w Polsce wskazała mężczyzn jako preferowaną płć w procesie rekrutacji (Wykres 13).

WYKRES 13. WYMAGANIA PRACODAWCÓW DOTYCZĄCE PŁCI KANDYDATÓW W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM I W POLSCE W 2012 R.

Źródło: Rynek pracy w województwie dolnośląskim w świetle danych z badań Bilans Kapitału Ludzkiego 2012, Patrycja Antosz, Krzysztof Kasperek, Mateusz magie rowski, Kraków-Wrocław 2013 r., s. 39

⁸² Ibidem

⁸³ Ibidem

Analizując aktywność zawodową ludności według płci w województwie dolnośląskim w 2012 r., można zauważyć, że dla mężczyzn wartość współczynnika jest równa 61,9%. Dla porównania współczynnik aktywności kobiet wyniósł 46,5%. Analiza współczynników przeprowadzona dla obu płci wykazała, iż w latach 2008-2012 na Dolnym Śląsku współczynnik aktywności zawodowej kobiet i mężczyzn był niższy od wskaźników mierzonych dla kraju.

Mapa 10. Udział kobiet w ogólnej liczbie bezrobotnych w 2012 R.

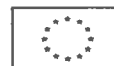

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

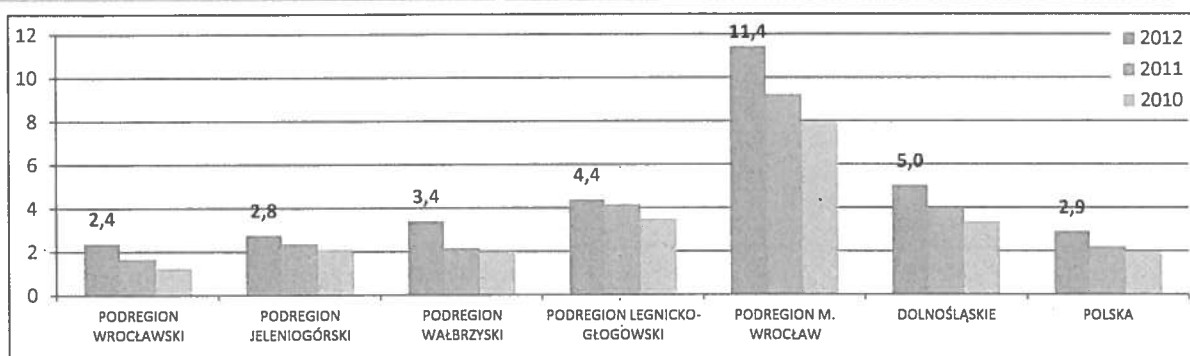
Istotny jest również fakt, iż w Polsce i na Dolnym Śląsku największą grupę biernych zawodowo w 2012 r. stanowiły kobiety, których udział w ogólnej liczbie osób biernych zawodowo wynosił kolejno: 61,3% i 61,1%. Dlatego też należy podejmować działania mające na celu zapobieżenie całkowitemu wycofywaniu się z rynku pracy kobiet decydujących się na macierzyństwo. Tego rodzaju polityka powinna być obliczona przede wszystkim na ułatwianie obojgu rodzicom godzenia opieki nad dziećmi z pracą zawodową (telepraca, dzielenie etatów, indywidualne umowy pracowników z pracodawcami dotyczące elastycznych godzin pracy i pracy w domu). Ważna jest również diagnoza stanu infrastruktury żłobków oraz prowadzenie polityki mającej na celu zapewnienie równego dostępu do tych form opieki dzieci, których rodzice pragną pozostać na rynku pracy.

Jednym z najbardziej efektywnych narzędzi pozwalających zapewnić wysoki poziom dzietności przy utrzymaniu wysokiej aktywności zawodowej rodziców (w szczególności kobiet) jest zapewnienie łatwego dostępu do instytucjonalnej i/lub pozarodzinnej opieki nad małym dzieckiem. Na Dolnym Śląsku w 2011 r. prowadzonych było 78 żłobków, do których na przyjęcie czekało aż 1 352 dzieci⁸⁴.

⁸⁴ Przed wprowadzeniem w życie ustawy o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3, żłobki działały jak zakłady opieki zdrowotnej (ZOZ), a ich funkcjonowanie określały przepisy ustawy o ZOZ-ach. Musiały być w nich przestrzegane przepisy dotyczące standardów sanitarnych i higienicznych takich jak np. w szpitalach, czy innych placówkach służby zdrowia. Także wymagania lokalowe musiały spełniać standardy zakładów opieki zdrowotnej. Sprostanie tym wymaganiom nie było łatwe, dlatego utworzenie żłobka niepublicznego stanowiło prawdziwe wyzwanie.

Biorąc pod uwagę liczbę dzieci oczekującą na miejsce w żłobku można wnioskować, iż inne formy opieki nad dzieckiem (kluby dziecięce, opiekun dzienny, niania)⁸⁵ będą się cieszyć również dużym zainteresowaniem. W 2012 r. w województwie dolnośląskim powstało 11 klubów dziecięcych, trzy w podregionie wałbrzyskim w powiatach: dzierzoniowskim, świdnickim, ząbkowickim; trzy w podregionie wrocławskim w powiatach: milickim, oleśnickim, średzkim oraz pięć w mieście Wrocław. Powiat górowski jako jedyny nie posiadał żadnych miejsc w żłobkach oraz oddziałach żłobowych w latach 2010-2011. Z 91 miast na Dolnym Śląsku w 10 gminach miejskich oraz w 39 miastach gmin miejsko-wiejskich nie odnotowano w 2012 r. ani jednego miejsca w żłobkach, czy klubach dziecięcych.

WYKRES 14. MIEJSCA W ŻŁOBKACH I KLUBACH DZIECIĘCYCH NA 100 DZIECI W WIEKU 0-3 LATA W LATACH 2010-2012.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W 2012 r. wskaźnik miejsc w żłobkach i klubach dziecięcych przypadająca na 100 dzieci w wieku 0-3 lata dla Dolnego Śląska wynosił 5,0 (tylko Opolskie miało wyższy 5,5) i był wyższy od wskaźnika dla Polski, który wynosił 2,9. Pomimo rosnącego z roku na rok wskaźnika (2010 = 3,4, 2011 = 4,0) i wysokiego wskaźnika w stosunku do pozostałych województw w 2012 r. ilość tych miejsc jest niewystarczająca.

Aktywizacja zawodowa osób po 50 roku życia na Dolnym Śląsku

Na koniec 2012 r. w województwie dolnośląskim wśród zarejestrowanych bezrobotnych znalazło się 44,2 tys. osób powyżej 50 roku życia co stanowiło 28,1% ogółu zarejestrowanych. Stosunkowo wysoka wartość wskaźnika wynika z faktu, iż większa liczba starszych osób w ogólnej liczbie ludności regionu przekłada się też na liczbę bezrobotnych w tym wieku. Osoby w wieku przedemerytalnym często posiadają wykształcenie nieadekwatne do aktualnych potrzeb rynku, są to osoby najmniej mobilne i najtrudniej poddające się przekwalifikowaniu⁸⁶.

Z analizy udziału bezrobotnych w wieku 55 lat i więcej w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych w województwie dolnośląskim w 2012 r. wynika, że najwyższy udział osób starszych zanotowano w powiatach: miasto Wrocław, miasto Jelenia Góra, wrocławski i jeleniogórski, a najniższy w powiatach położonych w północnej części województwa (lubiński, polkowicki, górowski, milicki, głogowski).

Analiza wskaźnika zatrudnienia w grupie powyżej 50 roku życia na Dolnym Śląsku w latach 2008 – 2012 można zauważyć pozytywne tendencje w tym zakresie (od 28,5% w 2008 r. do 30,5% w 2012 r.).

⁸⁵ Według nowej ustawy opieka nad dziećmi do lat 3 może być organizowana w formie żłobka lub klubu dziecięcego, a także sprawowana przez dziennego opiekuna oraz nianię.

⁸⁶ Analiza potencjału dolnośląskich powiatów i gmin w zakresie rynku pracy i edukacji, Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy, Wałbrzych 2011 r., s. 11

Rozwój przedsiębiorczości w województwie dolnośląskim w 2012 r.

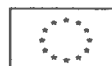
Jednym ze wskaźników dobrze obrazujących rozwój przedsiębiorczości wśród mieszkańców Dolnego Śląska w 2012 r. jest liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym. Z analizy wynika, że poziom przedsiębiorczości w 2012 r. w województwie dolnośląskim (wskaźnik równy 12,3%) oraz w kraju był na zbliżonym poziomie (wskaźnik równy 11,9%). Pozwoliło to ulokować Dolny Śląsk na 5 pozycji wśród województw (razem z lubuskim i małopolskim).

Badając wewnętrzne zróżnicowanie Dolnego Śląska w zakresie poziomu przedsiębiorczości w 2012 r., można zauważyć, iż największą liczbę osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym zanotowały powiaty: miasto Wrocław (17), miasto Jelenia Góra (16), jeleniogórski (14), miasto Legnica (14) i wrocławski (14). Wyżej wymienione jednostki samorządu terytorialnego osiągnęły wartość wskaźnika wyższą od średniej krajowej (12). Najniższymi wskaźnikami wskazującymi na wysokość poziomu przedsiębiorczości wyróżniły się powiaty: wołowski (8), polkowicki (8), górowski (8), zgorzelecki (9), strzeliński (9), lwówecki (9) i bolesławiecki (9).

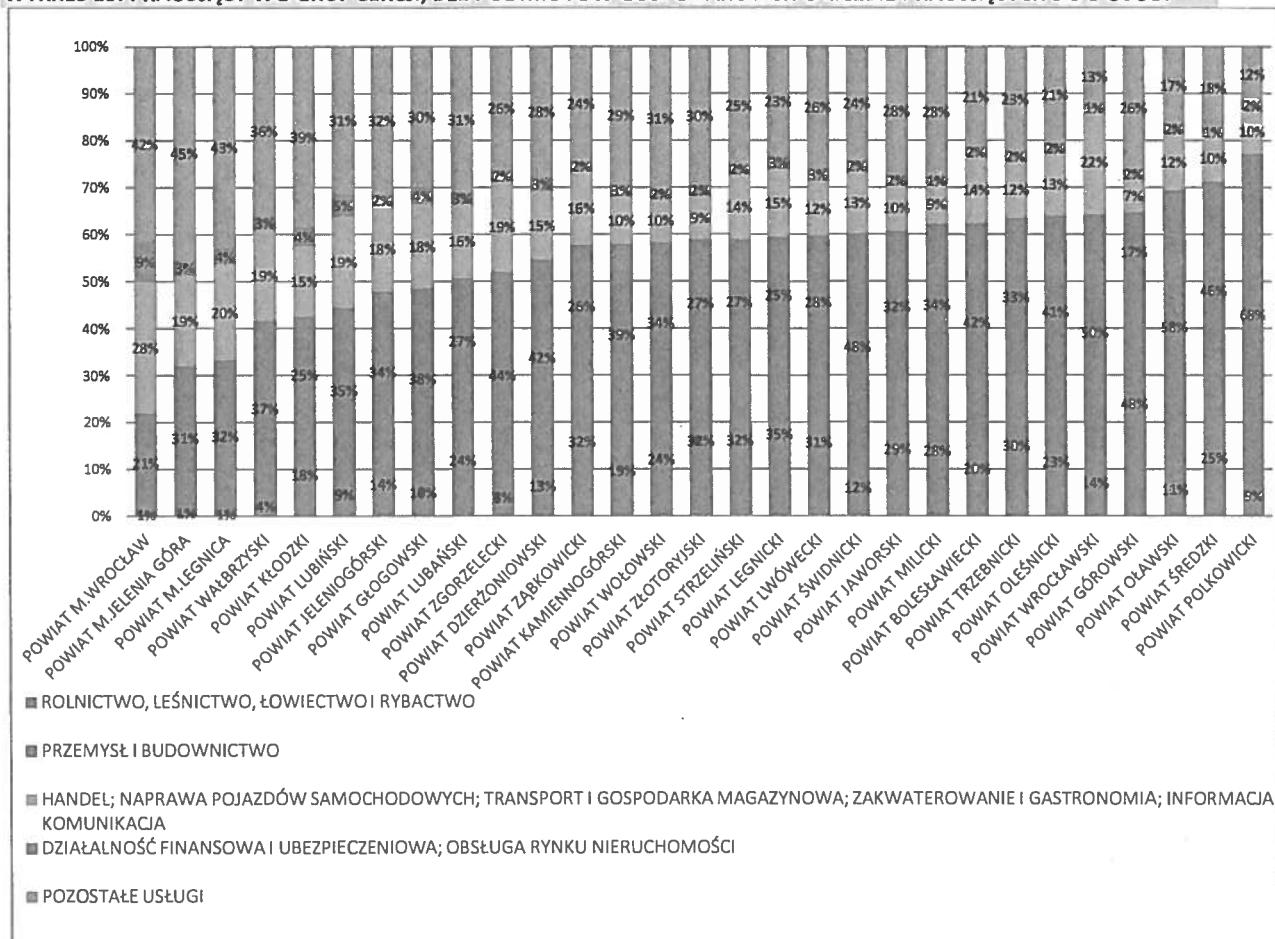
Pracujący i bezrobotni według sekcji gospodarki w 2012 r.

Analizując strukturę pracujących w podmiotach o liczbie pracujących powyżej 9 osób w 2012 r., można zauważyć, iż na Dolnym Śląsku dominują pracujący w grupach sekcji: przemysł i budownictwo (33%) oraz pozostałe usługi (32%). W Polsce również przeważają pracujący w ww. sekcjach, jednak ich udział w ogólnej strukturze jest mniejszy (28%) niż w przypadku województwa dolnośląskiego. Największa różnica pomiędzy analizowanymi strukturami występuje w przypadku udziału pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie, który na Dolnym Śląsku wyniósł 11%, natomiast w Polsce 22%.

Z badania zróżnicowania struktury pracujących w 2012 r. wynika, iż prawie wszystkie dolnośląskie powiaty zanotowały większy udział pracujących w przemyśle i budownictwie od wskaźnika dla kraju, przy czym największy miał miejsce w powiatach: polkowickim, oławskim, średzkim, świdnickim i wrocławskim, a najmniejszy w górowskim i mieście Wrocław. Większym od wskaźnika dla kraju udziałem pracujących w sekcjach usługowych wyróżniło się 8 powiatów. Największy udział zanotowano w powiatach grodzkich: Wrocław, Jelenia Góra i Legnica, natomiast najmniejszym charakteryzowały się powiaty: polkowicki, średzki i oławski. Największy udział pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie odnotowano w powiecie górowskim, a najmniejszy w powiatach grodzkich: Wrocław, Jelenia Góra i Legnica oraz w powiecie wałbrzyskim.

WYKRES 15. PRACUJĄCY WG GRUP SEKCJI, BEZ PODMIOTÓW GOSPODARCZYCH O LICZBIE PRACUJĄCYCH DO 9 OSÓB.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na Dolnym Śląsku W 2012 r. w powiatowych urzędach pracy wzrosła liczba zarejestrowanych bezrobotnych. Zarejestrowano 218 256 bezrobotnych, napływ wzrósł o 8 581 osób w porównaniu z 2011 r. W strukturze napływu bezrobotnych największy odsetek stanowiły osoby, które przed nabyciem statusu bezrobotnego pracowały w następujących sekcjach gospodarki: przetwórstwo przemysłowe (33 328 osób, tj. 18,1% poprzednio pracujących), handel hurtowy i detaliczny (26 518 osób, tj. 14,4%), budownictwo (16 300 osób, tj. 8,8%), działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca (13 642 osoby, tj. 7,4%), administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe zabezpieczenia społeczne (7 514 osób, tj. 4,1%). Największy wzrost napływu bezrobotnych, w porównaniu z 2011 r. wystąpił w grupie osób pracujących poprzednio w sekcji działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca (wzrost o 2 455 osób) oraz budownictwo (wzrost o 2 085 osób). Wzrosła też o 3 735 liczba zarejestrowanych osób, dla których nie zidentyfikowano sekcji działalności gospodarczej. Natomiast zmniejszyła się o 2 119 osób liczba nowo zarejestrowanych bezrobotnych, którzy wcześniej nie pracowali. Struktura napływu bezrobotnych w układzie sekcji gospodarki wskazuje, że więcej niż co czwarty rejestrujący się bezrobotny pracował przed rejestracją w przetwórstwie przemysłowym i budownictwie (26,9%), stąd też 36,6% napływu bezrobotnych posiadających zawód stanowiły osoby reprezentujące wielkie grupy zawodów – robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy oraz operatorzy maszyn i urządzeń.

W 2012 r. zarejestrowało się 65 638 bezrobotnych posiadających zawody z tych grup. Negatywnym zjawiskiem jest fakt, że znaczna liczba absolwentów rejestruje się w zawodach o największej liczbie bezrobotnych⁸⁷.

W oparciu o wskaźnik intensywności nadwyżki (deficytu) zawodów, zidentyfikowano w województwie dolnośląskim w 2012 r.: 295 zawodów deficytowych (bez zawodów o deficycie maksymalnym), 94 zawody zrównoważone (bez zawodów o maksymalnej nadwyżce), 819 zawodów nadwyżkowych. W 2012 r. w zawodach deficytowych sklasyfikowano 6,4% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych, 6,6% napływu bezrobotnych oraz 43,9% napływu ofert pracy. W zawodach nadwyżkowych sklasyfikowano 72,5% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych, ponadto zawody nadwyżkowe objęły 69,8% napływu bezrobotnych oraz 50,9% napływu ofert pracy. Zawody zrównoważone objęły 1,2% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych, 1,3% napływu bezrobotnych oraz 4,4% ogólnej liczby zgłoszonych ofert pracy. Liczną grupę nadwyżkową na rynku pracy stanowią bezrobotni bez zawodu. Stanowili oni w omawianym okresie 15,4% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych oraz 18,0% napływu bezrobotnych⁸⁸.

Kwalifikacje Dolnego Śląska w perspektywie lat 2015–2020

Popyt na pracowników o określonych kwalifikacjach i umiejętnościach w danym województwie w istotnym stopniu warunkuje struktura branżowa podmiotów gospodarczych działających na jego obszarze. Zarysowujące się zmiany na dolnośląskim rynku pracy będą w sposób znaczący oddziaływać na rodzaj kwalifikacji zatrudnionych.

W województwie dolnośląskim pracodawcy najczęściej poszukujący pracowników działają w branży: usługi specjalistyczne (co trzeci pracodawca z branży poszukiwał pracowników), co przewyższa wynik ogólnopolski, gdzie co piąty pracodawca z tej kategorii poszukiwał pracowników. Wyraźnie niższe zainteresowanie zatrudnieniem nowych pracowników niż przeciętna ogólnopolska widoczne jest w przypadku branż opieka zdrowotna i pomoc społeczna (16 pkt. procentowych różnicy), edukacja (7 pkt. procentowych różnicy) oraz przemysł i górnictwo (6 pkt. procentowych różnicy).

Trzy kategorie zawodowe pracowników na które zgłaszano największy popyt wśród pracodawców w dolnośląskim to kolejno:

- robotnicy wykwalifikowani. Najczęściej wymieniano mechaników pojazdowych, dekarzy, konserwatorów budynków, operatorów obrabiarek, ślusarzy, monterów instalacji sanitarnych, murarzy, monterów ociepleń budynków oraz monterów sieci wodno-kanalizacyjnych),
- technicy i personel średniego szczebla. Wśród nich najczęściej poszukiwano: księgowych, agentów ubezpieczeniowych, agentów ds. pozyskiwania gruntów pod nieruchomości, zaopatrzeniowców, techników mechaników oraz spedytorów.
- specjaliści. Najczęściej wymieniano: spec. ds. marketingu i handlu, architektów, spec. ds. rozwoju systemów informacyjnych, spec. ds. sprzedaży, inżynierów mechaników oraz chemików⁸⁹.

Mając na uwadze rozwój sektora usług - wzrośnie zapotrzebowanie na umiejętności o charakterze komunikacyjnym, w tym kompetencje cyfrowe i umiejętności analitycznego myślenia. Biorąc natomiast pod uwagę rozwój technologii teleinformatycznych, również umiejętności w tym zakresie będą dla regionu znaczące. Niezbędną wiedzą nt. elastyczność w sferze zatrudnienia będą musieli

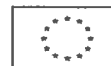
⁸⁷ Ranking zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie dolnośląskim w 2012 r. część diagnostyczna, Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy, Kwiecień 2011, s. 4-5

⁸⁸ Ranking zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie dolnośląskim w 2012 r. część diagnostyczna, Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy, Kwiecień 2011, s. 35-36

⁸⁹ Fragment prezentuje wyniki badań BLK przeprowadzonych w 2012 r. przez PARP wśród 16000 pracodawców z Dolnego Śląska.

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

wykazać się dolnośląscy przedsiębiorcy (umiejętności związane z problematyką zarządzania czasem pracy, a także z zagadnieniem łączenia życia zawodowego z życiem rodzinnym)⁹⁰.

Wyniki badania przeprowadzonego w 2012 wśród 16 000 przedstawicieli przedsiębiorstw z Dolnego Śląska pokazują następujące zapotrzebowanie na kwalifikacje:

W województwie ankietowani najczęściej wskazywali na umiejętności samoorganizacyjne (ponad połowa pracodawców) oraz umiejętności zawodowe i interpersonalne. Wyniki badania wykazały, że u nowo zatrudnionych pracowników pracodawcy poszukują przede wszystkim kompetencji takich jak: zaangażowanie, motywacja, komunikatywność, umiejętności interpersonalne, umiejętność pracy w grupie, samodzielność, umiejętność samodzielnego rozwiązywania problemów i podejmowania decyzji.

Jako nowe wyzwanie można traktować języki obce w obszarze specjalistycznym czy też znajomość języków krajów dynamicznie rozwijających się, np. chińskiego. Okazało się również, iż w przyszłości najbardziej będą poszukiwani specjaliści, których kwalifikacje zostały potwierdzone przez niezależne, najchętniej międzynarodowe środowiska branżowe. Zapotrzebowanie firm na specjalistów, szczególnie w przemyśle high-tech jest tak duże, że niemal niezależnie od kraju i stopy bezrobocia nie mają oni problemów z zatrudnieniem. Szczególnie specjaliści w dziedzinie informatyki, telekomunikacji, biotechnologii, nowych materiałów są w czasach rozwoju gospodarki opartej na wiedzy niezbędni. Dobrzy pracownicy są na rynku województwa dolnośląskiego „dobrem rzadkim”. Szacunkowo 60% dolnośląskich przedsiębiorców uważa, że znalezienie następcy pracownika, który nagle odszedł z firmy byłoby trudne (w tym 15% sądzi, że to bardzo trudne). Z tego względu pracodawcy starają się zachęcić pracowników do związania się z firmą – oferują w tym celu rozmaite świadczenia. 43% badanych pracodawców prowadziło ostatnio szkolenia dla swoich załóg, a 40% zamierza takie szkolenia przeprowadzić w najbliższej przyszłości. Najliczniejsi jednak są tacy pracodawcy, którzy nie prowadzili i nie zamierzają prowadzić żadnych szkoleń dla swoich pracowników. Na ogół twierdzą, że nie ma takiej potrzeby. Najczęściej oferowane przez pracodawców szkolenia to kursy językowe (prawie wyłącznie język angielski, w pojedynczych przypadkach inne języki) oraz kursy pozwalające zdobyć specjalistyczne uprawnienia zawodowe. Szkolenia oferują przede wszystkim firmy duże, które charakteryzują się profesjonalnym podejściem do rozwoju zasobów ludzkich⁹¹.

RYNEK PRACY

POTENCJAŁ:

- Położenie Dolnego Śląska to wielki potencjał do wykorzystania. Znaczne zagęszczenie ważnych perspektywnie dla Polski i Europy szlaków transportowych, tworzących szanse dla rozwoju gospodarczego regionu, sprzyjają mobilności pracowników i podejmowaniu pracy w miastach innych niż stałe miejsce zamieszkania.
- Dolny Śląsk charakteryzuje się stosunkowo wysokim, zróżnicowanym obszarowo poziomem przedsiębiorczości mieszkańców.
- Dolny Śląsk dzięki wysokiemu wskaźnikowi urbanizacji oraz jednej z największych liczb zarejestrowanych podmiotów gospodarczych posiada potencjał do tworzenia nowych miejsc pracy.

⁹⁰ Fragment prezentuje wyniki badań ankietowych przeprowadzonych w 2010 r. wśród 789 przedstawicieli przedsiębiorstw z Dolnego Śląska. Koncepcja badań, jak i ich realizacja będące przedmiotem niniejszego opracowania jest autorstwa Teresy Kupczyk, W: *Zapotrzebowanie na kwalifikacje i szkolenia pracowników przedsiębiorstw z Dolnego Śląska*, Wyd. Wyższa Szkoła Handlowa, Wrocław 2011.

⁹¹ Zespół The Gallup Organization Poland Sp. z o.o., *SYTUACJA NA DOLNOSLASKIM RYNKU PRACY – BADANIE ZAPOTRZEBOWANIA NA ZAWODY, KWALIFIKACJE I UMIEJETNOSCI*, Wałbrzych 2011, s. 25-26.

Województwo dolnośląskie na tle kraju wyróżnia się wysoką liczbą organizacji i stowarzyszeń społecznych, wspierających wzrost aktywizacji zawodowej bezrobotnych, w szczególności znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy.

Duża aktywność społeczna i gospodarcza mieszkańców i przedsiębiorców skierowana na kreowanie nowych produktów turystycznych, a co za tym idzie kreowanie nowych miejsc pracy w województwie⁹².

- Istotne znaczenie dla rynku pracy ma koncentracja specjalistycznych placówek służby zdrowia na Dolnym Śląsku (klinik i szpitali specjalistycznych) jako szansa na przedłużenie aktywności zawodowej osób pracujących np. w warunkach szkodliwych oraz cierpiących na choroby cywilizacyjne, będące najistotniejszą przyczyną niezdolności do pracy.
- Wrocław jako silny i rozpoznawalny ośrodek akademicki z dużym potencjałem naukowo-badawczym, to miejsce gdzie kształcenie ustawiczne mieszkańców regionu, ale i także z całej Polski, jest dużo łatwiejsze. Ludzie młodzi posiadający różnorodne wykształcenie mogą zaspokoić potrzeby regionalnego rynku pracy.
- Dolny Śląsk jest silnym ośrodkiem edukacyjno-kulturalnym przyciągającym młodzież spoza regionu, co sprzyja wspieraniu mobilności młodych pracowników.
Wysoka atrakcyjność inwestycyjna, występowanie dogodnych obszarów dla inwestycji gospodarczych i tworzenia miejsc pracy to kolejny atut sprzyjający aktywizacji zawodowej mieszkańców regionu.

WYZWANIA:

- Wspieranie i pobudzanie aktywności zawodowej Dolnego Śląska.
- Włączenie wszystkich grup społecznych Dolnego Śląska (zwłaszcza rodziców wracających na rynek pracy) w aktywne życie zawodowe⁹³.
- Wspieranie osób bezrobotnych o kwalifikacjach niedostosowanych do potrzeb rynku pracy, w szczególności ludzi starszych.
- Wspieranie równości mężczyzn i kobiet na rynku pracy oraz godzenia życia zawodowego i rodzinnego, zwłaszcza poprzez wdrażanie idei flexicurity oraz wspieranie opieki nad dziećmi do 3 roku życia.
- Rozwój i wspieranie innowacyjnych rozwiązań w zakresie programów zdrowotnych służących wspieraniu i wydłużaniu aktywności zawodowej mieszkańców Dolnego Śląska.
- Dostosowanie wsparcia do przestrzennego zróżnicowania sytuacji na dolnośląskim rynku pracy⁹⁴.
- Aktywna polityka prozatrudnieniowa województwa zapewniająca wsparcie mobilności pracowników.
- Wspieranie przystosowania przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian na rynku pracy.
- Przeciwdziałanie wysokiemu wieloletniemu bezrobociu na obszarach wiejskich.

WŁĄCZENIE SPOŁECZNE

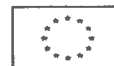
Analiza grup zagrożonych ubóstwem oraz wykluczeniem społecznym

W Polsce wsparcie z systemu pomocy społecznej udzielane jest osobom i rodzinom, które nie są w stanie same pokonać trudnych sytuacji życiowych, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby

⁹² Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020, s. 15

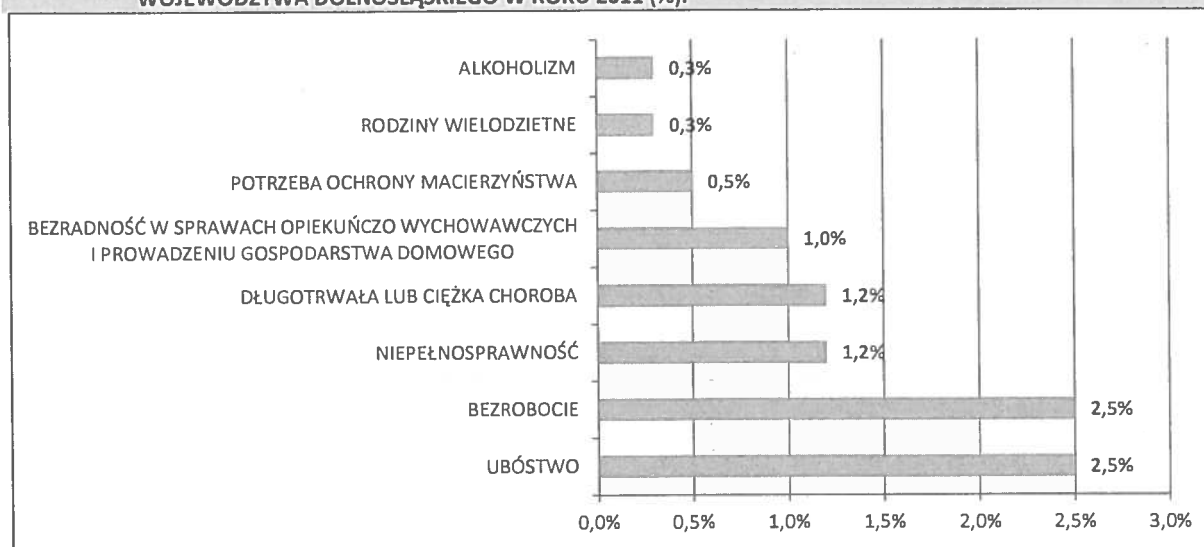
⁹³ *ibidem*, s.6.

⁹⁴ *ibidem*, s.12.

i możliwości⁹⁵. Poziom ww. wsparcia najlepiej obrazuje wskaźnik deprywacji lokalnej (liczba osób korzystających z pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców), który w województwie dolnośląskim w 2011 r. wyniósł 43. Niższy odnotowano tylko w 4 województwach. Najczęstsze powody uprawniające osoby i rodziny do korzystania ze wsparcia instytucji pomocy społecznej to ubóstwo i bezrobocie (Wykres 16).

WYKRES 16. ODSETEK KORZYSTAJĄCYCH Z POMOCY SPOŁECZNEJ W GMINACH W OGÓLNEJ LICZBIE MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO W ROKU 2011 (%).

Źródło: DOPS, *Ocena zasobów pomocy społecznej w gminach i powiatach województwa dolnośląskiego*, Wrocław 2012, s. 15

Ubóstwo

Ubóstwo określa się jako stan, w którym jednostce lub grupie społecznej brakuje środków na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych⁹⁶. Polska należy do państw o wysokim poziomie zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, który w 2011 r. wyniósł 27,2% (przy średniej dla UE 24,1%), jednak notuje się stopniowy spadek wartości tego wskaźnika⁹⁷.

W 2011 r. problem ubóstwa dotyczył 58% Dolnoślązaków korzystających z pomocy społecznej. Z powodu ubóstwa wsparciem objęto 69 938 osób, w tym 46 640 rodzin⁹⁸. Gospodarstwo domowe (tym samym osoby wchodzące w jego skład) zostały uznane za ubogie (zagrożone ubóstwem), jeżeli poziom jego wydatków jest niższy od wartości przyjętej za granicę ubóstwa: relatywna granica ubóstwa, ustawowa granica ubóstwa, minimum egzystencji (ubóstwo skrajne)⁹⁹.

Z analiz ubóstwa wykorzystujących wyniki badań budżetów gospodarstw domowych w województwach wynika, że odsetek osób w gospodarstwach domowych o dochodach nie pozwalających na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych w 2012 r. w województwie dolnośląskim kształtował się na poziomie 4,6%, natomiast wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym wyniósł 12,2%. Według tzw. ustawowej granicy ubóstwa, która wg ustawy o pomocy społecznej wynosi 542 zł dla osoby samotnie gospodarującej i 519 zł dla osoby w rodzinie, żyło 6,1%

⁹⁵ Art. 2.1. ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku

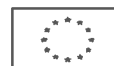
⁹⁶ A. Rajkiewicz, J. Supińska, M. Książopolskiego (red), *Polityka społeczna: materiały do studiowania*, Katowice: "Śląsk", 1998, s. 137.

⁹⁷ Europejskie badanie dochodów i warunków życia (EU-SILC) w 2011 r., źródło danych Eurostat

⁹⁸ *Ocena zasobów pomocy społecznej w gminach i powiatach województwa dolnośląskiego*; Wrocław 2012, s.

16

⁹⁹ www.stat.gov.pl „Ubóstwo w Polsce w 2011 r. (na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych”, s.2.

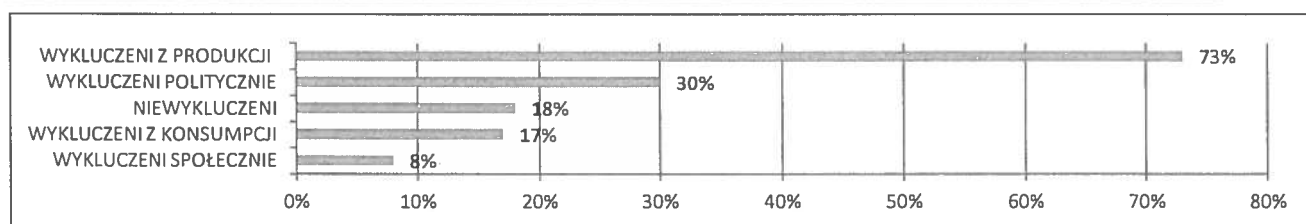
osób w gospodarstwach domowych. Z prowadzonych w Polsce badań w 2011 r. wynika, że dzieci są bardziej narażone na ubóstwo (ok. 22% ogółu dzieci w Polsce), niż dorośli (poniżej 17% populacji w wieku 18 lat i więcej w Polsce)¹⁰⁰. W sposób szczególny należy walczyć z biedą wśród osób zależnych, tj. dzieci (zagrożenie dziedziczenia ubóstwa) oraz osób starszych. W grupie osób w wieku produkcyjnym w 2012 r. w województwie dolnośląskim zagrożenie ubóstwem wyniosło 11,8% (kraj 10,1%). Na tle pozostałych regionów kraju Dolny Śląsk plasuje się na 4. miejscu.

Osoby niepełnosprawne

Według wstępnych danych NSP w 2011 r. w województwie dolnośląskim odnotowano 383 tys. osób z niepełnosprawnością, co stanowi 13,2% ogółu ludności województwa (w kraju 12,2%). Z NSP wynika, że w 2011 r. na Dolnym Śląsku w miastach żyło 280 tys. niepełnosprawnych, na wsi zaś 133,6 tys. Osoby niepełnosprawne zamieszkałe w miastach są lepiej wykształcone i mają mniejsze trudności z dotarciem do instytucji zajmujących się ich aktywizacją zawodową. Warto zwrócić uwagę na to, iż sytuacja osób niepełnosprawnych na rynku pracy w województwie dolnośląskim należy do najgorszych w kraju¹⁰¹. Według szacunków GUS w 2011 r. poniżej minimum egzystencji znalazło się niemal 10% osób w gospodarstwach domowych z co najmniej jedną osobą niepełnosprawną. Z kolei odsetek osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej relatywnej granicy ubóstwa w przypadku osób niepełnosprawnych od 2005 r. utrzymuje się na poziomie 22-23% i jest to o 5-7 % więcej w porównaniu z rokiem 2011, niż w przypadku gospodarstw bez osób niepełnosprawnych. Powyższe dane wskazują, iż osoby niepełnosprawne są grupą silniej niż przeciętnie zagrożoną ubóstwem¹⁰². Niepełnosprawność stanowi jeden z wiodących czynników zagrożenia wykluczeniem społecznym, co potwierdza fakt, iż 82% osób niepełnosprawnych na Dolnym Śląsku jest dotkniętych jakimś wymiarem wykluczenia¹⁰³. Zdecydowanie najpowszechniejszym wymiarem jest wykluczenie z produkcji, co związane jest z ich bardzo małą aktywnością zawodową (Wykres 17).

Dużym problemem dla osób niepełnosprawnych jest niedostosowany do ich potrzeb system edukacji na wszystkich jej poziomach. Na Dolnym Śląsku jedynie 9% osób niepełnosprawnych może legitymować się wykształceniem wyższym. Wykształcenie gimnazjalne i niższe posiada 26% osób niepełnosprawnych, średnie ogólnokształcące 6%, zaś zasadnicze zawodowe 40%¹⁰⁴. Niski poziom wykształcenia oraz brak dostatecznych umiejętności ogranicza szanse na rynku pracy i zwiększa zagrożenie wykluczenia społecznego.

WYKRES 17. ZASIĘG POSZCZEGÓLNYCH WYMIARÓW WYKLUCZENIA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH NA DOLNYM ŚLĄSKU.

Źródło: Badania PAPI z osobami niepełnosprawnymi

Pod względem odsetka uczniów posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, województwo dolnośląskie (2,9%) znajduje się w grupie województw o udziale uczniów niepełnosprawnych nieznacznie powyżej przeciętnej (kraj 2,6%). W województwie dolnośląskim

¹⁰⁰ Dochody i warunki życia ludności Polski (raport z badania EU-SILC 2011) s.144

¹⁰¹ Diagnoza dotycząca osi priorytetowej nr 9 – Rynek pracy

¹⁰² „Badanie sytuacji osób niepełnosprawnych na dolnośląskim rynku pracy i edukacji” Raport podsumowujący badania realizowane w ramach projektu „Obserwatorium Dolnośląskiego”, s.40

¹⁰³ Ibidem, s.43

¹⁰⁴ Ibidem

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

udział uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych wśród ogółu uczniów szkół i przedszkoli jest przeciętnie wyższy w południowej części województwa (za wyjątkiem powiatu kamiennogórskiego), zaś niższy w części północnej (za wyjątkiem powiatu wołowskiego). Do powiatów o najwyższym udziale uczniów z orzeczeniem należą: powiat lwówecki (4,9%), wołowski (4,1%), strzebiński (3,9%) oraz świdnicki (3,9%). Natomiast powiaty o najniższym odsetku uczniów z orzeczeniem to: powiat legnicki (1,1%), polkowicki (1,4%), kamiennogórski (1,6%), średzki (1,7%) i zgorzelecki (2,4%).

Grupą osób również wymagającą wsparcia są osoby z zaburzeniami rozwoju. Przyjmuje się, że w Polsce żyje co najmniej 30 000 osób z autyzmem (Dolny Śląsk około 1 200 osób), ale są to dane szacunkowe, oparte na wskaźnikach epidemiologicznych z innych krajów. Problem wykluczenia społecznego, związanego m.in. z rynkiem pracy dotyczy w naszym kraju ok. 10 tys. autystycznych osób dorosłych, przy czym na Dolnym Śląsku wg. wstępnych szacunków takich osób jest ok. 300. Po zakończeniu obowiązku szkolnego pozostają one bierne, w większość przypadków pozostając pod opieką rodziny bez szans na pełne uczestnictwo w życiu społecznym. Osoby autystyczne funkcjonują na każdym poziomie inteligencji, od głęboko upośledzonych umysłowo do niezwykle utalentowanych, dlatego też istotne jest, aby wsparcie do nich skierowane odpowiadało na ich specyficzne problemy, dzięki czemu dostaną szansę na poprawę jakości ich życia oraz życia ich rodzin.

Przemoc w rodzinie, alkoholizm, narkomania

Przemoc w rodzinie to jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób najbliższych (w rozumieniu art. 115 § 11 Kodeksu karnego), a także innych osób wspólnie zamieszkujących lub gospodarujących, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą¹⁰⁵. W roku 2012 w województwie dolnośląskim liczba rodzin i osób w rodzinach objętych pomocą w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców wynosi odpowiednio 28,9 i 88,6. Na tle innych województw Dolny Śląsk w odniesieniu do rodzin objętych pomocą plasuje się na drugim miejscu, natomiast w przypadku osób w rodzinach objętych pomocą zajmuje pierwszą pozycję. Dla Polski wskaźniki, o których mowa, wyniosły w 2012 r. odpowiednio: 48,6 i 163,6. Jako główny czynnik przyczyniający się do przemocy w rodzinie wskazywano nadużywanie alkoholu. Do pozostałych przyczyn należy zaliczyć problemy związane z sytuacją materialno-zawodową, kłopoty w relacjach z najbliższymi oraz bycie ofiarą przemocy w rodzinie. Statystyki Niebieskiej Linii z 2010 r. wykazują, że od kilku w kraju lat narasta problem przemocy ekonomicznej wobec członków rodziny (2007-15%, 2008-17%, 2009-21%, 2010-24% zgłoszeń). Ze względu na ścisłą korelację takich czynników jak uzależnienie ekonomiczne od sprawcy oraz prawdopodobieństwo wyjścia z sytuacji przemocy w rodzinie, istnieje potrzeba specjalnego wsparcia, które przyczyni się do aktywizacji społeczno – zawodowej.

Na terenie województwa dolnośląskiego obecnie funkcjonują dwa ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie: Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie we Wrocławiu oraz SOW i Interwencji Kryzysowej w Wałbrzychu. Celem tych jednostek jest udzielanie stosownej pomocy osobom pokrzywdzonym przemocą w rodzinie, w tym zapewnienia im bezpiecznego schronienia w ośrodku. Z uwagi na małą liczbę miejsc w w/w ośrodkach osoby doświadczające przemocy w rodzinie umieszczane są w ośrodkach typu schroniskowego, które nie zapewniają im właściwego wsparcia.

Obszarem działania z zakresu polityki społecznej jest również problem narkomanii. Dotyka on mniejszej liczby osób niż alkoholizm i często występuje w tych samych rodzinach co powyższy. W 2012 r. w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców 229,4 rodziny objęto pomocą z powodu alkoholizmu,

¹⁰⁵ Zgodnie z art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180 poz. 1493 ze zm.)

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

a 12,4 z powodu narkomanii. Oba wskaźniki są wyższe od średniej krajowej (odpowiednio 228,5 i 8,8) i plasują Dolny Śląsk odpowiednio na 9. i 4. miejscu wśród województw (świadczą o tym, że oferta pomocy społecznej dla rodzin i osób borykających się z problemem narkomanii jest szczególnie rozwinięta)¹⁰⁶. Z analizy liczby osób w rodzinach objętych pomocą z powodu problemu alkoholowego na 100 tys. mieszkańców w 2012 r. wynika, że województwo dolnośląskie na tle innych województw zanotowało jeden z najniższych wskaźników – 434 (Polska – 484). Natomiast liczba rodzin objętych pomocą z powodu problemu alkoholowego w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców w 2012 r. uplasowała Dolny Śląsk na 9 pozycji wśród województw, osiągając wartość równą wskaźnikowi dla kraju (229). W przypadku liczby osób w rodzinach objętych pomocą z powodu problemu narkotykowego w 2012 r. na 100 tys. mieszkańców województwo dolnośląskie zanotowało jeden z najwyższych wskaźników w kraju – 18 (Polska – 13,5), zajmując piątą pozycję w zestawieniu. Podobny wskaźnik, tyle że liczony dla rodzin objętych pomocą ulokował Dolny Śląsk na czwartej pozycji wśród województw -12,4 (Polska – 8,8)¹⁰⁷.

Bezdomność

Według danych z NSP 2011 r. w województwie dolnośląskim na 100 tys. mieszkańców przypadało prawie 90 osób bezdomnych. Jest to jeden z najwyższych wskaźników w kraju, który ulokował Dolny Śląsk na 4. miejscu wśród województw. Dla porównania wartość wskaźnika dla Polski wyniosła 66,9. Ponadto województwo dolnośląskie zajmuje siódme miejsce w kraju pod względem zagrożonych z powodu bezdomności (108,5 – w przypadku liczby rodzin objętych pomocą i 134,6 – w przypadku osób w rodzinach).

Instytucjonalne wsparcie na rzecz osób starszych

Na Dolnym Śląsku funkcjonuje 17 domów pomocy społecznej (stan na 15.03.2013 r.). Domy te zaliczane są do placówek stacjonarnego wsparcia dla osób, które wymagają całodobowej opieki z powodu wieku, choroby lub niepełnosprawności, a które nie mogą samodzielnie funkcjonować w codziennym życiu, oraz którym nie można zapewnić niezbędnej pomocy w formie usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania. Ważnym rodzajem ośrodka wsparcia są placówki o charakterze dziennych domów pomocy - DDP (realizacja wobec osób potrzebujących środowiskowych form wsparcia służących utrzymaniu osoby z jej naturalnym środowiskiem). DDP są formą pół stacjonarną przeznaczoną głównie dla starszych mieszkańców. W DDP można skorzystać z usług opiekuńczych, terapii zajęciowej, usług rehabilitacyjnych, posiłków itp. Na Dolnym Śląsku funkcjonowało 19 takich jednostek organizacyjnych, które w 2011 r. udzieliły różnych form wsparcia 1 579 osobom przewyższając swoje możliwości lokalowe – liczbę miejsc dla osób, którym można pomóc¹⁰⁸. Ze względu na starzenie się społeczeństwa i rosnący odsetek osób w podeszłym wieku zapotrzebowanie na miejsca w takich domach będzie rosło. Zapewnienie opieki nad osobami zależnymi jest o tyle istotne, iż umożliwi członkom rodziny aktywizację zawodową i poprawę sytuacji materialnej gospodarstwa domowego.

Wspieranie rodziny i systemu pieczy zastępczej

Przepisy ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wyznaczają dwa zasadnicze obszary działania. Pierwszy z nich kładzie nacisk na utrzymanie dzieci w naturalnym środowisku, drugi natomiast – na zapewnienie sprawnie funkcjonującego systemu pieczy zastępczej w przypadkach niemożności sprawowania opieki i wychowywania przez rodziców. W ramach instytucjonalnych form pieczy zastępczej wymienia się między innymi: placówki opiekuńczo-

¹⁰⁶ Serwis Informacyjny Narkomania nr 2 (62) 2013, s.42

¹⁰⁷ Statystyki Ministerstwa Pracy i Polityki społecznej

¹⁰⁸ „Ocena zasobów pomocy społecznej w gminach i powiatach województwa dolnośląskiego”, s.23

wychowawcze, regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne oraz interwencyjne ośrodki preadopcyjne.

Według danych z 2013 r. liczba placówek opiekuńczo – wychowawczych w powiatach województwa dolnośląskiego wynosi 91. Głównie są to świetlice funkcjonujące jako placówki wsparcia dziennego, najczęściej ukierunkowane na dzieci i młodzież wywodzące się z rodzin patologicznych lub mających trudną sytuację materialną. Najwięcej, placówek oprócz Wrocławia (28), jest w powiecie kłodzkim (8). Najgorsza sytuacja, miała miejsce w dwóch powiatach: górowskim i lwóweckim, gdzie nie odnotowano żadnej placówki opiekuńczo – wychowawczej. W większości powiatów, znajdujących się na terenie województwa dolnośląskiego, liczba placówek wahała się pomiędzy 1 a 3.

Działalność ośrodka preadopcyjnego jest kluczowa dla wsparcia procesu adopcji i późniejszego wzmocnienia rodzinnych – a nie instytucjonalnych – form opieki nad dzieckiem. Na terenie województwa dolnośląskiego nie funkcjonuje ośrodek tego typu. Rodzina może otrzymać wsparcie przez działania placówek wsparcia dziennego, asystentów rodziny, rodzin wspierających oraz innych podmiotów lub instytucji działających na rzecz dziecka i rodziny.

W 2011 r. w województwie dolnośląskim funkcjonowały 104 placówki wsparcia dziennego (9. miejsce wśród województw)¹⁰⁹, z czego aż 35 placówek zlokalizowanych było na terenie Wrocławia. Na drugim miejscu uplasował się powiat wałbrzyski z ilością 18 placówek. Z kolei w 11 powiatach (złotoryjski, głogowski, górowski, legnicki, lubiński, polkowicki, ząbkowicki, średzki, trzebnicki, wołowski oraz wrocławski) nie funkcjonowała żadna placówka tego typu.

W 2011 r. na terenie Dolnego Śląska funkcjonowało 35 rodzinnych domów dziecka, dysponujących 224 miejscami, z których w ciągu roku skorzystało 249 dzieci. Ponadto w województwie funkcjonowało 3 724 rodziny zastępcze spokrewnione z dzieckiem, w których znajdowało się 4 697 podopiecznych oraz 436 niespokrewnionych z dzieckiem rodzin zastępczych, mających pod opieką ok. 618 dzieci.

Na terenie województwa dolnośląskiego w 2012 r. działały 33 jednostki specjalistycznego poradnictwa. Obejmowały one w szczególności poradnictwo prawne, psychologiczne i rodzinne, świadczone osobom i rodzinom, które miały trudności lub wykazywały potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu problemów życiowych, bez względu na posiadany dochód.

Najwięcej jednostek odnotowano we Wrocławiu (6) oraz w powiecie dzierżoniowskim (5). W 11 powiatach (bolesławieckim, górowskim, jeleniogórowskim, kamiennogórowskim, kłodzkim, oleśnickim, oławskim, średzkim, ząbkowickim, zgorzeleckim i złotoryjskim) nie odnotowano żadnej jednostki specjalistycznego poradnictwa.

Wspieranie usług na rzecz sektora ekonomii społecznej

Ekonomia społeczna to sfera łącząca aktywność gospodarczą z realizacją celów społecznych. Jej kluczową zasadą jest pierwszeństwo działań na rzecz ludzi nad osiąganiem zysków. Za pośrednictwem podmiotów ekonomii społecznej prowadzone są działania umożliwiające aktywizację społeczną i zawodową osobom zagrożonym marginalizacją społeczną. Najbardziej klasyczną formą podmiotu ekonomii społecznej są spółdzielnie socjalne. W 2011 r. w województwie dolnośląskim działały 22 spółdzielnie socjalne. Jest to znaczny wzrost w porównaniu z latami wcześniejszymi (w 2009 r. było tych instytucji 11)¹¹⁰. Według stanu na koniec maja 2012 r., zgodnie informacjami Ogólnopolskiego Związku Rewizyjnego Spółdzielni Socjalnych, w Krajowym Rejestrze Sądowym zarejestrowanych było 478 spółdzielni socjalnych z czego 46 w woj. dolnośląskim, w tym 36

¹⁰⁹ W jednostce tej dziecka można zagospodarować czas wolny, zapewnić opiekę i wychowanie, a także poddać specjalistycznym oddziaływaniom terapeutycznym w razie zdiagnozowanej potrzeby.

¹¹⁰ „Ocena zasobów pomocy społecznej w gminach i powiatach województwa dolnośląskiego; Wrocław 2012, s. 9

aktywnych (analiza Fundacji Rozwoju Ekonomii Społecznej). Wynik ten pozwolił uplasować się regionowi na 7. pozycji w kraju.

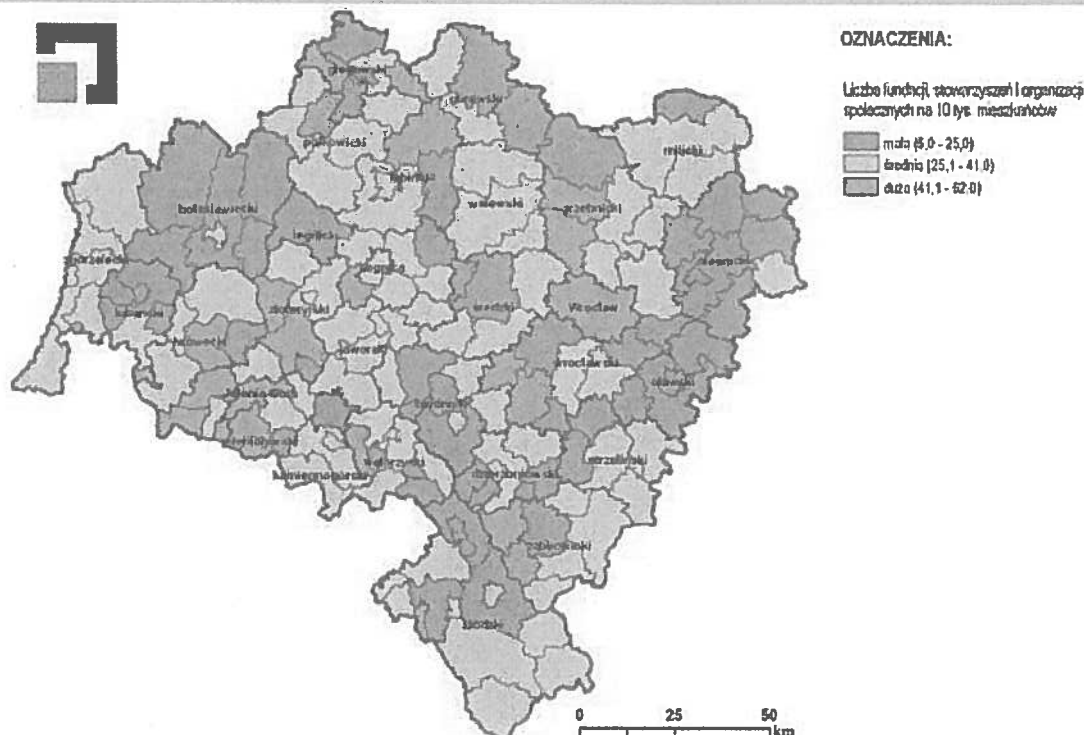
Na terenie województwa dolnośląskiego działało 6 Centrów Integracji Społecznej (Wrocław, Bystrzyca Kłodzka, Kłodzko, Kłodzko-Krosnowice, Kamieniec Ząbkowicki, Ząbkowice Śląskie)¹¹¹ oraz 10 Klubów Integracji Społecznej¹¹². Dodatkowo Dolny Śląsk posiada na swoim terenie 4 Zakłady Aktywności Zawodowej: we Wrocławiu, w Mikoszowie, w Świerzawie oraz w Jeleniej Górze¹¹³.

Działalność ekonomiczną dla realizacji celów społecznych podejmuje część z liczego grona organizacji pozarządowych zarejestrowanych na Dolnym Śląsku. W 2012 r. wskaźnik fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych przypadających na 10 tys. mieszkańców w województwie dolnośląskim wyniósł 32. Do ośrodków o wysokim poziomie aktywności społecznej zaliczono gminy, w których wskaźnik wyniósł ponad 40. Największą wartość wskaźnika osiągnęły miasta Karpacz i Prusice (62).

Gminy o średnim poziomie aktywności społecznej, w których wskaźnik mieścił się w przedziale od 25 do 41, stanowiły największą grupę. Do gmin o małym poziomie aktywności społecznej zaliczono ośrodki, w których wskaźnik liczby stowarzyszeń i fundacji, w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców, był mniejszy niż 25. Najgorzej w tym zestawieniu wypadły gminy Wąsosz (6) i Piława Górna (7).

Ponadto na terenie Dolnego Śląska istnieją instytucje wpierające rozwój ekonomii społecznej. W ramach współfinansowania z EFS funkcjonuje obecnie 5, działających subregionalnie, Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej.

MAPA 11. POZIOM AKTYWNOŚCI SPOŁECZNEJ W 2012 R.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

WŁĄCZENIE SPOŁECZNE

¹¹¹ Dolnośląski Urząd Wojewódzki, Wydział Polityki Społecznej, stan na 13.06.2013r.

¹¹² „Ocena zasobów pomocy społecznej w gminach i powiatach województwa dolnośląskiego; Wrocław 2012, s. 9

¹¹³ <http://bazy.ngo.pl>

POTENCJAŁ:

- W 2012 r. Dolny Śląsk zaliczany był do województw w najmniejszym stopniu zagrożonych ubóstwem skrajnym (2 miejsce w kraju – po śląskim – 4,4%)¹¹⁴.
- W 2012 r. województwo dolnośląskie na tle kraju wyróżniało się wysoką liczbą organizacji pozarządowych. Pod względem liczby organizacji Dolny Śląsk zajmuje trzecie miejsce po województwie mazowieckim i warmińsko-mazurskim.

WYZWANIA:

- Zintegrowane podejście do rozwiązywania problemów społecznych i jednoczesna inwestycja w infrastrukturę pomocy społecznej.
- Organizowanie opieki nad osobą w podeszłym wieku oddalającą całodobową opiekę instytucjonalną na rzecz tworzenia opieki krótkoterminowej. Tworzenie oferty półstacjonarnej i domowej tj. korzystnych społecznie i tańszych wariantów usług opiekuńczych m.in. dla osób w podeszłym wieku.
- Wzrost aktywności zawodowej osób wykluczonych społecznie, zwłaszcza osób niepełnosprawnych.
- Przeciwdziałanie zjawisku wykluczenia społecznego.
- Poprawa sytuacji życiowej (poprzez aktywizację zawodową polegającą na zwiększeniu dostępu do usług użyteczności publicznej) osób w sposób szczególny narażonych na wykluczenie.
- Zapewnienie realnego wzmocnienia rodzinnego poprzez działania placówek wsparcia dziennego, asystentów rodziny, rodzin wspierających oraz innych podmiotów lub instytucji działających na rzecz dziecka i rodziny.
- Wzmocnienie instytucji ekonomii społecznej.

Tabelaryczne zestawienie wskaźników obrazujących sytuację społeczną na Dolnym Śląsku

Nr	Wskaźnik	2012	2013
Wskaźniki ogólne			
1.	Liczba mieszkańców	2 914 362	2 909 997
2.	PKB na mieszkańca	44961*	
3.	Liczba kobiet	1 512 612	1 510 507
4.	Liczba dzieci w wieku 0-2 lata	84 778	81 048
5.	Liczba dzieci w wieku przedszkolnym (3-6 lat)	119 485	121 707
6.	Liczba osób powyżej 55 roku życia	876 078	896 691
7.	Ludność w wieku produkcyjnym	1 887 089	1 867 285

¹¹⁴ Publikacja „Ubóstwo w Polsce w 2012 r. (na podstawie budżetów w gospodarstwach domowych) s. 9

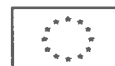
8.	Saldo migracji (Europa)	-800	-2207
9.	Liczba podmiotów gospodarki narodowej	336 928	347 561
10.	Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych (rocznie)	30 300	32 891
Rynek pracy			
11.	Wskaźnik aktywności zawodowej (całkowity) - w %	53,8	54
	w tym mężczyźni	61,9	62,7
	w tym kobiety	46,5	46,2
12.	Wskaźnik zatrudnienia 20-64 - w %	62,2	62,6
13.	Stopa bezrobocia rejestrowanego.	13,5	13,1
14.	Liczba osób bezrobotnych (całkowity, mężczyźni, kobiety)	157 369	153 558
	w tym mężczyźni	77 092	75 764
	w tym kobiety	80 279	77 796
15.	Wskaźnik zatrudnienia osób 55-64 - w %	37,8	39,1
16.	Wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnością - w %	18,3	19
17.	Wskaźnik zatrudnienia osób z wykształceniem wyższym - w %	74,2	76,8
18.	Ludność aktywna zawodowo - aktywni zawodowo bezrobotni [w tys.]	136	134
19.	Bierni zawodowo [w tys.]	1 051	1 014
20.	Liczba osób bezrobotnych powyżej 55 roku życia	25 471	27 939
21.	Liczba kobiet bezrobotnych	80 277	77 794
22.	Liczba osób z niepełnosprawnością zarejestrowanych w urzędzie pracy	11 066	11 168
23.	Liczba osób długotrwale bezrobotnych [w tys.]	46	50
24.	Liczba nowo utworzonych miejsc pracy (rocznie)	33 200	42 700
25.	Struktura pracujących w sektorach (ogółem)	1 005 395	
	rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	88 205	
	przemysł i budownictwo	312 587	

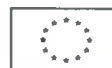
	handel; naprawa pojazdów samochodowych; transport i gospodarka magazynowa; zakwaterowanie i gastronomia; informacja i komunikacja	256 284	
	działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości	42 476	
	pozostałe usługi	305 843	
26.	Regionalne zróżnicowanie poziomu bezrobocia (np. szczególnie wysokie bezrobocie na poziomie kilku powiatów).	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
27.	Inne zidentyfikowane zróżnicowane wewnętrznie regionalne wyzwania na rynku pracy (np. na poziomie niektórych powiatów), które wymagają dedykowanej interwencji (liczbowo), jeśli występują.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
28.	Inne wyzwania z obszaru interwencji EFSu występujące w części regionu, np. szczególnie niska dostępność opieki żłobkowej.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
29.	NEET - odsetek osób w wieku 25-29 lat niepracujących i nieuczestniczących w kształceniu i szkoleniu (w %)	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
30.	Liczba osób bezrobotnych zakwalifikowanych jako "bezrobotni aktywni".	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
31.	Liczba osób bezrobotnych zakwalifikowanych jako "wymagający wsparcia".	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
32.	Liczba osób bezrobotnych zakwalifikowanych jako "oddaleni od rynku pracy".	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
33.	Działania sieci EURES: liczba wakatów w regionie zapełnionych przez uprawnione osoby spoza granic Polski za pomocą sieci EURES.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
34.	Działania sieci EURES: liczba wakatów poza regionem zapełnionych przez mieszkańców regionu za pomocą sieci EURES.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
35.	Analiza potrzeb dla ukierunkowanego schematu mobilności pracowników definiującego zawody/sektory, w których występują braki/nadwyżki siły roboczej.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	

36.	Regionalne Specjalizacje Inteligentne (RIS3) oraz - od 2017, monitorowanie Zwrotu na Inwestycji w ramach monitoringu RIS3.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
37.	Lista sektorów szybkiego wzrostu.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
Edukacja			
38.	Liczba dzieci objętych opieką żłobkową	5 635	6 562
39.	Liczba instytucji opieki żłobkowej	118	177
40.	Liczba miejsc opieki żłobkowej.	5844	7119
41.	Liczba dzieci w wieku 3-5 lat objętych edukacją przedszkolną	92 102	92 523
42.	Liczba uczniów.		444 402
43.	Liczba uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi		159 971
44.	Liczba szkół zawodowych (w tym szkoły zasadnicze zawodowe, technika, itd.)	395	373
45.	Liczba uczniów szkół zawodowych.	55 119	51 132
46.	Udział absolwentów zasadniczych szkół zawodowych w ogólnej liczbie absolwentów szkół ponadgimnazjalnych	17,50%	
47.	Poziom wyników egzaminów gimnazjalnych - w %		
	język polski	63	60
	historia i wiedza o społeczeństwie	60	57
	matematyka	46	46
	przedmioty przyrodnicze	49	58
48.	Poziom zdawalności egzaminów maturalnych - w %	80	81
49.	Odsetek ludności z wykształceniem średnim (łącznie z zasadniczym zawodowym i policealnym) - w %	59,1	59,3
50.	Odsetek osób w wieku 15-64 lata posiadających wyższe wykształcenie (%)	20,8	22,1
51.	Odsetek osób w wieku 25-64 lata, które kształcą lub doksztalają się.	4,50%	4,10%

52.	Liczba pracodawców zaangażowanych w opiekę żłobkową (np. pracodawcy, na których terenie znajdują się formy opieki żłobkowej).	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
53.	Dane dotyczące szkoleń podejmowanych przez pracowników.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
54.	Liczba form nie-instytucjonalnej opieki nad dziećmi do lat 3	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
55.	Wyniki egzaminów zewnętrznych (szóstoklasisty, gimnazjalny, maturalny)	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
56.	Dane dotyczące poziomu kompetencji cyfrowych (w tym osób dorosłych i uczniów).	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
57.	Dane dotyczące poziomu kompetencji językowych (w tym osób dorosłych i uczniów).	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
58.	Liczba bezrobotnych absolwentów szkół zawodowych.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
59.	Liczba szkół zawodowych, które wdrożyły program współpracy z pracodawcami w tym szkoły, które wprowadziły część szkolenia bezpośrednio u pracodawców.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
60.	Dane dotyczące związku między kwalifikacji zawodowych zdobytych w szkołach edukacji zawodowej a potrzebami rynku pracy.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
61.	Liczba osób niskokwalifikowanych (ISCED 0-3).	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
Sytuacja społeczna			
62.	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym - w %	12,2	
63.	Liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej	170 408	176 958
64.	Liczba placówek opieki społecznej	105	108
65.	Liczba placówek opiekuńczo-wychowawczych	139	170
66.	Liczba miejsc w placówkach opiekuńczo-wychowawczych	4841	5686
67.	Liczba rodzin zastępczych	3967	3693
68.	Liczba dzieci w rodzinach zastępczych	5480	5091
69.	Liczba placówek wspierających osoby bezdomne	18	21

70.	Liczba miejsc w placówkach wspierających osoby bezdomne	1498	1461
71.	Liczba podmiotów ekonomii społecznej	46	
72.	Liczba mieszkań chronionych		40
73.	Liczba dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych		2743
74.	Zróżnicowanie wewnątrz-regionalne dotyczące zagrożenia ubóstwem (np. szczególnie wysokie zagrożenie ubóstwem w niektórych powiatach).	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
75.	Liczba nieletnich wobec których zastosowano środki wychowawcze lub poprawcze.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
76.	Liczba dzieci objętych opieką instytucjonalną.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
77.	Liczba mieszkań chronionych.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
78.	Liczba mieszkań treningowych.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
79.	Główne powody absencji chorobowej w pracy.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
80.	Liczba wdrożonych zdrowotnych programów profilaktycznych.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
81.	Liczba zatrudnionych w podmiotach ekonomii społecznej.	<i>Wskaźnik monitorowany za pomocą badań zleconych przez IZ RPO</i>	
	* Dane za 2011 rok		

 Warszawa
Województwa Dolnośląskiego

Cezary Przybylski

 Dyrektor Departamentu
Rozwoju Regionalnego

Maciej Zathey